

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

ANUL VI, Nr. 7—8

IULIE—AUGUST, 1961

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

APARE CU BINECUVÎNTAREA ȘI SUB ÎNDRUMAREA
INALT PEA SFINȚIEI SALE

D. D. NICOLAE COLAN

Arhiepiscop și Mitropolit

REDAȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA :

Arhiepiscopia Ortodoxă Română Sibiu, strada 1 Mai nr. 24

Secretar de redacție: Pr. prof. dr. GRIGORIE MARCU

CUPRINSUL:

Pag.

LA A XVII-A ANIVERSARE A ELIBERĂRII ROMÂNIEI

REDAȚIA: *Omnia ad maiorem hominis felicitatem* 355—369

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

M. ȘESAN: Un singur viitor: pacea 370—373

REDAȚIA: Calea așiiătorilor la război trebuie barată 374—378

GR. M.: Pentru curmarea pericolului atomic 379—380

STUDII

Teologie exegetică

Pr. Prof. Dr. NICOLAE NEAGA: Hitiții și relațiile lor cu Vechiul Testament 381—402

Teologie istorică

Pr. Prof. Dr. MILAN ȘESAN: Unirea florentină și papalitatea 403—423

Teologie sistematică

Pr. Prof. Dr. ISIDOR TODORAN: Aspecte eclesiologice 424—445

Teologie practică

Pr. Prof. Dr. SPIRIDON CÂNDEA: Prezentarea Sfintei Treimi în arta creștină 446—472

INDRUMĂRI OMILETICE

Pr. Prof. C. SÎRBU: Predică la Duminica a IV-a din Postul cel Mare . . . 473—475

Pr. I. ROMAN: („Mărturisiți-vă Domnului...” (Meditație la mărturisirea preoților) 475—477

Pr. Prof. D. BELU: „Sfințiți-vă .. că eu Domnul Dumnezeuul vostru sfânt sint” (predică) 477—480

(Continuare în p. III a copertei)

URME DIN TRECUT

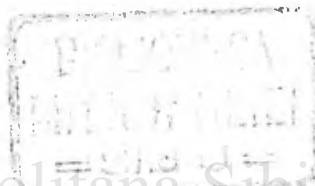
- Prot. stavr. Dr. A. GÎLEA: Pomelnicul ctitorilor bisericii din Porcești (raionul Sibiu) scris la anul 1780 481—483

VIAȚA BISERICESCĂ

- * Mesajul Adunării Mondiale Creștine pentru Pace de la Praga (iunie 1961) 484—488

INSEMNAȚII

- N. MLADIN, M. ȘESAN, GR. M. și Preot NICOLAE MODOIU: „Pentru ce trăiește omul”? — O scrisoare semnificativă. — Quakerii sînt pentru pace. — Mitropolia ortodoxă cehoslovacă. — Din Biserica ortodoxă greacă. — Cercetări comeniologice. — Sfîrșitul epocii constantinene. — Artă — sau altceva? — La cîmpătușul Părintelui Gala Galaction 489—496

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

Orice corespondență privitoare la revistă (inclusiv cărțile și revistele de schimb) se trimite pe adresa: *Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Sibiu, strada 1 Mai nr. 24*, cu mențiunea: pentru redacția (sau: administrația) revistei „Mitropolia Ardealului”.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrise (autografe sau, de preferință, dactilograliate în 4 exemplare), scrise citeț, pe o singură pagină a filei, respectînd noua ortografie a Academiei Republicii Populare Romîne.

Citatele și trimiterile, numele proprii și indicațiile cifrice să fie scrise deslușit, atît cele în romînește, cît și cele în limbi străine.

Pentru uniformizarea indicării citatelor și trimiterilor (a celor biblice, mai ales), colaboratorii sînt rugați să se orienteze după materialele pe care le publică revista.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

1961

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Metropolitană Sibiu

ANUL VI, Nr. 7—8

IULIE—AUGUST, 1961

Redacția și Administrația: ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ — SIBIU

La a XVII-a aniversare a eliberării Romîniei

OMNIA AD MAJOREM HOMINIS FELICITATEM

Fie că înregistrăm în miez de iarnă creșterea-n vîrstă și-n vigoare a harniceii și pașnicei noastre Republici Populare, fie că aniversăm în puterea verii eliberarea Romîniei de sub jugul fascist, inimile noastre înălțate tresaltă pătrunse de bucuria curată — și de durată — a celor ce asistă activ la înfloririle unei necurmăte primăveri. Căci așa e patria noastră astăzi, ca o primăvară care ține tot anul. Iar primăvara, toată firea își schimbă înfățișarea de la o zi la alta, sevele suie întinerite din tainițele pămîntului către aer și soare, aleargă năvalnic în vinele vegetației, fac să plesnească mugurii și-n frumusețea fără seamăn a florilor deslușim neînșelătoarele prevestiri ale rodurilor bogate, dătătoare de sațiu și de îmbelșugare, care sporesc bucuria obștească de-a trăi trai tihnit și pașnic.

La 23 August 1944 s-au descuiat izvoarele acestei desprimăvărări obștești și de atunci încoace ele se revarsă-n șuvoaie de înfăptuiri care sînt fără precedent în istoria Romîniei atît prin volumul lor impresionant, cît și prin calitatea muncii pricepute și devotate care triumfează în plămădirile lor epocale. De-atunci încoace, întregul nostru popor — constructor destoinic al unei vieți fericite cum n-a cunoscut-o niciodată în trecut și beneficiar deplin al ei — s-a pătruns de convingerea că trăim astăzi miracolul neînșelător al transformării în realitate a celor mai îndrăznețe proiecte, a celor mai avîntate năzuințe, a celor mai uluitoare visuri, că în Republica Populară Romînă este incomparabil mai mult loc pentru creație nelimitată decît în Romînia de ieri.

Această muncă de zidire nouă este directivată de înțeleapta ocîrmuire a țării. Ea se desfășoară cu socoteală — nu la întîmplare, ca în țările capitaliste — după planuri de stat temeinic alcătuite pe bază de studii și cercetări științifice atente și de durată, efectuate în funcție de realitățile sociale și culturale de la noi și pe măsura posibilităților noastre economice.

Intregul nostru popor este martor — în înțelesul activ al cuvântului — la victoriile pe care le înregistrează zi de zi viața cea nouă pe care și-o clădește cu pricepere și cu spor. Priceperea merge mîna-n mîna cu însuflețirea, ceea ce se lucrează prin propășirea obștească împletește trăinicia cu frumusețea, utilul cu esteticul, grija de calitate e la înălțimea volumului respectabil al producției în toate sectoarele economiei naționale. Orașele înfloresc într-un ritm accelerat și altele noi — orașele viitorului — apar pe harta țării. Cele vechi, în frunte cu încîntătoarea noastră Capitală, își aliniază străzi căptușite cu blocuri de dimensiuni și confort palatin peste amintirea tulbure a atîtor gropi de permanente noroaie clocite, trag șiraguri de lumini fluorescente peste urmele aproape uitate ale gazornitelor felinarelor care fumegau triste ca o boliște în vremea copilăriei noastre. Vitrine largi și aerisite ca niște saloane de artă înfățișează și oferă tuturor — dar tuturor, nu numai unora, ca odinioară — belșugul celor mai utile și mai atrăgătoare mărfuri de consum obștesc, îndepărtînd pentru totdeauna spectacolul degradant al dughelelor insalubre și inestetice de altădată. Dorul de trăinicie și de frumusețe sănătoasă a devenit sub mîinile dibace ale constructorilor socialismului din țara noastră o întruchipare amplă și captivantă a pasionantei noastre înaintări de fiecare zi în spre zările viitorului de progres și îmbelșugare care-i este hărăzit încă generației actuale. Trăim zilele de clocot constructiv al noii civilizații, care îmbină în chipul cel mai norocos frumuseți trecute cu înfăptuiri desăvîrșite ale unor cerințe reale, țîșnite din aspirațiile vieții actuale ale poporului nostru descătușat și eliberat de ignoranță, de exploatare, de umilirile fără întoarcere ale trecutului.

Dar acest răsărit de epocă își pune pecetea lui energică și bine gîndită și asupra satelor noastre: ele evoluează metodic și sigur în spre înfățișări și confort de nivel citadin. Electrificarea lor înaintează cu pași mai vioi decît cei prevăzuți în cunoscutul plan pe zece ani, a cărui împlinire în timp și depășire de prevederi am aniversat-o nu demult. Aceasta însemnează nu numai bec electric atîrnat în grindă, acolo unde fumega lampa cu petrol sau opaițul străvechi, nu numai antenă de radio, fier electric și reșou — iar pe alocuri chiar fluierile instalației suple de televizor — ci mai ales spintecare a beznelor înapoierii culturale prin cît mai multă lumină a cărții, aerisire a minții, legătură cu lumea mare, alt vocabular, altă purtare, altă atitudine față de oa-

meni și evenimente, în sfîrșit, altă înțelegere, din ce în ce mai superioară, a desfășurării muncii productive, a ușurării ei prin planificare și mecanizare, prin înfrățire și într-ajutorare, altă viață!

Pentru cetățenii țării, cuvîntul actualei ocîrmuiri de stat nu înseamnă făgăduială, ci certitudine. Știm că astăzi, în republică, concordanța între vorbă și faptă e o realitate permanentă, de fiecare zi.

Ce-și propun să realizeze aceste planuri de stat, care ne sînt atît de familiare și de dragi tuturor, se știe: fericirea omului. Tot ceea ce se face la noi, astăzi, se face pentru om, pentru punerea într-o lumină cît mai corespunzătoare a valorii și demnității lui creaturale. Omnia ad maiorem hominis felicitatem — iată ținta (cum formula cu istețime, la o consfătuire recentă, un înzestrat poet al nostru) spre care tind cu puteri de basm și în ritm accelerat forțele creatoare ale socialismului în marș. Planul de stat pe 6 ani și planul de perspectivă pe 15 ani ilustrează amănunțit și ordonat spornica noastră înaintare obștească de azi și de mîine în spre forme de viață din ce în ce mai evolute ca nivel de trai.

Iată, spre exemplu, în industria siderurgică: am ajuns la o producție care este aproximativ de 7 ori superioară aceleia din anul 1938 (anul de vîrf al producției burghezo-moșierești). De la aproape 300.000 tone de oțel, cît se producea în anul 1938, vom ajunge în 1970 la o producție anuală de 7.500.000 tone de oțel. Mai mult oțel, însemnează o din ce în ce mai dezvoltată industrie grea, iar aceasta este temelia dezvoltării socialiste a economiei naționale.

În sectorul bunurilor de consum, față de anul 1938, astăzi producția este mai mare de 2,4 ori la țesături, de 4 ori la zahăr și de 6,6 ori la ulei comestibil. În 1965, față de 1959, vom produce de 2 ori mai multe țesături, tricotaje și confecții, de 2 ori mai mult zahăr și de 3,3 ori mai mult ulei.

Investițiile în sectorul socialist al economiei naționale au fost în 1959 de circa 17,5 miliarde lei; în 1960 ele au depășit 22,5 miliarde lei.

Pentru acțiuni social-culturale în 1960 s-au cheltuit 13,7 miliarde lei, adică de 4 ori mai mult decît în anul 1950. În perioada 1960—1965 este prevăzut ca ele să crească de aproape două ori față de perioada anilor 1954—1959.

Un loc de frunte în preocupările ocîrmuirii noastre de stat ocupă construcția de locuințe. Între 1956—1960 s-au construit și dat în folosință, din fondurile statului, circa 100.000 apartamente. Sînt în curs de construire cartiere întregi de locuințe și blocuri în mai toate orașele țării. Pînă în anul 1965 este prevăzut să fie date în folosință oamenilor muncii 300.000 de apartamente construite din fondurile statului. Ocîrmuitorii statului, în frunte cu Dl Gheorghe Gheorghiu-Dej, președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, se deplasează periodic pe marile șantiere de construcții din diverse părți ale țării, discută planurile de sistematizare și dau dispoziții la fața locului pentru ducerea la îndeplinire în cele mai bune condiții a lucrărilor de sporire a fondului de locuințe.

Grija de om, de ridicarea lui materială și culturală, vizibilă în toate acțiunile întreprinse de regimul de democrație populară al țării noastre, o ilustrează elocvent, între altele, ocrotirea sănătății populației și avîntul științei. Față de circa 8.200 medici, cîți aveam în 1938 — și aceia, aproape exclusiv plasați în mediul urban — în 1960 aveam circa 25.000 de medici. Altfel exprimat: Dacă în 1938 un medic revenea la aproape 1.900 de locuitori, astăzi e realizată proporția de un medic la mai puțin de 740 de locuitori. În această perioadă și numărul cadrelor medii sanitare a crescut de peste 5 ori. Din punct de vedere al ocrotirii sănătății obștești ne aflăm, la scară internațională, pe unul din locurile de frunte, înaintea Angliei, Franței și a altor țări capitaliste importante.

Vechea Academie Romînă nu avea nici un institut de cercetări științifice. Academia Republicii Populare Romîne are astăzi 36 de institute și centre de cercetări. În toată țara, avem acum aproape o sută de astfel de institute — ale Academiei R.P.R. și ale ministerelor — cu aproape 10.000 de cercetători științifici și tehnicieni. Cu sprijinul frățesc al Uniunii Sovietice a fost construit și înzestrat cu utilaje și aparataj modern Institutul de fizică atomică, iar numeroși cercetători au studiat și s-au specializat în țara prietenă de la Răsărit.

S-a dezvoltat considerabil învățămîntul de toate gradele. Fonduri însemnate sînt acordate mereu pentru lărgirea bazei materiale a învățămîntului. Se pregătește trecerea la învățămîntul general de 8 ani și la învățămîntul mediu de cultură generală de 12 ani. Școlarizarea cuprinde pe toți copiii de vîrstă școlară.

Cînd ne gîndim că acum 17 ani analfabetismul era o plagă națională, parcă nu ne vine să credem adevărul acestei constatări atît de firești astăzi.

Învățămîntul superior a luat un avînt tot atît de îmbucurător. El dispune astăzi de 131 facultăți cu aproape 72.000 de studenți, cîtă vreme în anul 1938 aveam doar 33 facultăți cu 26.498 studenți. Dintre studenții anului școlar 1960—61, 65 la sută au primit burse, au locuit în cămine și au luat masa la cantine. Anual, pentru pregătirea fiecărui student statul cheltuiește aproximativ 11.000 lei, iar sumele din bugetul statului destinate înzestrării laboratoarelor și îmbogățirii bibliotecilor se ridică în fiecare an la sute și sute de mii de lei.

Oglindă a muncii neobosite de înfăptuiri fără seamăn este, recent, Comunicatul Direcției Centrale de Statistică asupra împlinirii Planului de Stat al Republicii Populare Romîne pe anul 1960. Bilanțul cuprins în el a fost întîmpinat cu simțăminte de firească mîndrie patriotică și cu îndreptățită bucurie de întregul nostru popor. Din cifrele cuprinse în el, rezultă că planul producției globale a anului 1960 a fost îndeplinit în proporție de 103,6 la sută, că față de anul 1959, producția întregii noastre industrii a crescut cu 16,9 la sută. În felul acesta s-a realizat o creștere a producției superioară ritmului mediu anual prevăzut în Planul pe 6 ani. Aceasta însemnează — dacă trecem de la cifre la înțelesurile lor mai adînci și mai largi — că dezvoltarea neconținută a industriei noastre este o evidență și că ea face să crească mereu bogăția țării și să se întărească din ce în ce mai vădit puterea ei economică. În anul 1960 a continuat să se dezvolte în mod deosebit industria noastră grea, obținîndu-se astfel pe baza ei creșteri însemnate în toate ramurile economiei naționale.

Uneltele și mașinile au fost folosite din ce în ce mai bine. Lucrul acesta, perfecționarea tehnicii în producție peste tot, a avut ca rezultat creșterea cu 11 la sută a productivității muncii pe întreaga industrie, față de anul 1959. Pe de altă parte, s-au înregistrat succese deosebite în reducerea cheltuielilor de producție, iar fondurile bănești și materiale ale statului au fost gospodărite deosebit de bine. În forma aceasta, prețul de cost al produselor industriale a fost redus cu 2 la sută față de anul 1959.

Alături de industrie, agricultura se bucură de atențiune deosebită în prevederile de plan ale Republicii noastre. Pe ogoarele zgîriate odinioară de mușcătura plugului rudimentar, astăzi

lucrează peste 43.000 tractoare, 17.000 combine, 32.000 semănători și numeroase alte mașini speciale. Numai în regiunea Dobrogea lucrează astăzi mai multe tractoare decât existau în anul 1938 în întreaga țară. Peste 30.000 de specialiști cu pregătire superioară și medie — agronomi, zootehniști, mecanizatori, veterinari — își aduc contribuția prețioasă și pricepută la sporirea producției agricole.

Dezvoltarea agriculturii de tip nou este oglindită și în comunicatul oficial cu privire la împlinirea Planului de Stat al Republicii Populare Romîne pe anul 1960. Sectorul socialist al agriculturii a fost întărit și lărgit, producția agricolă vegetală și animală a crescut. La sfîrșitul anului 1960 sectorul socialist cuprindea 81,6 la sută din suprafața agricolă și 83,7 la sută din suprafața arabilă a țării. Deși mersul vremii n-a fost prielnic în toate părțile țării producția totală de cereale boabe a fost în anul 1960 de 9,8 milioane tone, la sfecla de zahăr de 3,4 milioane tone, iar la floarea soarelui de 522.000 tone.

Din cifrele comunicatului oficial rezultă indiscutabila superioritate a agriculturii socialiste: producțiile medii ale acestora au fost cu aproape 60 la sută mai mari la grîu și porumb decât cele obținute de gospodăriile agricole individuale și cu 32 la sută — respectiv 36 la sută — mai mari decât cele din întovărașirile agricole.

Sectorul zootehnic de asemenea a dat producție sporită: la carne (greutate vie), producția a fost cu 60.000 tone mai mare decât în anul 1959; la lapte, cu 3,4 milioane hectolitri mai mult decât în anul premergător, iar la lînă (fină și semifină), cu 1.460 tone mai mult decât în 1959.

Sporirea producției industriale și agricole aduce după sine creșterea volumului de mărfuri puse la dispoziția populației prin comerțul socialist. Aceasta însemnează că de la an la an, poporul nostru se hrănește din ce în ce mai substanțial și mai variat și se îmbracă din ce în ce mai bine. Față de anul 1959, vînzările de mărfuri alimentare au crescut în 1960 cu 11 la sută, iar vînzările celorlalte feluri de mărfuri au crescut cu 20 la sută față de anul premergător.

Dezvoltarea economiei naționale și sporirea venitului național în cursul anului 1960 a permis luarea de măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor muncii. Astfel, în 1960 salariul real al celor ce muncesc a crescut cu 11 la sută în

comparație cu anul 1959 și cu circa 18 la sută față de anul 1958, deși numărul salariaților din economia națională a sporit cu peste 180.000 față de anul 1959.

Pentru asigurarea bunului mers al diferitelor acțiuni social-culturale — învățămînt, cultură, sănătate, prevederi sociale, asigurări sociale, alocații de stat pentru copii — s-a cheltuit în 1960 respectabila sumă de 13,7 miliarde lei, ceea ce reprezintă o creștere de 13 la sută față de sumele cheltuite în același scop în anul 1959. Cifrele acestea arată că nenumărați oameni au putut să-și stîmpere setea de învățătură, milioane de cărți și broșuri bine întocmite și executate artistic din punct de vedere tehnic-grafic au îmbogățit zestrea bibliotecilor publice, noi case de nașteri, noi cămine culturale și alte așezăminte de folos obștesc au luat ființă.

S-au îmbunătățit simțitor condițiile de locuit. Numai din fondurile statului s-au construit și dat în folosința oamenilor muncii 28.000 de apartamente.

Nici un sector de producție nu a rămas în urmă. Depășirile prevederilor de plan — ca urmare a întrecerilor patriotice în muncă — au devenit ceva oarecum de sine-înțeles. Aceasta însemnează că sarcinile mărețe care au fost stabilite de Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român se transformă în înfăptuiri de calitate mai curînd decît fusese prevăzut. Nu-i de mirare acest lucru: oamenii lucrează cu spor și cu tragere de inimă fiindcă știu că acum lucrează pentru ei — și nu pentru îmbogățirea exploataților lacomi și trîndavi, a căror sămînță a pierit pentru totdeauna din zarea strădaniilor noastre spre mai bine.

Cu totul altfel stau lucrurile în țările capitaliste. Cea mai bogată dintre ele, Statele Unite ale Americii, numără astăzi cel puțin 5,5 milioane de șomeri, adică tot atîția cetățeni rămași fără nici un mijloc de trai pentru simplul motiv că defectuoasa organizare socială-economică a lumii capitaliste nu le poate oferi un loc de muncă. În Belgia, anul curent a început cu înștiințarea adresată de guvern populației țării că taxele pe bunurile de consum vor fi sporite cu 9 milioane franci, salariile vor fi reduse și pensiile scăzute. În Franța, țăranii amenințați de pauperizare au stîrnit adevărate răscoale, care la un moment dat au cuprins țara întreagă. În semn de protest împotriva politicii economice a actualului guvern, care le este cu desăvîrșire defavorabilă, țăranii francezi, cu miile, au organizat marșuri asupra orașelor, au blocat cu tractoare șosele și căi ferate, au luat cu asalt prefec-turi departamentale. În Italia, neliniștea e de asemenea vădită:

crește mizeria muncitorilor agricoli, drumurile sînt pline de oameni în căutare de lucru, zeci de mii emigrează, în provinciile din Sud — mai ales în Sicilia — majoritatea populației este complet calicită de foame, din lipsă de îmbrăcăminte și adăpost corespunzător.

Fenomenele acestea sînt explicabile. Lumea capitalistă cheltuiește sume fabuloase pentru înarmări, plutocrații ei se îmbuibă pînă la suprasaturație din munca celor pe care-i exploatează și atunci, firește, nu mai rămîne nici loc pentru preocupări superioare social-culturale și nici mijloace materiale pentru finanțarea acestora. Succesele dobîndite mereu de țările socialiste în opera de construcție internă, de îmbunătățire a traiului celor ce muncesc, de cheazășuire a unui viitor de pace și prosperitate generală condamnă în mod indirect, dar nu mai puțin crușător, pe toți aceia care își cheltuiesc puterile și posibilitățile economice-financiare pentru a făuri arme din ce în ce mai înspăimîntătoare și mai nimicitoare.

Oricine cugetă cu zăbavă și cu atenție asupra cifrelor comunicatului oficial privitor la îndeplinirea Planului de Stat pe anul 1960 își poate da seama de adîncul lui înțeles: muncim de sîrg și cu spor, cu încredere și entuziasm, pentru că ne simțim înțelepțește conduși de destoinica noastră ocîrmuire de stat, pentru că ceea ce agonisim ne aparține, pentru că vrem să trăim fericiți, în pace și îmbelșugare!

*

Planul de stat pe anul 1960 a fost realizat și depășit așa cum am arătat mai sus.

La fel de bine stau lucrurile pe anul în curs. În primele 5 luni ale acestui an, planul producției globale pe ansamblul industriei a fost îndeplinit în proporție de 103,4 la sută, obținîndu-se peste plan o producție în valoare de mai mult de 1 miliard lei.

Față de perioada corespunzătoare a anului 1960 producția industrială a crescut cu 17 la sută. Muncitorii, tehnicienii și inginerii au dat, peste prevederile planului, 35.600 tone fontă, 20.500 tone oțel, 23.700 tone minereuri de fier, 186.400 tone cărbune, 2.700 tone sodă calcinată, aproape 43.000 tone ciment, circa 1,4 milioane metri pătrați țesături de bumbac și de lînă, 111.000 perechi încălțăminte, 1.400 tone uleiuri comestibile, ș. a. Sînt, acestea, cifre-poem: ele vorbesc despre capacitatea creatoare a omului nou, a omului erei socialiste. „Numai în primele 5 luni ale

anului acestuia industria noastră socialistă a dat de 3 ori mai mult oțel și energie electrică decât s-a produs în România în întreg anul 1938”.

În aceste 5 luni — între 1 ianuarie—31 mai a. c. — s-au investit în întreaga economie națională peste 8 miliarde lei, ceea ce reprezintă cu 22 la sută mai mult decât în aceeași perioadă a anului 1960.

Pentru construcții de locuințe statul a alocat în anii 1960—1961 cu 600 milioane de lei mai mult decât se prevedeau pentru această perioadă. În primele 5 luni ale acestui an au fost date în folosința oamenilor muncii 10.200 apartamente.

Volumul vânzărilor de mărfuri cu amănuntul prin comerțul socialist este în primele 5 luni ale acestui an cu 18 la sută mai mare decât în perioada corespunzătoare a anului 1960.

Lupta pentru o calitate superioară a produselor s-a transformat într-o largă mișcare de masă, dînd rezultate valoroase.

Succese remarcabile au fost înregistrate în domeniul sporirii producției și a productivității muncii agricole. În anii 1959—1960 producția agricolă a crescut, în comparație cu anii 1957—1958, cu 13 la sută la grâu, cu 12 la sută la porumb, cu 94 la sută la floarea soarelui, cu peste 80 la sută la sfecla de zahăr, cu 19 la sută la lapte, cu 13 la sută la carne și cu 11 la sută la lînă. Succesele acestea merg mină în mină, condiționîndu-se reciproc, cu progresele înregistrate în procesul de transformare socialistă a agriculturii.

Sectorul socialist în agricultură s-a dezvoltat considerabil, extinzîndu-se și consolidîndu-se relațiile de producție socialiste. Nivelul tehnic al agriculturii s-a ridicat neîncetat, a crescut producția agricolă globală și producția marfă, au sporit cantitățile de produse agricole intrate în fondul central al statului, a crescut continuu nivelul de trai material și cultural al țărănimii.

La începutul lunii iunie a. c., agricultura socialistă cuprindea 83,1 la sută din suprafața agricolă și 85,3 la sută din suprafața arabilă a țării. Aceasta însemnează că din totalul de 14.546,6 mii hectare, cît reprezintă suprafața agricolă a țării, 12.082,1 mii hectare aparțin sectorului agricol socialist, iar restul de 2.464,5 mii hectare — gospodăriilor agricole individuale; pe de altă parte, din totalul de 9.820,6 mii hectare, cîț reprezintă suprafața arabilă a țării, 8.372,2 mii hectare aparțin agriculturii socialiste, iar restul de 1.448,4 mii hectare — gospodăriilor agricole individuale.

Din numărul total al familiilor țărănești 84,2 la sută fac parte din sectorul socialist. „Ceea ce caracterizează stadiul actual al construcției socialiste la sate este intensificarea ritmului de creștere a numărului de gospodării colective: se poate aprecia că în ultima perioadă trecerea țărănimii spre gospodării colective a căpătat din ce în ce mai mult un caracter de masă. Este suficient să arătăm că în decurs de un an (iunie 1960—iunie 1961) au intrat în gospodării colective 610.000 familii, cu o suprafață de aproape un milion și jumătate ha teren agricol; în această perioadă numărul de familii intrate în gospodării colective este cu 80 la sută mai mare, iar suprafața agricolă cu 60 la sută mai mare față de perioada respectivă a anilor 1959—1960”.

Se remarcă, apoi, un ritm accelerat al transformării întovărășirilor agricole în gospodării colective. Gospodăriile agricole colective au devenit dominante în sectorul cooperatist, reprezentând aproape 68 la sută din suprafața arabilă deținută de acest sector, față de 50 la sută la 1 iunie anul trecut.

Se știe că Dobrogea a fost prima regiune a țării complet colectivizată încă din anul 1957. Raportul Dlui Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că a doua regiune complet colectivizată este regiunea București, regiunea cea mai mare din țară, cuprinzând circa 12 la sută din numărul total al familiilor țărănești și peste 16 la sută din suprafața arabilă a țării.

Pînă în 1965 mai rămîne să fie cuprinsă în gospodării colective o suprafață arabilă de circa 3 milioane hectare ce se află actualmente aproape în totalitatea ei în întovărășiri agricole. „Ținînd seama de ritmul tot mai puternic de trecere a țărănimii la colectivizare și de transformare a întovărășirilor agricole în gospodării colective — spune raportul — putem aprecia că există depline posibilități de a realiza chiar mai devreme sarcina trasată de Congres cu privire la terminarea colectivizării”.

*

Pe bustul lui C. P. Scott, unul din primii redactori-șefi ai influentului ziar englez „Manchester Guardian”, se află înscrise aceste cuvinte grăitoare: „Comentariile sînt libere, dar faptele sînt sfinte”. (Vezi rev. „Veac Nou”, nr. 14/1961, p. 12).

Sfinte sînt faptele de zidire nouă cu care se mîndrește pe drept patria noastră înfloritoare. În fața lor se opresc cu respect pînă și vizitatorii noștri din țările capitaliste, inclusiv cei ce nu ne sînt favorabili, cei ce se disting prin lipsă de simpatie față de tot ce este socialist. Realitatea impune anumite adevăruri cu

neputință de ocolit sau de răstălmăcit. E o experiență pe care a făcut-o destul de recent, între alții, ziaristul american Dl Gaston Coblentz, din corpul de redactori al influentului ziar „New York Herald Tribune”. Ca și ziarul pe care-l servește, Dsa este un exponent fidel al presei capitaliste din S.U.A.

Dl Coblentz a vizitat nu demult țara noastră, a văzut ce a vrut, a notat și, înapoiat la New York, a comentat cele văzute și le-a publicat în coloanele ziarului amintit. Realizările țării noastre au devenit atât de pregnante și de elocvente prin ele înșile încât se impun de la sine oricui. Un ziarist care păstrează cât de de cât o urmă de obiectivitate nu le mai poate ignora. Așa se explică faptul că articolele Dlui Coblentz despre România cuprind unele mărturisiri semnificative despre înfăptuirile poporului nostru în anii puterii populare. El recunoaște că vechea Românie, împietrită în înapoiere pe vremea dominației trusturilor străine, s-a transformat radical, devenind o țară nouă, în plină dezvoltare economică, în necurmat progres. Ca urmare a instaurării puterii populare în România, Dl Coblentz constată „schimbări care, după toate probabilitățile, vor determina Occidentul să revizuiască aprecierea asupra acestei țări. Concepția tradițională despre România ca fiind mai curînd un stat balcanic neeficient va trebui să fie revizuită...”. Dezvoltarea economiei noastre naționale, „procesul de activizare neîntîlnit în întreaga istorie a României”, „dinamismul cu care comuniștii romîni își transformă țara într-un stat industrial” împingînd-o „dintr-un punct mort într-o epocă de industrializare”, pășirea „înainte pe un front neobișnuit de larg” a întregii noastre activități economice, sînt evidențe constatate și înregistrate nu numai de Dl Coblentz. Dsa a stat de vorbă cu oameni ai muncii, a fost impresionat de priceperea și destoinicia muncitorilor ridicați la răspunderi de directori de mari întreprinderi industriale, a vizitat splendidul și din ce în ce mai atractivul nostru litoral marin, s-a încredințat că alături de turiști străini el este destinat mai ales „grupurilor mari de turiști romîni organizați la locul de muncă” (expresie prin care indică trimiterea de către syndicate a oamenilor muncii la odihnă) și a ajuns la concluzia că România de azi „oferă un spectacol de dinamism extrem de interesant, dar îngrijorător”, în sensul că nu se deslușește nici o nădejde de reinstaurare a dominației trusturilor străine în țara noastră eliberată de tutela acestora. Dl Coblentz are o nedumerire, care desigur că nu-i numai a sa: Cum se poate ca „o națiune balcanică, altă dată înapoiată, cu o capa-

citatie tehnică și industrială ca a Romîniei vechi, a fost determinată să desfășoare această uriașă fișnire de energie și să obțină realizări atît de evidente”? Răspunsul e foarte simplu: Toate acestea sînt cu puțință deoarece poporul nostru a devenit după 23 August 1944 cu adevărat liber, a scăpat de cinstea și onoarea de-a procura dividende acționarilor de la bursele din New York, Londra, Paris, ș. a. El muncește acum p e n t r u s i n e, iar eficiența eforturilor sale este înzecită prin legăturile de prietenie și într-ajutorare cu celelalte țări socialiste. Iată secretul rezultatelor remarcabile la care a ajuns în acești 17 ani de viață liberă patria noastră înfloritoare, rezultate pe care le constată și trebuie să le recunoască — ori vreau, ori nu vreau — chiar și observatori ce nu ne sînt încă prieteni.

*

În fruntea țărilor socialiste cu care întreținem legături frățești de prietenie și într-ajutorare efectivă se află Uniunea Sovietică.

Nu numai acum, cînd sărbătorim ziua eliberării Romîniei de sub jugul fascist, ci zi de zi, ne aducem aminte cu recunoștință că marea țară a socialismului biruitor este mereu alături de noi. Acest act de epocală însemnătate istorică s-a săvîrșit prin eroismul luptătorilor din rîndurile forțelor patriotice, mobilizate și organizate în insurecție armată de către Partidul Comunist Român și a trupelor noastre care au întors armele împotriva cîmpitorului fascist în condițiile înaintării victorioase a Armatei sovietice. Trăinicia prieteniei romîno-sovietice este pîrghie puternică a propășirii multilaterale și continue de care se bucură astăzi poporul nostru harnic, cinstit și capabil.

*

Realizările excepționale ale patriei noastre pe calea construirii socialismului sînt cea mai grăitoare mărturie a voinței de pace care însuflețește întregul nostru popor. De ea avem nevoie ca să ducem la bun sfîrșit sarcinile prevăzute pentru etapa actuală de dezvoltare, de întărire și înflorire a patriei. De aceea, în ce o privește — așa cum a arătat Dl Gheorghe Gheorghiu-Dej de la tribuna Marii Adunări Naționale, în 21 martie a. c. — „credincioasă principiilor coexistenței pașnice, Romînia își va aduce și în viitor contribuția activă la lupta pentru apărarea și consolidarea păcii. Republica Populară Romînă va milita cu și mai mare perseverență pentru realizarea propunerilor făcute la Organi-

zația Națiunilor Unite de Uniunea Sovietică cu privire la dezarmarea generală și totală, pentru lichidarea oricăror forme de asuprire colonială și dreptul tuturor popoarelor la deplină independență și suveranitate, pentru încheierea tratatului de pace cu Germania și înlăturarea primejdiei militarismului revanșard, în interesul consolidării păcii în Europa. Vom continua acțiunile întreprinse pentru dezvoltarea colaborării interbalcanice, crearea unei zone denuclearizate și fără arme rachetă în Balcani, extinderea relațiilor politice, economice și culturale cu toate statele”.

Tot atunci și din același loc, președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române, Dl Gheorghe Gheorghiu-Dej, a spus că oamenii muncii din țara noastră „privesc cu optimism și încredere viitorul. Transformările înnoitoare care au schimbat din temelii înfățișarea patriei sînt o mărturie a superiorității orînduirii socialiste, a marii forțe creatoare a celor ce muncesc stăpîni pe soarta lor”.

*

Laolaltă cu oamenii muncii, cu întregul nostru popor, credincioșii și slujitorii Bisericii Ortodoxe Române recunosc cu plăcere și cu recunoștință că regimul de democrație populară al Republicii noastre urmărește cu străruință binele suprem al tuturor cetățenilor cinstiți și harnici și a dat dovezi strălucite că îl construiește cu o pricepere, un devotament și o energie fără egal în tot trecutul României de altă dată. Transformările de adîncime care revoluționează de 17 ani încoace și țara și oamenii ei nu au rămas fără ecou asupra noastră, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române.

În tărîm religios, eliberarea României a adus tuturor cetățenilor credincioși din patria noastră libertatea de conștiință și libertatea cultului propriu. Diferitele grupări religioase, organizate legal sub formă de culte, se bucură în Republica Populară Română de drepturi și libertăți care le asigură o dezvoltare normală, la adăpost de rivalitățile și învrăjbirile care caracterizau în trecut relațiile dintre ele. Șefi și slujitori ai cultelor sînt aleși deputați în Marea Adunare Națională, în sfaturile populare regionale, raionale, orașenești și comunale. Ei participă astfel direct la purtarea sarcinilor patriotice.

Fiecare cult își are învățămîntul propriu pentru pregătirea slujitorilor lui, ținînd adunări și conferințe bisericești, tipărește publicații religioase. În toate acțiunile de folos obștească —

și mai ales în lupta pentru pace — cultele religioase din Republica Populară Română merg umăr la umăr.

Ca unul care cinstește trecutul în tot ceea ce are de valoare, regimul de democrație populară al țării noastre acordă o înaltă prețuire monumentelor istorice și se îngrijește de conservarea lor în cele mai bune condiții, cum n-au făcut niciodată guvernanții din trecut. Pentru restaurarea și întreținerea acestor avuții ale întregului nostru popor, statul cheltuiește an de an sume însemnate. De ele beneficiază și locașurile de cult — mănăstiri, biserici de oraș și de sat — remarcabile prin vechimea și valoarea lor istorică, arhitectonică și artistică.

Acum, ca și altă dată, când prăznuim cu inimi înălțate ziua de 23 August — cea mai mare sărbătoare a poporului nostru — mărturisim cu cugetul curat al celor ce slujesc adevărului că drumul pe care a apucat în chip liber și definitiv țara noastră înainte cu 17 ani este și drumul oamenilor Bisericii Ortodoxe Române. De aceea, prezența noastră în rîndurile celor ce făuresc propășirea patriei este activă, statornică și entuziastă. Ea se face simțită, cu modestie creștinească, dar și cu avînt patriotic, mai ales în lupta pentru pace, fapt recunoscut recent, în chip deosebit de îmbucurător pentru cler și credincioși deopotrivă, chiar de înalta ocîrmuire a țării, în telegrama de felicitare adresată Prea Fericitului Patriarh Justinian, cînd a împlinit — în februarie a. c. — vîrsta de 60 de ani.

Cu mijloace adecvate poziției noastre de slujitori și credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române și cetățeni devotați ai statului de democrație populară, laolaltă cu întregul nostru popor muncitor, noi dorim și sprijinim faptic propășirea continuă a patriei noastre înfloritoare, Republica Populară Română. Dînd cuvenita ascultare înțeleptei ocîrmuiri de stat — ascultare din inimă purceasă și neprecupețită — noi îndeplinim unul din comandamentele de căpetenie ale Evangheliei lui Hristos, care ne îndatorează să trăim pe pămînt o viață de comuniune frățească, de într-ajutorare și stimulare reciprocă la săvîrșirea a tot lucrul bun și de folos nouă și tuturor cetățenilor țării, fără deosebiri din acelea care într-un trecut nu prea îndepărtat ridicau pe un om împotriva altuia și ne înverșunau întreolaltă pînă la vrăjmășie declarată.

Dacă Dumnezeu ne-ar fi dat să alegem vremea și locul în care să trăim, noi n-am fi ales alt veac pentru viața noastră decît acesta, veacul pătrunderii triumfale a omului în Cosmos,

veacul eliberării popoarelor înrobite, veacul triumfului rațiunii asupra întunecatelor proiecte de cufundare a omenirii în beznele mizeriei și morții pe care le urzesc năvăliții războiului rece, veacul propășirii fără precedent a patriei noastre dragi, Republica Populară Română.

Poporul stă în miezul lui cu mînele sumese pentru noi bătălii, pașnice și rodnice bătălii, căci fiecare sarcină îndeplinită — și zi de zi se îndeplinesc sarcini mărețe — ridică înaintea ochilor noștri suflați alte sarcini, alte ținte superioare care trebuie atinse. El ară inginerește cîmpii întinse, schimbă geografia făcînd lacuri acolo unde dospeau ape stătute de mlaștini, curăță din temelie bordeie insalubre și-n locul lor durează palate pentru cei ce muncesc, scormonește măruntaiele pămîntului și scoate la suprafață bogății nebănuite. Se bucură de aer și de soare, de priveliști încîntătoare, de lumină și de călduroasa purtare de grijă pe care o ocîrmuire ieșită din mijlocul lui o asigură fiecăruia. Mai presus de toate, cunoaștem aieva miracolul făuririi unui altfel de om, la înălțimea exigențelor înaintatului nostru veac.

Zorile lui 23 August 1944 ne-au transportat pe culmile unei lumi noi. O salutăm cu făgăduința de-a nu precupeți nici un efort în scopul dezvoltării ei nelimitate.

REDACȚIA

UN SINGUR VIITOR: P A C E A

Aceasta este concluzia la care a ajuns a 3-a conferință a Mișcării creștine pentru pace de la Praga, din septembrie 1960. În continuarea lucrărilor pregătitoare pentru marea întrunire pancreștină din iunie 1961 de la Praga, s-a pus ca lozincă pilduitoare textul din cântarea îngerească la ieslea Domnului: „Și pe pământ pace...”.

În vederea realizării întrunirii pancreștine Comitetul de lucru s-a întrunit în ianuarie 1961 la Praga și apoi, între 11 și 14 aprilie 1961, la Greifswald, în Germania democratică.

Fiind Greifswaldul un centru universitar semimilenar sesiunea Comitetului de lucru a Mișcării creștine a început oficial în aula Universității, în ziua de miercuri 12 aprilie 1961, luînd cuvîntul prof. Schmauch, rectorul I. Wehrli, decanul Jepsen și președintele Sfatului local Boesicke, cărora le-a răspuns prof. Hromadka, în numele Mișcării creștine.

Ședința plenară a fost deschisă de episcopul T. Bartha din Debrețin, care a trasat planul de lucru al sesiunii, subliniind rezultatele pozitive dobîndite între timp de mișcare, în vederea întrunirii pancreștine. Apoi s-a trecut la lucrul pe singuritele comisii. Comisia teologică, condusă de prof. Hromadka și Schmauch, a avut de sintetizat variatele proiecte pregătite pentru întrunire, cuprinzînd referatul principal despre: Pacea lumii, apoi cele 5 coreferate despre: Hristos și pacea lumii, Pace și libertate, Pace și noile state, Pace și pîine pentru toți și De la război rece la pace deplină, precum și temele celor 10 comisii, despre: Problema germană, Dezarmare, Combaterea armelor nucleare și Participarea tineretului la Mișcarea creștină pentru pace. Între problemele ei era și aceea de a se ajunge, pe cît posibil, la un acord principial între teologia variată evanghelică și cea ortodoxă, în ce privește justificarea activității creștine pentru pace și răspunderea creștină pentru viață, probleme cu specific determinist în teologiile evanghelice.

Comisia operativă sau organizatorică, condusă de consilierul Kloppenburg din Dortmund și episcopul cehoslovac M. Novak, a prezentat rezultatele lucrărilor pregătitoare în ceea ce privește invitarea la întrunire, intensificarea corespondenței cu invitații, la care, îndeosebi la cei africani, va pleca o delegație specială cu asigurarea că participarea lor va fi ușurată prin transport aerian, îngrijit de Mișcare. Iar comisia financiară, condusă de arhiep. Kiivit din Tallin și prof. Turnsky din Praga a arătat, că bugetul întrunirii, stabilit la circa 700.000 de coroane, va fi acoperit din donații bisericești, primindu-se pînă acum suma de 336.000 coroane, provenind de la Patriarhia rusă, Patriarhia română și bisericile evanghelice cehoslovace și maghiare; restul urmează să fie acoperit prin venituri complimentare, ca: donații de la alte biserici participante, mai ales din Apus.

De cîtă atenție se bucură întrunirea pancreștină se poate constata din împrejurarea că față de 34 locuri rezervate pentru delegații din Germania federală, pînă acum s-au angajat 64 de participanți, iar din Orientul apropiat, la 3 locuri și-au anunțat sosirea 12 delegați ai Patriarhiei din Alexandria, 7 din Antiohia și 5 din Abisinia.

Seara, la orele 19,30 a avut apoi loc, în catedrala Sf. Nicolae, o slujbă ecumenistă, la care au luat cuvîntul: prof. Hromadka, vorbind despre Mișcarea creștină pentru pace, P. S. Episcop Nicodim de la Moscova despre Teologia învierii ca teologie a păcii, episcopul luteran Wantula din Varșovia despre Colaborarea creștină și prof. Rasker din Olanda a ținut predica zilei despre Cuvîntul Domnului „pace vouă” către Apostoli și către întreaga creștinătate. Ultimul la cuvînt a fost episcopul locului Krummacher, care a arătat cum lucrarea păcii este o obligație evidentă a oricărui bun creștin. După aceea a urmat o recepție dată de episcopul Krummacher, care din nou a subliniat că problema păcii se încadrează perfect în concepția creștină și în cea umanitară despre lume și viață.

Lucrările au continuat joi 13 aprilie, în comisii și apoi, seara, în plen, după ce s-au dat și interviuri mai multor ziariști. În plus, Comisia informativă, prezidată de prof. Smolik de la Praga, a arătat cum au înaintat lucrările pregătitoare în această direcție, despre publicitatea întrunirii pancreștine în presa mondială, precum și despre publicarea primelor două numere din Buletinul întrunirii pancreștine. Apoi și-a prezentat referatul Comisia pentru tineret.

Intr-o pauză, după amiază, s-a putut viziona un covor-gobelin unic în felul lui, datînd din 1554, care reprezenta o nuntă și erau de față Luther și cu Melanchton; el se arată publicului doar odată la 10 ani.

În ședința finală plenară, punîndu-se întrebarea: Ce va urma după întrunirea pancreștină de la Praga, P. S. Episcop Nicodim a propus și plenul a aprobat cu aplauze, ca să se continue cu Mișcarea creștină în așa fel ca după trei ani, cu cîte o conferință anuală să urmeze și una pancreștină, tot la 4 ani.

Pe cînd Biroul își continua lucrările, în ziua de vineri, 14 aprilie, membrii Comitetului au fost duși la Rostock, să viziteze cel mai mare port transoceanic ce se construiește acolo de 3 ani, în mod uluitor, ca dovadă de dorința de pace a populației din Germania democratică. Seara a avut apoi o recepție festivă la Warnemünde, localitate balneară pe litoralul Balticii, oferită de Secretarul de stat pentru culte H. Seigewasser, de președintele Sfatului regional H. Tisch și de președintele Partidului creștin-democrat unit din Rostock, Otto Sadler, originar din Bistrița-Năsăudului. Cu această ocazie s-a stabilit și un program pentru unii membri de a participa la o „croazieră a păcii” prin Germania, fiind prevăzuți pentru aceasta J. Hromadka, I. Kiivit, A. Ziak, M. Novak, T. Bartha, P. S. Episcop Nicodim și M. Șesan.

După vizita de rigoare la sediul Partidului creștin-democrat la Rostock, Duminică 16 aprilie, episcopul Bartha și prof. M. Șesan au predicat în biserica sf. Maria din Rostock. Pornind de la principiul creștin al vestirii Evangheliei, prof. Șesan arată că odată cu aceasta trebuie să se vestească și principiul dragostei și al păcii între oameni și în lume; fiind Dumnezeu lumină pentru creștini, trebuie vestită în lume lumina păcii sale (Efes. 5, 8s) și buna înțelegere (2 Cor. 13, 11); noi ortodocșii știm că o răutate săvîrșită și față de un necredincios este păcat și ca atare va fi pedepsită de Dumnezeu (Ioan 3, 15) și de aceea nu putem decît să vestim dragostea și să înfierăm agitațiile militariste și cu arme nucleare, îndemnînd pe frații rătăciți pe căile pierzaniei să revină pe drumul iubirii de aproapele. Căci Dumnezeu este pace și bucurie în Duhul Sfînt (Rom. 14, 17).

Și pe cînd ceilalți delegați activau în Schwerin, Magdeburg și în alte localități, episcopul Novak, ep. T. Bartha, M. Șesan și alții au venit la Berlin, unde în ziua de luni 17 aprilie s-a ținut o conferință cu pastorii evanghelici din Berlinul oriental. Aici s-au adus salutări din partea bisericilor locale reprezentate iar prof.

Şesan a adus salutul Patriarhiei române şi a arătat cum se desfăşoară viaţa creştină şi activitatea pentru pace printre ortodocşii români. Vorbind despre necesitatea stăruinţei creştine pentru pace, prof. E. Fuchs arăta că după Noul Testament, creştinul este păcătos şi deci Iisus îl cheamă la îndreptare în dragoste; aceasta se face liber şi cu răspundere personală, de care nu scapă nimeni şi nici un creştin, orice teologie i-ar sta la bază; deci creştinul este numai atunci cu adevărat liber dacă participă conştient la răspunderea colectivă şi-şi manifestă faptele dragostei către semenii; numai aplicînd dragostea şi dreptatea, creştinul contribuie la libertatea comună.

Fiind oaspeţii prof. Fuchs, ep. Nowak şi prof. M. Şesan au participat marţi 18 aprilie la conferinţele similare ale pastorilor din Meissen, la Altenburg şi din Thuringia, la Lipsa. Cu această ocazie cei doi oaspeţi au ţinut cuvîntări însufleţite despre opera păcii în ţările lor şi dorinţa sinceră a bunilor creştini după înţelegere, colaborare şi pace în lume. A vorbi despre pace nu este propagandă, ci o necesitate a conştiinţei creştine.

S-au rostit idei, s-au strîns mîini şi cei prezenţi s-au înţeles în prietenie şi dor de colaborare. La întoarcere în patrie îmi spun: e lucru mare să fii sol al păcii, să sameni bunătate şi să culegi prietenii.

Prof. M. ŞESAN

CALEA AȚIȚĂTORILOR LA RĂZBOI TREBUIE BARATĂ!

În preajma întrunirii de astă primăvară a Consiliului Mondial al Păcii la Delhi, capitala Indiei, profesorul John Bernal, președintele executiv al Prezidiului acestui Consiliu, spunea într-un articol care s-a bucurat de-o publicitate corespunzătoare însemnătății lui și competenței în materie a autorului:

„Principalele obiective ale luptei noastre rămân aceleași: dezarmarea, lichidarea colonialismului, asigurarea independenței naționale — pe plan politic și economic —, organizarea relațiilor pe baza coexistenței pașnice.

Sîntem convinși — aceasta este poziția noastră de la crearea Consiliului Mondial al Păcii — că dezarmarea (și în special dezarmarea nucleară) a fost și rămîne obiectivul principal”.

În Germania occidentală se petrec lucruri inadmisibile. Membri ai guvernului federal, uitînd că Berlinul occidental se află pe teritoriul Republicii Democrate Germane, fac vizite provocatoare în acel oraș și țin acolo întruniri publice revanșarde.

Cererilor repetate ale Uniunii Sovietice, sprijinite de celelalte state socialiste, de-a fi semnat tratatul de pace cu cele două state germane și să fie rezolvată pe această bază problema Berlinului occidental — fapt care ar constitui un păs important în direcția normalizării situației din Germania și Europa — guvernul de la Bonn le opune politica sa agresivă și trufașă de continuare a cursei înarmărilor, de pregătiri de război, de creare de noi baze militare vest-germane în Europa. Notei guvernului sovietic de astă primăvară, care arată convingător seriozitatea situației din Europa pricinuită de lipsa, la un deceniu și jumătate de la încheierea celui de al doilea război mondial, a unui tratat de pace cu Germania, cancelarul federal i-a dat un răspuns negativ. Mai mult decît atît: Dl Konrad Adenauer s-a grăbit să ia cuvîntul la un miting electoral la Köln, în cadrele căruia a afirmat că propunerea sovietică de a se consfinți prin tratatul de pace actualele frontiere germane ar fi „inacceptabilă”.

Aceasta fiind „linia” dictată de guvernul de la Bonn, nu e de mirare că Germania federală devine în chip tot mai vădit un nou „Reich” — de

astă dată, al Dlui Adenauer, dar pe tipic hitlerist —, că jumătatea apuseană a Germaniei este astăzi un focar de agresiune, că ideologia nazistă reînvie acolo și că generalii hitleriști nu-și schimbă năravul. Mărturiile acestor realități sînt numeroase și se înmulțesc mereu. Cunoașterea lor — măcar parțială, ca să nu lungim expunerea — este utilă pentru a ne da seama fățiș de proporțiile primejdiei pe care o reprezintă ele și pentru a hărăzi noi opintiri voluntare acțiunilor noastre obștești de apărare a păcii, prin mijloacele de opinie publică ce ne stau la dispoziție.

După mai bine de un deceniu și jumătate de la încheierea celui de al doilea război mondial și nesocotindu-se înțelegerile intervenite între părtașii coaliției antihitleriste de-atunci, în Germania occidentală, cu sprijinul fățiș și activ al conducerii de stat, reînvie organizațiile militaro-fasciste, este elogiată (și, unde nu merge nicidecum elogiul, este practică scuza) cîmpirea de către hitleriști a teritoriilor europene și africane, sînt preamăriți comandanții de oaste ai forțelor militare naziste, iar cei ce trăiesc au căpătat funcții înalte, în aparatul de stat — pînă la nivelul de miniștri — activează foști criminali de război, în vitrine se răsfață cărți de conținut profascist, în școli se predau lecții revanșarde și ca și cînd toate acestea n-ar fi fost de-ajuns ca să umple de indignare pe toți cei ce au pătimit crîncen de pe urma fascismului, anumite guverne occidentale înarmează de zor Bundeswehr-ul și îi pun la dispoziție baze militare în Franța, Anglia și-n alte părți.

Antipatia și îngrijorarea cu care sînt întîmpinate chiar în țările apuse manifestările neofasciste ale militariștilor revanșarzi din Germania federală le reflectă îndeosebi organele de presă din țări neutre (ca Elveția, ș. a.). Astfel ziarul elvețian „Die Tat”, încă la-nceputul verii, publica un amplu și documentat denunț în această privință. „Este un spectacol sinistru. Medicii lagărelor de concentrare pot să-și exercite în mod liber practica, funcționari superiori național-socialiști sînt considerați „nevinovați” și călăii lagărelor de concentrare s-au deghizat în tăietori de lemne. Lipsa de instinct politic (astfel numește ziarul respectiv complicitatea autorităților vest-germane cu foștii naziști — n. r.) cu care oameni atît de vinovați ... au fost ridicați în funcțiile cele mai mari ale guvernului de la Bonn nu-și găsește egal nici măcar în istoria Germaniei. A trece lucrurile sub tăcere așa cum face publicistica vest-germană este greșit”.

Același ziar semnalează și înfierează faptul că un fost „expert” în problemele răsăritene al lui Ribbentrop, cunoscutul ministru de externe național-socialist al Reichului, pe nume Peter Kleist, a publicat o carte de tipică trufie teutonă, plină de amenințări și de aroganță la adresa țărilor care au ieșit biruitoare în cel de al doilea război mondial. În ea, se pot citi fragmente ca următorul: „Germania mare trebuie să existe din nou.

Din ea fac parte Austria, regiunea sudetă, ba chiar Alsacia și Lorena". În vremea aceasta, actualul guvern francez acordă Legiunea de Onoare șefului statului în care poate să apară o atît de drăgălașă revendicare teritorială în ce privește provinciile amintite de la Rin.

Cartea lui Kleist, plină de afirmații injurioase la adresa democrației și a unor popoare apusene — ca englezii și francezii — nu se sfiește să facă elogiul voinței de putere exact în termenii care inundau cîndva și presa și verboreea nazistă: „Forța — scrie el — este o realitate vitală care nu se sinchisește de considerente morale. Toate relațiile în viață, chiar în dragoste, sînt o luptă între forțe". Această filozofie de junglă este întregită de considerații nerușinate cu privire la profilul fărădelegilor naziste. Kleist susține că măsurile luate împotriva naziștilor ar fi imorale, pe cînd crimele comise de naziști n-ar fi imorale.

Anticomunismul cercurilor imperialiste occidentale, bolnav din naștere, nu poate fi repus pe linia de plutire prin artificii de specia cărții lui Kleist. Omenirea zilelor noastre își dă din ce în ce mai limpede seama de justetea politicii de pace a țărilor socialiste, în avangarda cărora se află Uniunea Sovietică și respinge încercările neonaziștilor de-a da alt curs evenimentelor internaționale decît cel impus de legile implacabile de dezvoltare istorică, curs care aleargă cu toate pînzele întinse în spre limanul unor stări de bună-înțelegere universală. Opinia publică mondială e din ce în ce mai conștientă de pericolul pe care-l prezintă pentru pace manifestările agresive ale cercurilor militariste revanșarde din Germania federală și ia atitudine împotriva lor cu sporită vigoare. Este semnificativ în această privință valul de proteste ridicat de pretenția generalilor naziști — alișată într-un memorandum buclucaș din vara trecută — de-a se introduce în Germania occidentală serviciul militar obligatoriu și recrutarea pe baza lui a unei armate de un milion de oameni, în spatele căreia să fie create „rezerve" puternice. Pentru această armată, ei cereau mai multe avioane cu reacție, mai multe vase militare și submarine și, mai ales, înzestrarea ei cu arma atomică.

Luînd atitudine fermă față de acest program de militarizare a Germaniei federale într-un ritm similar celui aplicat de Hitler după venirea lui la putere, un ziar londonez, „Daily Mirror", oglindind starea de spirit a maselor largi din Anglia, scria: „Revanșarzii vor să pună din nou mîna pe puterea politică, așa cum s-a întîmplat totdeauna în istoria militară a Germaniei. Să ne mai mirăm? Oare încetează vreodată lupul să fie fiară de pradă"? Și mai categoric, ziarul „Sunday Times" scria: „Generalii germani ... cer mai multă putere. O asemenea doleanță s-a mai făcut auzită odată, din parte generalilor care i-au ajutat lui Hitler că cucerească puterea. În prezent, ei merg cu un pas mai departe. Ei cer arme nucleare pentru Germania. Dacă doleanța lor va fi satisfăcută, acest lucru va însemna

o victorie pentru clica cea mai agresivă din lume. Orice capitulare în fața acestei pretenții constituie un pericol pentru Marea Britanie”.

Aceeași îngrijorare a stîrnit în Franța memorandumul generalilor naști care dețin funcții de conducere în cadrele forțelor armate ale Germaniei federale. Poziția luată la timpul său față de astfel de manifestări arogante a arătat că cercurile de opinie publică occidentală se conving din ce în ce mai limpede că militarismul german trebuie ținut în friu și, la nevoie, domesticit prin măsuri energice.

Față de astfel de manifestări primejdioase, tot mai puternic și mai limpede răsună glasul rațiunii din sinul lagărului țărilor socialiste, iubitoare de pace. Glasul acesta nu conținește a arăta lumii întregi că salvagardarea păcii, preîntîmpinarea unui nou război mondial sînt cerințe arzătoare ale tuturor popoarelor. Glasul acesta tîlmăcește voința opiniei publice mondiale, iar voința aceasta e din ce în ce mai puternică și mai fermă în manifestările ei antirăzboinice. Ea își dă prea bine seama că dacă nici după trecerea a 16 ani de la terminarea războiului n-au fost lichidate încă rămășițele acestuia, vina o poartă puterile occidentale. Sub oblăduirea lor s-a refăcut militarismul revanșard în Germania federală, iar generalii lui Hitler, salvați de la ștreang de aceeași neiertată complicitate occidentală, dețin acum posturi-cheie în conducerea de stat și militară, la adăpostul cărora se dedau la provocări pline de riscuri pentru pacea lumii.

Situația aceasta nu mai poate fi tolerată. Puterile interesate realmente în curmarea ei, o vor curma fără doar și poate, pe căile corespunzătoare.

Dar reînvierea militarismului vest-german și primejduirea de către el a păcii lumii îngrijorează astăzi mai mult decît oricînd și pe omul de pe stradă, pe noi toți. Lupta pentru pace, în vîltoarea căreia ne găsim angajați de ani de zile, cu tot sufletul și cu toată experiența pe care am dobîndit-o pînă acum în purtarea ei, trebuie să aibă între obiectivele ei permanente și lupta împotriva militarismului revanșard vest-german. Demascîndu-i fără cruțare manifestările agresive și pe cei ce le încurajează fățiș sau indirect, ne facem datoria nu numai față de poporul căruia îi aparținem, ci față de întreaga omenire. Consecințele mai apropiate și mai îndepărtate pe care le poate avea tolerarea stărilor de lucruri din Germania federală nu se opresc la granițele unui stat sau altul, ci pot umplea continentul nostru și lumea întreagă, știut fiind că orice conflict armat local poate degenera într-o conflagrație de proporții uriașe.

Conștiința de forța lagărului socialist, de influența tot mai mare pe care o are opinia publică mondială în dirijarea situației internaționale și încredințați fiind că această opinie mondială este categoric ostilă nu numai războiului, ci și manifestărilor primejdioase care pot genera conflicte armate, credem și mărturisim că nu există o inevitabilitate fatală a războiului,

că forțele capabile să țină în frâu pe nărăviții războiului rece și a celuilalt vor triumfa asupra tuturor dificultăților pe care le întâlnesc în cale.

A lupta pentru pace astăzi, înseamnă a ajuta aceste forțe fără conținere și fără precupețire.

Căile pe care putem satisface acest deziderat de căpetenie al zilelor noastre le cunoaștem. Să le bătătorim cu toată încrederea și cu energie de neînfrînt, căci de apucat, am apucat pe ele de ani de zile.

Ca credincioși ai Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române și ca cetățeni ai patriei noastre înfloritoare, Republica Populară Română, ne dăm seama cât se poate de bine de necesitatea intensificării eforturilor obștești în purtarea luptei pentru pace și nimic pe lume nu ne poate opri sau încetini pasul cu care purcedem mai departe pe căile luminoase ale acestei lupte binecuvîntate.

REDACTIA

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

PENTRŪ CURMAREA PERICOLULUI ATOMIC

Omenirea — ca și noi, făpturile cuvîntătoare — își are „obrazul” ei. Pe acest obraz sînt destule zbîrcituri săpate de suferințele milenare prin care a trecut ea și sînt destule pete. Cea mai mare și mai rușinoasă dintre toate este fără îndoială masacrul inutil și de neiertat pe care l-au făcut cele două bombe atomice lansate de aviația militară americană în etapa finală a războiului al doilea mondial asupra populațiilor orașe japoneze Hiroshima și Nagasakî. Este indeobște admis astăzi că sub presiunea exercitată mai ales de victorioasele armate sovietice, militariștii japonezi ar fi capitulat și fără intervenția nucleară americană.

De-atunci încoace, omenirea luptă fără preget pentru ca alte pete să nu mai apară pe „obrazul” ei. Uriașa mobilizare mondială de forțe care apără astăzi pacea, e mărturie vădită în această privință.

Dar a lupta cu spor, cu sete, cu însuflețire pentru preîntîmpinarea pericolului atomic însemnează și a nu uita ce s-a petrecut în 6 și 9 august la Hiroshima și Nagasaki, însemnează și a nu uita ce se petrece de atunci încoace cu victimele care au supraviețuit infernalului bombardament atomic.

A nu uita!... a nu lăsa memoria să obosească!... pentru că față de ceea ce s-a petrecut în august 1945, ceea ce s-ar putea petrece astăzi, dacă nu oprim dezlănțuirea apocaliptică a armelor atomice, ar prezenta o deosebire ca de la pămînt la cer. Peste tot, se pune întrebarea dacă ar mai avea cine să măsoare deosebirea, după cataclismul pe care ne străduim să-l evităm, între una și alta...

Ce a fost atunci, s-a arătat cu destule amănunte și în revista noastră (vezi articolul: Preludiu la marele Congres pentru dezarmare de la Stockholm; apărut în colecția anului 1958 a revistei acesteia, p. 351—356). Recitirea paginilor aceloră de către frații preoți le pune la îndemîină material documentar de luptă eficient pentru preîntîmpinarea pericolului atomic.

De-atunci încoace, pe toate liniile de longitudine și latitudine ale planiglobului, curg avalanșă evocările și comentariile. Din toate se desprinde o unică și clară concluzie: așa ceva nu trebuie să se mai întîmple!

Doctorul japonez Yoiși Fukușima, președintele secției internaționale a Consiliului japonez împotriva bombelor A și H, într-un interviu acordat cunoscutei reviste „Orizonturi” (nr. 121/1961), între altele, face următoarele dezoăluiri:

Cînd aviația americană a aruncat cele două bombe atomice asupra teritoriului japonez, „în mod practic nu mai aveam marină și foarte puține

avioane. Aparatele erau de modele vechi, neutilizabile. Cînd i s-a trimis bomba atomică „Japonia, în mod paradoxal, se pregătea să reziste cu arma albă, cu lancea și cu sabia.

Și chiar dacă fusese decisă lansarea bombei, de ce a fost aruncată în plin deasupra orașului? Faptele dovedesc că cei răspunzători aveau intenția de a face ca explozia să fie cît mai ucigașă posibilă. Un grup de avioane a venit așa cum se întimpla în fiecare zi. Sirenele urlau. Oamenii au coborît în adăposturi. Avioanele au plecat fără să bombardeze. S-a sunat atunci sfîrșitul alarmei. Oamenii au ieșit din adăposturi, era ora plecării de la lucru și se afla multă lume pe străzi. Atunci un avion a revenit singur și a aruncat bomba...”

Rezultatul? O treime de milion de victime din două lovituri...

Și apoi, victimele ulterioare: „Cam o sută de persoane pe an dintre acelea care au suferit de pe urma radiațiilor sînt îngrijite în fiecare dintre aceste două orașe. Dintre acești bolnavi în fiecare an mor 30%; 70% sînt vindecați, cel puțin în mod provizoriu, căci încă nu a fost descoperit remediul definitiv” pentru tămăduirea maladiei radiațiilor — spune doctorul amintit.

Tot el confirmă, cu date și nume, că experiențele americane cu arme nucleare făcute în Oceanul Pacific au provocat victime, unele mortale, mai ales între pescarii atinși de radiații.

Doctorul Yoiși Fukuşima, cu autoritatea specialistului, avertizează: „Se știe că bombele H existente astăzi echivalează cu 2.500 bombe A de tipul Hiroshima-Nagasaki. Sînt deajuns două explozii pentru a nimici întreaga viață umană de pe teritoriul japonez. De aceea, opinia publică este unanimă în a cere interzicerea lor”.

Cu toate prilejurile indicate, Biserica noastră s-a asociat luptei ce se duce — la scară mondială — împotriva pericolului armelor nucleare și a cerut lichidarea lor.

Aceași atitudine o are în această chestiune întreaga creștinătate. Manifestările Mișcării Creștine a Păcii, mai ales, arată cît de adevărat este acest lucru.

Ne umple de groază și de rușine faptul că există totuși biserici de suprafață, romano-catolici, precum și protestanți, care fățiș sau tacit încuviințează folosirea energiei nucleare în scopuri războinice, de nimicire de vieți și bunuri omenești. Pe unii ca aceștia îi dezavuăm cu toată energia și mărturisim că nu-i recunoaștem de frați întru credință. Locul lor este acolo unde s-au situat: între atentatorii la pacea și tihna omeniului. Ne rugăm lui Dumnezeu să îndrepte pașii lor pe căile înțelegerii cu adevărat evanghelice a idealului păcii și bunevoiri între oameni — între toți oamenii!

GR. M.

HITIȚII ȘI RELAȚIILE LOR CU VECHIUL TESTAMENT

Un popor cu renume în Orientul îndepărtat sînt hitiții (he-teii). În cărțile Vechiului Testament, de unde cunoaștem numele lor, li se zice hitim. Ei par să fie un amestec de arieni cu elemente caucaziene. Egiptenii le ziceau hiti, hati și hattî; babilonienii și asirienii, hattî. În scrisorile de la Tel-El-Amarna li se spune hati, Septuaginta le zice *ἡθαιῶτες* și urmînd ei, Vulgata îi numește Hethaeoi.

Numele îl derivă unii filologi de la evreescul chat, substantiv masculin care la plural este chatim și are însemnarea „teamă”, „frică”. Alții neagă originea semită a numelui. Istoricul sovietic Avdiev aderă la ipoteza care susține că cuvîntul „hati” ar însemna „argint”, numire dată poporului hitit care extrăgea mult argint din pămîntul țării lui¹ și mai ales din Arzava, stat vasal al hitiților. În tot cazul, hitiții au jucat un rol important în istoria Orientului antic.

Amintirea lor s-a păstrat într-o mulțime de nume proprii. Astfel există încă astăzi sate purtînd numele Kefr-Hatta (Satul hitit), Tel-Hatta (Dealul hitit).²

1. V. I. Avdiev, *Istoria Orientului antic*, București, 1951, p. 193.

2. V. Ermoni, *Hétheens* (în *Dictionnaire de la Bible* de F. Vigouroux, tom. III, 1, Paris 1926, col. 670).

Menționăm aici pe cele mai de seamă lucrări în legătură cu hitiții: Sayce-Menant, *Les Hétheens, Histoire d' un empire oubliée*, Paris 1891; L. Lanéscheere, *De la race et de la langue des Hittites*, 1892; I. Messerschmidt, *Die Hettiter*, Leipzig 1902; I. G. Frazer, *Adonis, Attis, Osiris*, London 1907; I. Garstang, *The Land of the Hittites*, London 1910; A. Meyer, *Die Chetiter* 1914; A. E. Cowley, *The Hittites*, London 1920; A. Goetze, *Kleinasien zur Hettiterzeit*, Heidelberg 1924; G. Contenau, *Elements de bibliographie hittite*, Paris 1925; L. Delaporte, *Hittites*, Paris 1936. Delaporte e un rivnitor orientalist. A înființat o revistă hitită (*La Revue Hittite et Asianique*), el a publicat o gramatică hitită și a luat personal parte la săpăturile arheologice în țara hitiților.

Eug. Cavaignac, *Le probleme hittite*, Paris 1936. Pentru cunoașterea poporului hitit lucrarea aceasta a lui Cavaignac e de cea mai mare însemnătate. Autorul face istoria hitiților de la apariția poporului pe arena istoriei (în special în Asia Mică) pînă la ocupația romană. Istoria politică a hitiților ocupă locul de frunte în carte. Despre scriere, artă, religie și instituțiile hitite vorbește mai sumar. Din lu-

În cărțile V. T. Palestina este numită „Țara hitiților” (Ios. 1, 4) iar profetul Ezechiel (16, 3) vorbind despre originea Ierusalimului, zice: „tatăl tău este amoreu (cananean), iar mama ta o hitită”. Prin acestea profetul precizează că populația Ierusalimului e nu numai semită (amoree), ci și ariană (hitită). Ezechiel se gîndește la originea întregului Israil, care s-a lăsat atît de mult influențat de ceea ce este propriu hitiților.

Cu toate acestea, istoria hitiților era pînă de curînd puțin cunoscută. În 1814 se descopere fosta capitală hitită Hatusa, de către arheologul francez Ch. Felix Texier, iar în 1902 Hugo Winckler află acolo arhiva statului hitit. După descifrarea documentelor aflate în fosta capitală hitită Hatusa, azi satul turcesc Bogas-köi, la 150 km spre răsărit de Ankara, se descopăr multe taine privind un important popor din trecutul îndepărtat al Orientului. După tabelul genealogic din Gen. 10, 15 străbunul hitiților se numește Het și a fost fiul lui Canaan. Canaan este părintele unei vechi populații a Palestinei; este fiul lui Ham și nepotul lui Noe (Gen. 10, 6). Numele lui Canaan trece cu timpul ca numire proprie ce se dă Palestinei, care în vechime se numea Canaan. De fapt, asirienii îi ziceau Palestinei Kinahi, iar în inscripțiile egiptene Palestina se numește scurt: Kana.

În legătură cu etnografia acestui popor sînt mai multe ipoteze. Bazîndu-se pe ebraismele limbii, unii îi atribuie o origine semită. Alții susțin că nu sînt semiți, dar trăiau în mijlocul popoarelor semite, fiind absorbiți de acelea. Mediul mediteranean a influențat mult asupra lor. Limba lor prezintă multe asemănări cu limbile indoeuropene (limba greacă, latină, indiană și vechea slavonă).³ Dacă după construcția gramaticală limba hitită este indo-germană, prin tezaurul de cuvinte limba hitită se îndepărtează de cea indo-germană.⁴

Din punct de vedere anatomic hitiții nu aparțin la indogermani. Cercetările bazate pe descoperirile de la Bogosköi nu admit aceasta. Hitiții au doar capul scund, fruntea adîncă și nasul pro-

crare (XVIII+197 p.) rezultă că hitiții au jucat un rol politic foarte important în Orient.

L. Delaporte, Hitittes, art. în Diction. de la Bible, supl. fasc. 18, Paris 1941, col. 104. R. Dussand, Les religions des Hetittes et Hourites... Paris 1945; Idem, Preludiens, Hitittes et Acheens, Paris 1953; B. Charles, Hittites (în Encyclopaedia of religion and Ethics, editat de J. Hastings, vol. VI) New-York 1955 (p. 723—727); E. Vasilescu, Descoperirea unui mare popor antic a cărui amintire s-a păstrat numai în Vechiul Testament (în Revista „Studii Teologice”, an. VII, nr. 9—10, 1955, p. 651—660).

3. N. Lascu, Istoria lumii antice, curs lit., Cluj 1957, p. 102.

4. E. König, Die Genesis, Gütersloh, 1925, p. 413.

nunțat.⁵ Atunci? Rămîne o îndatorire a viitorului rezolvarea originii etnice. Pe baza descoperirilor arheologice hitiții existau în Palestina pe la 3500 î. Hr.⁶

În scrierile de la Tel-El-Amarna se menționează existența masivă a lor și în regiunea orașului Tyr, adică la granița de nord a Canaanului și în număr mai redus și în regiunile de jos ale Palestinei.⁷

Pe la 3000 s-au așezat în podișul Asiei Mici. Țara lor avea spre nord Marea Neagră, spre răsărit râul Eufrat, respectiv Asiria și Babilonia, spre sud Marea Mediterană iar spre apus Marea numită azi Marmara.

E greu de stabilit hotarele țării hitite. Popor nomad hitiții își modificau des structura țării lor. Pînă în sec. VI—V î. Hr. țara hitiților a primit numele de Capadochia. Supremația lor s-a întins și peste Siria și Palestina. Cadeș, pe Oronteș, a fost capitala imperiului hitit renăscut, cum a fost o bucată de vreme și Karkemiș, de pe Eufrat.

Pentru hegemonia asupra Siriei și Palestinei ei au ajuns în conflict cu egiptenii încă în sec. XIV. Luptele între state au durat multe decenii, pînă ce în urma tratatului de pace din 1296, teritoriile disputate au fost împărțite.⁸

Că hitiții au pătruns pînă la nord de granița Egiptului e sigur. Ori de cîte ori Egiptul voia să-și manifeste puterea sa se izbea de rezistența hitiților, temuți de toți vecinii. Regele Iehu și urmașii săi erau totdeauna îngrijorați de pericolul ce putea veni de la hitiți.⁹

Cu timpul, imperiul hitiților deveni de mare importanță în Orientul antic. Numai Babilonia, Egiptul și Asiria puteau fi socotite mari puteri alături de statul hitiților.

Astfel, în 1595, hitiții au ocupat Babilonul și au stăpînit pînă la Eufrat.¹⁰ Despre aceste isprăvi vorbesc izvoarele hitite și babiloniene. Regele hitit care a venit în țara Acad și a pus capăt regatului babilonian a fost Murșil, care a luat de acolo aur și argint și a dus mulți prizonieri.¹¹ Cînd s-au stabilit hitiții mai masiv în Canaan statul lor era în decadență.¹²

5. Idem, o. c., p. 413.

6. B. Kittel, *Geschichte des Volkes Israel I*, Stuttgart 1923, p. 44.

7. Idem, o. c., p. 354.

8. N. Lascu, o. c., p. 102.

9. Kittel, o. c., vol. I, p. 344.

10. N. Lascu, o. c., p. 102.

11. E. M. Jukov, etc., *Istoria universală*, vol. I, trad. coordonată de V. Costăchel și Al. Vianu, București 1958, p. 296.

12. E. Montet, *Histoire du peuple d'Israel*, Paris 1926, p. 16.

Era un staț sclavagist. Legislația hitită apără interesele exploatarelor. Documentele spun să sclavii au inițiat multe războaie împotriva stăpînitorilor, dărîmînd pînă și casele celor lipsiți de blîndețe. Sclavii proveneau din captivii de război, din înrobirea pentru datorii sau prin cumpărare. Nu rar era cazul cînd tatăl „își vindea fiul pe argint”.¹³

Principala ocupație a hitiților era creșterea cailor. Practicau agricultura irigată și industria lemnului. Solul fiind bogat în minereuri ei aveau multe mine de aramă, fier și aur. În negoț erau mai puțin meșteri, îl purtau o vreme indienii și alții. Mai tîrziu luă proporții însemnate și comerțul hitit, pînă ce prin sec.XIII au căutat să paralizeze comerțul asirian. În documente se menționează schimburi de mărfuri cu Egiptul. Erau preferați boii din țara hitiților și untul.¹⁴

În tratatele lor cu aliații, hitiții își rezervau dreptul de a purta negoț, chiar în detrimentul comerțului străin.¹⁵

După cum ne informează cărțile biblice hitiții făceau un negoț important și cu evreii și mai ales cu regele Solomon, care a introdus comerțul statal, de import și export, în stil mare (III Imp. 10, 29).

Hitiții deveniră meșteri în prelucrarea metalelor. În inscripțiile hitite se amintesc fierari, tîmplari, cizmari, croitori, țesători și postăvari.¹⁶

Nimeni nu fabrica care de război ca ei. Hitiții au introdus carele de război la care erau angajate 3 persoane: ostașul, scutierul și conducătorul carului. Sistemul lor a fost introdus și în armata egipteană și în armatele altor state. Cărțile împăraților (IV 7, 6) vorbesc despre renumitele lor care de război, iar documentele profane spun că într-un război cu egiptenii hitiții au pus în uz 2.500 care de război.¹⁷

Renumită era și cavaleria hitită. Azi este în general admis că hitiții formau o puternică federație militară în Orientul antic.¹⁸

Încă de la începutul mileniului al II-lea î. Hr. hitiții foloseau unelte de metal, de aramă și bronz. Erau destul de avansați în cioplitul pietrei. Cunoșteau arta de a confecționa lespezi cu basoreliefuri, pe care au împrumutat-o de la ei și asirienii.¹⁹ Nu-i

13. Jukov, o. c., p. 371.

14. Idem, o. c., p. 329 și 317.

15. Jukov, o. c., p. 400.

16. Avdiev, o. c., p. 194.

17. Jukov, o. c., 352.

18. Montet, o. c., p. 15.

19. Jukov, o. c., p. 561.

exclus ca chiar și Solomon să fi folosit pietrarii hitiți la construirea faimosului templu din Ierusalim. Unii arheologi susțin că templul a avut ca model templele hitiților.²⁰

Descoperirile arheologice aruncă o oarecare lumină asupra culturii hitite. În Hamat, pe Orontes, s-au descoperit, zidite într-un bazar, cinci pietre cu inscripții prețioase. Ele se găsesc azi în muzeul din Constantinopol. În Alep s-a găsit o figură cu inscripție hitită pe o piatră care a fost zidită în moscheia de acolo. Ea conține o mulțime de informații despre hitiți.

În apropierea râului Eufrat s-au găsit multe figuri hitite: lei, figuri de oameni, între ele chipul unui rege, bine conservat. Ghețele lui sînt încîrligate la vîrf, semnul de recunoaștere al încălțăminteii hitite. Tot aci s-au găsit urme de șosele hitite și întărituri.²¹ Prețioase sînt descoperirile de la Bogoskõi, unde s-au găsit urme de întărituri, sculpturi, încăperi subterane, hieroglife, vase.²²

În Ankara s-a aflat un leu zidit într-o fîntînă. Sculptura este un exemplar rar.²³ Spre sud-est de Ankara, la o distanță de 51 km s-au descoperit ziduri vechi cu pietre sculptate. Aici se văd doi luptători hitiți.

Din aceste sculpturi se poate deduce portul hitit sau cel puțin al ostașilor, deși nu se poate presupune că diferea de cel al oamenilor de rînd. Pe cap purtau căciuli ascuțite la capăt și sfîrșind într-un con. Aveau o cămașă nu prea lungă, pînă deasupra genunchilor, iar pantalonii le erau strîmți și vîrîți în cismulițe care la vîrfurile degetelor erau încîrligate.

V. Ermoni face următoarea descriere a portului hitit: „Veșmîntul lor obișnuit consta dintr-o cămașă pînă la genunchi, mai mult sau mai puțin largă, după rangul fiecăruia, și strînsă peste mijloc cu o curea (centură). Pe deasupra ei purtau o manta strîmtă, roșie sau albastră, împodobită cu franjuri care treceau de pe umărul drept pe sub subsuoara stîngă, încît împodobeau un singur umăr”.²⁴

În ce privește aspectul fizic al hitiților ei se apropie de tipul semit. Sînt mici de statură, cu fruntea lată și apăsată, ochii mici, buze cărnoase, nas coroiat, în formă de chiflă. Iși rădeau barba

20. Kittel, o. c., vol. II, p. 208.

21. F. Iusti și G. Hertzberg, *Geschichte des Altertums I*, Berlin 1884, p. 180—181.

22. Iusti, o. c., p. 187.

23. Iusti, o. c., p. 189.

24. Ermoni, o. c., p. 671.

și mustața, în schimb purtau lung părul.²⁵ Regele purta o coafură care-l deosebea de cetățenii de rînd.²⁶

Femeile hitiților erau vestite prin frumusețea lor. Una din soțiile regelui David era hitită. Printre femeile lui Solomon multe erau hitite (III Imp. 11, 1). Simpatia lui Solomon față de fetele hitiților se vede din acest text: „Solomon era iubitor de femei” și „a luat femei de alt neam”. Din lista celor de alt neam nu lipsesc cele hitite, despre care Sf. Scriptură spune că „au abătut inima lui Solomon” (III Imp. 11, 4).

În inscripțiile hitite se găsește termenul „prețul femeii”, de unde rezultă că era în uz obiceiul vinderii fetelor,²⁷ că femeile se cumpărau și că ele duceau greul muncilor.

În general, cultura hitită a fost influențată de cea a sumerienilor.²⁸ Răspîndirea culturii sumer-acadice în Anatolia, pe vremea celei de-a III-a dinastii din Ur, pune și pe hitiți în contact cu viața sumerienilor, cu cîntecele lor eroice, cu imnurile lor și cu alte numeroase opere poetice. Acest fapt imprimă un caracter sumerian culturii, specific, care se menține în tot cursul istoriei.²⁹ În unele privințe ucenicii depășeau pe maeștrii lor. Așa s-a întîmplat în arta de prelucrare a fierului. Ei și-l extrăgeau singuri, îl topeau și-l prefăceau în unelte. Pe la 1300 î. Hr. ei purtau un comerț însemnat cu fierul.³⁰

În privința aceasta egiptenii le erau tributari. Faraonul Ramses al II-lea a trimis soli la regele hitit; ei aveau mandatul de a obține fierul necesar construirii unei vistierii.³¹

În arhitectură a fost un popor avansat. Pînă și marile construcții ale lui Nabucodonosor se lasă influențate de ornamentația hitită.³²

În arhitectura asiriană se vorbește despre așa-numitele „bithilani-hitite” adică porți deschise cu coloane și cu două turnuri laterale.³³

Obiceiul de a se confecționa lespezi cu basoreliefuri a fost împrumutat de la hitiți.³⁴

25. Idem, o. c., p. 671.

26. Ermoni, o. c., p. 673.

27. Avdiev, o. c., p. 195.

28. L. Delaporte, Die Babylonier, Assyrier, Perser, und Phöniker, Fr. i. Br. 1933, p. 227.

29. Idem, o. c., p. 226—227.

30. S. Oertwig, Gang durch versunkene Städte, Leipzig 1960, p. 82.

31. Idem, o. c., p. 83.

32. Delaporte, o. c., p. 290.

33. Jukov, o. c., p. 561.

34. Idem, ibidem.

Hitiții au desăvârșit arta pardoselii în piatră. Orașul-capitală Hatusa e o mărturie evidentă în privința aceasta.³⁵

Se vorbește mult despre „drumul hitiților”, care servea pentru caravanele comerciale, pentru transportarea poștei și hrana armatei.³⁶

Scierea hitită a fost hieroglifă (reprezentată prin figuri umane, părți din corp, flori, animale și alte obiecte). În perioada aceasta scrierea se apropie de cea egipteană, fără să aibă ceva comun cu ea. Originea ei e în cea cuneiformă.

Cel dintîi scriitor cunoscut este Kikuli, care a compus un tratat despre creșterea cailor.³⁷

În literatură hitiții au adus ca notă nouă grija pentru proprietatea literară. Fiecare operă literară poartă numele autorului, fie că e vorba de un text istoric, ritual sau de un tratat despre un subiect oarecare.³⁸

În arhiva de la Bogoskői s-au găsit fragmente dintr-o epopee în care eroul principal este Ghisghimas, o adaptare a epopeii babiloniene despre Ghilgameș. Artă scrisului s-a dezvoltat sub influența celei babiloniene. De curînd, s-a descoperit în Asia Mică, un monument epigrafic în limba hitită (hieroglifă), care ajută să se cunoască mai bine artă scrisului hitit.³⁹

Un mare număr de cuvinte din limba hitită dovedesc că ei vorbeau o limbă apropiată de limbile: slavonă veche, latină și greacă. Așa cuvîntul hitit kimmont este apropiat de rusescul *зима* și grecescul *χειμών*; pronumele quis, quit, (cine? ce?) din limba hitită corespunde latinescului quis, quid, iar ug(eu) se apropie de *ἐγώ* (ego) din limba greacă.⁴⁰

Pe la 1500 î. Hr. limba diplomatică era babiloniană. Corespondența dintre faraoni și vasalii lor sirieni și cu principii regenți ai Asiriei și Babiloniei, Mitanni și Uati, se făcea în această

35. Oertwig, o. c., p. 79.

36 Despre artă hitită a scris o judicioasă monografie E. Pottier (L'art hittite, publ. în rev. Syria 1927, fasc. 4). Tratează artă hitită în toate epocile: arhaică (sec. XIV—XI), cea a veritabilului stil hitit, mixtă (sec. X—IX), artă hitită sub influența celei asiriene și epoca recentă (sec. IX—VII), cu faza declinului. Avdiev, o. c., p. 321.

37. Lascu, o. c., p. 85.

38. E. Vasilescu, art. cit., 655.

39. Jukov, o. c., p. 508.

40. Avdiev, o. c., p. 190; cf. E. H. Sturtevant, Indoeuropean by corresponds to Hittite (în: Journal of the American Oriental Society I, 2, 1930, p. 115—128). În așa numitele „Table capadociene” se întîlnesc mulți termeni semiti. Astfel epitele: „ga-ru-um” și ka-ru-um, de repetate ori în aceste texte ar indica o origine semită. Garum și Karum se apropie de radicalul krh de unde derivă evreescul giriah și cuvîntul arab quiriāt=oraș, cetate. Cuvîntul obvine și în limbile feniciană și punică, care face parte din aceeași familie de limbi, cf. Paul Dhorme P. D., Textes cuneiformes, în Revue biblique, tom. 38, 1929, p. 305.

limbă, în cuneiforme. Hitiții Asiei Mici au preluat începînd din epoca lui Hamurapi, nu numai limba lui Hamurapi,⁴¹ ci și elemente religioase și cultice.

Deși religia hitită a fost relativ puțin studiată, totuși se știe în mod sigur că erau politeiști și că în privința aceasta au fost tributari babilonienilor și într-o oarecare măsură egiptenilor.

Se vorbește despre o mie de zei hitiți, despre zei principali și despre zei de categoria a doua. Credeau în duhuri, despre care susțineau că produc tempestăți dirijate de zeul furtunii. Exorcismele și prezicerile au exercitat o puternică influență asupra religiei lor. O oarecare lumină asupra religiei hitite aruncă descoperirile făcute în Asia Mică (Turcia), în localitatea Ibriț, nu departe de vechea Heraclea, spre granița Licaoniei. Aci s-a descoperit o sculptură hitită cu două figuri: una reprezintă pe un poet alta pe un zeu. Acesta are o barbă mare, capul îi este acoperit cu o pălărie care la vîrf sfîrșește într-un con ascuțit. Pălăria este împodobită cu coarne sau crengi în formă de coarne. Haina nu ajunge pînă la genunchi, picioarele au o musculatură pronunțată. În picioare poartă ghetе înalte, un fel de cismulițe joase, care sfîrșesc într-un con încîrligat. În mîna stîngă ține un mănunchi de grîu, iar în mîna dreaptă o viță cu cîțiva struguri.⁴² Din această sculptură s-ar putea deduce că hitiții aveau un zeu al fecundității, al pămîntului, cum pare să fie zeul acesta. Hitiții credeau și în zeițe. La Iflatun-Bunar, în Liconia, aproape de locul Karallis, se află într-o clădire zidită din blocuri mari de piatră, figura unui zeu, cu pălăria îngustă. La dreapta lui este o zeiță.⁴³

În fruntea panteonului hitit stătea zeul-soare. Atributele acestuia se desprind din următoarea rugăciune aflată la Bogoskői pe una din tăblițele de lut.

„Zeu soare! Zeu al cerului! Păstor al oamenilor! Tu te înalți din oceane, soare al cerului! Sus pe cer umbli încoace și încolo, zeu al cerului! Domnul meu! Tu grăiești omului, fiarei cîmpului, cîinelui și porcului, dumnezeule, zi de zi”.⁴⁴

41. Delaporte, o. c., p. 206.

42. Iusti, o. c., p. 189.

43. Idem, o. c., p. 190. Concepția hitiților despre zei o deducem și dintr-o descoperire descrisă în revista *Journal of the Palestine Oriental Society* 10 (1930) unde unul din zeii hitiți apare șezînd. Are o barbă mare, în mîna dreaptă ține un bici, în cea stîngă un baston. Înaintea zeului este o imagine în nud zburînd, în urma zeului stă o vită (taur). Se susține că am avea aici imaginea zeului Teșub (cf. *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* (48) VII 4, Giessen) 1930, p. 309.

44. Oertwig, o. c., p. 82. Rugăciuni foarte interesante sînt cele rostite cu prilejul ciumei. Ele se atribuie lui Murșil, regelui hitit, cel puțin ele sînt grupate sub

Rezultă că zeul-soare era considerat un zeu universal. El stăpînea atît cerul cît și pămîntul, marea și uscatul cu toate ființele dintr-însele. De aceea hitiții adorați pe lîngă soarele cerului și un soare al pămîntului și altul al apei, căci cosmogonia hitită „împarte universul în trei părți, cerul, pămîntul și oceanul, fiecare din aceste trei secțiuni formînd cîte un soare, care comanda altor divinități”.⁴⁵ Era adorată apoi mama naturii, ca zeița cea mare.

Elementele religiei hitite se desprind nu numai din inscripțiile de la Bogoskői, ci și de pe monumentele de arhitectură babiloniană, asiriană, egipteană.

Pe lîngă texte se găsesc acolo sculptate zeități și scene cultice, care ajută a cunoaște numele zeităților hitite.⁴⁶

Pe baza acestora se poate vorbi despre Teșub, zeul vîrfurilor munților, zeul tunetului și al ploii. El era zeul oficial al statului. Alți zei erau: Mauru, Chaur, Targu, Targun, Tisubu, Sausbi, Inar, Telepin, Mezula, Zintuhi, Așertu, Hipa.

Principalul deservent al cultului era însuși regele, de aceea la instalarea regelui pe tron se aplica ungerea sfîntă. Serviciile principale nu puteau fi îndeplinite fără participarea regelui. Pe cele zilnice le îndeplineau preoții. Aceștia erau împărțiți în două clase: clerul inferior și clerul superior,

Sărbătorile principale erau Anul Nou și Prunuli, sărbătoarea de la începutul primăverii. Erau apoi sărbători de sezon: a aratului, seceratului și multe sărbători închinete anumitor persoane. Elementele cultice erau rugăciunea, făgăduința religioasă (votul) și negarea păcatelor, pentru a-și ușura răspunderea. Proția era un alt element cultic. Credeau în visuri, practicau magia, ghicitul din stele și orientarea după fenomenele atmosferice și măruntaiele animalelor.⁴⁷

Hitiții credeau în duhuri bune și rele, într-o ierarhie a zeilor și într-una a duhurilor. Recunoșteau plante și animale sfinte pe care le adorați.

numele lui. Ele sînt astăzi transcrise mulțumită arheologului A. Goetze și altora. Se compun din două rugăciuni mari și mai multe fragmente mărunte. Au caracterul bocetelor (b. o. Plîngerile lui Ieremia). Conțin mărturii de căință pentru că după concepția hitiților bolile se consideră o pedeapsă pentru păcatele săvîrșite (cf. A. Goetze, *Die Pestgebete des Muršilis*, în revista *Kleinasiatische Forschungen* I, 1929, p. 161—252).

45. E. Vasilescu, o. c., p. 656.

46. B. Charles, *Hittites* (în *Encyclopaedia of Religion and Ethics* edit. de J. Hastings), New-York 1955, vol. VII, col. 723.

47. E. Vasilescu, o. c., p. 569.

Intocmai ca la popoarele vecine, așa și la hitiți, era foarte mult dezvoltat cultul morților. Ei practicau înhumarea. Locurile preferate ale cultului erau culmile munților, ale dealurilor și colinelor. Cultul înălțimilor (bamot) e comun tuturor popoarelor Canaanului. Cultul pe înălțimi a izvorât din concepția că acolo atmosfera este mai curată și că înălțimile sînt mai aproape de cer, de Dumnezeu, și astfel rugăciunea este mai bine primită.

Legile hitite erau destul de umane. Ele împiedecau despotismul regilor. Aveau un drept penal destul de avansat. În unele privințe dreptul hitit era chiar mai complet decît legile lui Hamurapi. Acest fapt îl dovedesc tăblițele de lut cu textul legilor descoperite la Bogoskői.

Se pare însă că erau favorizați oamenii liberi; pentru sclavi ele erau mai aspre. Intenția de părtinire a celor liberi se vede și din numirea dată celor liberi: „oameni curați”, cîtă vreme sclavii erau numiți „oameni”, fără calificativul „curat”. Căsătoriile între femeile libere și robi par să fi fost îngăduite. Unii sclavi ocupau situații importante în stat. Documentele vorbesc despre „sclavii tezaurului” și despre „sclavul moștenitorului tronului”.

Sistemul de tratate internaționale s-a dezvoltat în mod special în statul hitit. Ni s-a păstrat tratatul dintre Ramses II și regele hitit Hatusil III. În acest tratat s-au specificat obligațiile de ajutor, atît împotriva dușmanilor dinăuntru cît și pentru înăbușirea răscoalelor din teritoriile dependente, precum și procedura de împărțire a prăzilor. De pildă, una din părțile contractante primea teritoriul, alta primea oamenii, pentru a-i transforma în sclavi.⁴⁸

Un interesant portret al hitiților ni-l dă Geneza în cap. 23. Acest document dovedește că hitiții au locuit în Palestina din cele mai vechi timpuri și că ei erau de o îngăduință și de o bunătate fără margini. Murind Sara, soția lui Avraam, acesta plecă în căutarea unui loc potrivit pentru o criptă a familiei. Proprietarii ai regiunii erau atunci hitiții. În numele lor vorbește Efron hititul, care oferă patriarhului mormintele proprii. Avraam profită de bunăvoința hitiților pentru a dobîndi, prin cumpărare, un loc pentru mausoleul familiei sale. Potrivită i se părea peștera Macpela de lîngă Hebron. Avînd în vedere ocazia tristă Efron îi dăruiește lui Avraam peștera Macpela. Totuși patriarhul nu înțelege să primească de pomană, ci face un act de vînzare publică, achitînd lui Efron suma de 400 sicli, prețul zilei: „și se întări în

48. Jukov, o. c., p. 400.

stăpînirea lui Avraam de către fiii lui Het, țarina și peștera care-i într-însa, ca moșie de înmormîntare” (Gen. 23, 20).

Avraam a fost contemporan cu marele Hamurapi (Amrafel din Biblie, Gen. 14, 1), ori sfîrșitul dinastiei babiloniene a lui Hamurapi a venit prin hitiți (Hattu, pe la 1850). În acest timp hitiții au dat o mare lovitură Babiloniei. Urmarea a fost că Babilonul pierde supremația peste Amuru, iar orașul Babilon cade în mîinile dușmanilor.⁴⁹

Hitiții erau o organizație în regat. Cărțile biblice confirmă aceasta (Imp. III, 10, 29, IV Imp. 7, 6). Regii hitiți nu au fost absoluți. Puterea lor era limitată de cea a unui sfat compus din nobili (colegiu).⁵⁰ Afară de aceea regii hitiți aveau îndatoriri morale față de popor. Într-un text hitit se spune că „regele trebuie să evite ca să existe oameni care să sufere de foame, care să nu aibă veșminte sau să nu aibă ulei pentru ungeri. Regele trebuie să procure săracilor îngrijirile bărbierului, să le pună pîine în mînă, el trebuie să aibă grijă de bolnavi, să le procure pîine și apă... Nici un supus al regelui nu trebuie să moară din cauza asupririi”.⁵¹

În cadrul statului existau mai multe orașe-state, adică centre mai importante care exercitau un fel de independență. Astfel de centre au fost Cușar, Neșa, Zalpuva, Hatusa, etc. Regele Sabarna unifică aceste teritorii (pe la 1570) într-un singur stat mare. Hatusa deveni atunci capitala iar imperiul hitit o mare putere politică. Într-o vreme, imperiul hitit cuprindea întreaga Asie Mică și o parte a Siriei.⁵²

Suppiluliuma, rege al hitiților, contemporan cu faraonul Ehnaton și cu regele Asiriei Așsurubalit, care a domnit mai multe decenii, a cucerit pe la 1400 Siria, iar Ugarit și-a pierdut însemnătatea. Tot el a zdrobit statul Mitani (din nordul Mesopotamiei).⁵³ Supunînd ascultării sale regatul Mitani, regii se numeau acolo numai cu asentimentul celui hitit. Cu vremea principii hitiți au ajuns la un atît de mare prestigiu încît văduva faimosului faraon Tut-Ank-Amon a oferit mîna unui prinț hitit.⁵⁴ Ea a trimis lui Suppiluliuma o epistolă în care i-a scris: „Soțul meu a murit. Nu am un fecior. Dar se spune că tu ai avea mulți

49. Kittel, o. c. I. p. 69.

50. Oertwig, o. c., p. 82.

51. E. Vasilescu, o. c., p. 655.

52. Oertwig, o. c., p. 80.

53. Jukov, o. c., p. 316.

54. Idem, p. 348.

copii. Dacă mi-ai trimite unul, atunci acela ar putea fi soțul meu”.⁵⁵

Această propunere egipteană a flutat atât de mult pe regele hitit încât neîncrezător, el așteaptă să se convingă dacă nu cumva e o farsă la mijloc. La rîndul ei, văduva faraonului era nerăbdătoare să primească un răspuns. Această nedumerire a ei se desprinde dintr-o altă epistolă, în care scrie astfel prințului hitit:

„De ce zici tu: ea vrea să mă amăgească! Dacă aş avea un fiu aş scrie eu unui străin, pentru a-mi destăinui durerea? Tu nu te încrezi în mine. Soțul meu este mort și nu am nici un fiu. Să mă căsătoresc după unul din supușii mei? Eu nu am scris nimănui afară de tine. Toți spun că tu ai avea mulți copii. Trimite-mi unul. El va fi soțul meu și va deveni domn peste Egipt”.⁵⁶

Egiptenii l-au ucis pe prinț. Pentru a-și răzbuna fiul, regele hitiților a pornit război împotriva Egiptului. Oastea Egiptului a fost zdrobită.⁵⁷

Un alt rege vestit a fost Muvaiallu (Mutavallu, 1315—1290). Acesta a fost un ostaș excelent. Eveniment important din epoca sa este lupta de la Kadeș (1312) cu egiptenii. Mutavallu pierdu lupta deși își menținu independența; totuși urmașul său, Hatusill III, încheie pace cu Ramses II (1295).

E semnificativ pentru cunoașterea hitiților tratatul de pace încheiat cu faraonul Ramses II. Amîndoi regii și amîndouă țările încheie pace și prietenie pe veci, pentru copiii lor, pentru copiii copiilor lor. Amîndouă țările se obligă să nu facă nici o incursiune pe teritoriul statului vecin, pentru a răpi ceva. Dacă un dușman atacă pe unul din cei doi domnitori, este obligat celălalt a-i sări în ajutor sau a trimite cel puțin trupele și carele sale de război... Nu este îngăduit să fie sprijiniți cetățenii rebeli. Pedepsirea lor să nu fie împiedecată. Dacă un cetățean, din una dintre aceste două țări se refugiază, să nu fie primit, ci să fie extrădat... Averele lor nu poate fi confiscată, familia să nu fie omorîtă, el însuși să nu fie pedepsit, ci să fie lăsat a pleca liber”.⁵⁸

Hatusil III (1282—1250), care a căsătorit pe una din fetele sale cu faraonul Ramses, adînci legăturile cu Egiptul. Un dom-

55. Oertwig, o. c., p. 80.

56. Idem, o. c., p. 80.

57. Jukov, o. c., p. 348.

58. Meyer, *Geschichte des Alten Aegyptens*, Berlin 1877, p. 291 și Jukov, o. c., p. 352.

Din tratatul de pace rezultă că hitiții au ieșit învingători la Kadeș. În *Orientalische Literaturzeitung* XXXII (1929) 11. A. Goetze descriind lupta de la Kadeș afirmă că „a fost o victorie hitită” („Sie war ein hittitischer Sieg”). Faraonii dinastiei a 19-a voiau să recucerească Siria de nord, hitiții s-au opus și au reușit.

nitor renumit a fost Murșil I, care mută capitala la Hatusa. El cuceri orașul Halpa (Aleppo) și ajunsese pînă la Babilon. Moare însă asasinat de oamenii palatului său.

O altă personalitate hitită este regele Telepin (sec. XVI). Sub domnia lui se introduce cronică istorică la curte, în care se însemnează evenimentele epocii. Tot el reglementează problema succesiunii la tron. El acordă largi puteri așa-numitei tulla (sfatul țării). Un suveran mai de seamă este apoi Murșil II (1360—1330). Documentele se mîndresc cu isprăvile acestuia. Astfel într-un capitol al analelor sale imperiale citim: „Cînd am învins țara Arzana, eu, Soarele (titulatură a regelui hitit), am adus casei regale pradă de oameni, luînd captivi 66.000 de oameni. Ceea ce au mai adus ca pradă de război puternicii (conducători de oști și aristocrați), precum pradă de oameni, vite cornute mari și mici, nici nu mai socotim...”.⁵⁹

O personalitate hitită este și ofițerul Urie heteul, cel aflător în slujba regelui David. Vechiul Testament informează că David țese o intrigă condamabilă cu Batșeba, soția ofițerului Urie. În urma unui plan perfid, ajutat și de complicitatea lui Ioab, Urie moare eroic la porțile cetății Rabba, în lupta cu amoniții, iar David se grăbește să ia de soție pe văduvă. Din căsătoria lui David cu hitita Batșeba se naște un copil. Profetul Natan, sesizat de această intrigă uricioasă, intervine prin instructiva parabolă cu mieluşa. Intervenția aduce cîința regelui. Această frîngere a inimii produce minunatul psalm de pocăință (al 50-lea), cunoscut după cuvintele începătoare: „Miluiește-mă Dumnezeu după mare mila Ta...”. Copilul avut cu Batșeba moare, iar pasiunea păcătoasă față de hitita Batșeba devine cauza ruinei politice și religioase a gloriosului rege.⁶⁰

O hitită cunoscută prin isprăvile ei este Virsavia (Batșeba). Ea a fost soția lui Urie, ofițerul hitit. Acesta era în serviciul regelui David.

Femeie energică, Virsavia a jucat un rol important în viața publică. Ea a lucrat, prin Natan, omul zilei, în favoarea lui Solomon.

Oamenii curții, profitînd de boala și bătrînețea regelui, pun la cale moștenirea tronului. Adonia, unul din fiii lui David, e unul din претенdenții la tron. Pentru a-și creia o atmosferă fa-

⁵⁹. Jukov, o. c., p. 369.

⁶⁰. Grätz, Istoria evreilor, trad. în rom. de C. Drimer, vol. I, Iași 1924, p. IX.

vorabilă, Adonia ieși în public cu toate decorurile regalității (III Imp. 1, 6). David consimți, ordinea nașterii lui Adonia îl îndreptăți la ocuparea tronului. El s-a înțeles cu Ioab, comandantul armatei și cu preotul Abiatar, om cu influență la curte. Dar Virsavia a fost împotrivă. Ea zădărnicește planul regelui și lucrează în favorul lui Solomon. Ea își destăinuie planul care trebuia realizat înainte ca Adonia să prindă putere. Virsavia intră la rege și prezintă acțiunea lui Adonia ca o lovitură de stat și ca și când poporul ar aștepta ca regele să pună în aplicare autoritatea sa și să designeze singur pe Solomon ca moștenitor. Ea motivează cu multă abilitate intervenția (III Imp. 1, 27). Regele rînduise să pună călare pe Solomon și să-l ducă în Ierusalim, ca să fie uns rege: „ca să șadă pe scaunul meu și să împărățească în locul meu, căci am poruncit să fie povățuitor peste Israil” (III Imp. 1, 34, 35).

Virsavia a fost femeia cu multe vrednicii, de aceea Solomon a tratat-o cu mult respect (III Imp. 2, 19, 20). Unii comentatori o judecă aspru pe Virsavia.

Pînă azi Batșeba a rămas tipul femeii cu influență asupra bărbatului.

Un alt hitit de seamă fu Ahimelec. El a fost omul de încredere al regelui David. A însoțit pe rege în refugiul descris în I Imp. 26, 6. Cunoscut este Abdihida (sluga lui Chiba), din Scrișorile de la Tel-El-Amarna. Acesta era adoratorul zeului Chiba și a avut rolul de guvernator al Ierusalimului și de ministru plenipotențiar al Egiptului în Palestina pe vremea năvălirii evreilor în Canaan. Surprins de înaintarea lor masivă, iată ce scrie el stăpînului său, regele Egiptului: „Habiru jefuiește toată țara regelui, stăpînul meu. Dacă va fi oaste aici anul acesta pămîntul va fi al regelui, stăpînul meu. Dacă nu vor fi trupe pămîntul regelui, stăpînul meu va fi pierdut”. Într-un post-scriptum Abdihida se adresează secretarului regal zicînd: „Spune clar regelui, stăpînul meu, tot pămîntul regelui, stăpînul meu, va fi pierdut dacă nu va veni ajutor”.⁶¹

După cum rezultă din scrisorile de la Tel-El-Amarna Abdihida a deținut un post de mare răspundere în Ierusalim: „Nici tata, nici mama, ci mîna cea puternică a regelui m-a așezat pe scaunul pe care a șezut tata”.⁶² El nu va fi fost izolat. Legați de

61. N. Neaga, Studiul V. Testament, curs ținut în anul academic 1960/61, ms. p. 40.

62. Kittel, o. c., I, p. 268.

el vor fi fost mulți alți hitiți din Ierusalim, Hebron, Gaza, Ascalon și alte centre importante ale Canaanului.

O personalitate hitită este Ada, fiica lui Elon hititul. Ea a fost soția lui Esau și mama lui Elifaz (Gen. 36, 2, 4, 10, 12). Ada înseamnă „cea împodobită”, „cea plăcută”. De bună seamă în numele ei se reflectează anumite calități.

O femeie care s-a impus atenției este și Basemata, fiica lui Elon hititul (Gen. 26, 34). Unii comentatori consideră pe Basemata una și aceeași persoană cu Ada. Nu e rar cazul când o persoană își schimbă numele în urma unui eveniment (căsătorie, etc.). Dar se întâlnește, în vechime, des, cazul când două surori sînt soțiile aceluiași bărbat, cum pare să fie cazul aici.

O hitită din epoca veche — patriahală — este Iudita, nu eroina cetății Betulia, ci fiica lui Beerî hititul (Gen. 26, 34). Ea a devenit soția lui Esau. După căsătorie Iudita se numi Oholibama. Ea era nepoata lui Sibeon, numit horitul (Gen. 36, 2). Hitiți au fost Sabal, Solan, Ana, Sibeon, Dișon, Efer și Dișan, fiii lui Sibeon (Gen. 36, 20—21).

Amintiri despre hitiți s-au păstrat multe în V. T. Cea dintîi informație asupra lor o găsim în V. T. la Geneză 10, 15. De aici aflăm despre Canaan că „a avut pe Sidon, întîi născut și pe Het”. Canaan este străbunul vechilor locuitori ai Palestinei, dintre Marea Mediterană și riul Iordan. Canaan este cunoscut încă din Gen. 9, 18 unde autorul biblic insistă asupra lui, deoarece mai tîrziu va juca un rol important în istorie și el trebuia, prin urmare, cunoscut. Canaan e fiul lui Ham și nepotul lui Noe. În Gen. 9, 25 avem blestemul rostit asupra lui Canaan, probabil că a fost primul martor al scenei dezgustătoare descrisă la 9, 21 și prin urmare primul vinovat față de Noe. Canaan a chemat apoi și pe Ham. Această ipoteză e susținută de Origen în comentariul său la Geneză.⁶³ S-ar putea admite și ipoteza că a fost blestemat Canaan (și nu Ham tatăl) pentru ca toți să ia aminte că răul făcut părinților și blestemul părinților au urmări dezastruoase asupra urmașilor.

Sidon, adică sidoniții, sînt locuitorii orașului fenician Sidon. Rezultă că hitiții sînt descendenții lui Noe, prin Sidon, Canaan și Ham.

Un alt loc biblic în care sînt amintiți hitiții este Gen. 15, 20 unde se arată popoarele care locuiau în Palestina în epoca lui

63. Ełç r. T. M. G., tom. 12, col. 108.

Avraam. Între acestea sînt și hitiții. Hebron și Cariat Sefer au fost cele mai însemnate centre hitite în Palestina. Cap. 23 din Geneză conține o cuvîntare pe care Avraam o rostește în auzul fiilor lui Het. Rezultă din ea, după cum am văzut mai-nainte, că hitiții erau proprietarii regiunii Hebronului. Avraam le cere un loc de înmormîntare pentru soția sa, Sara. În numele hitiților vorbește un reprezentant care oferă lui Avraam mormintele lor proprii: „Îngroapă-ți mortul tău în cel mai ales din mormintele noastre, nici unul dintre noi nu se va împotrivi ca să îngropi pe moarta ta” (Gen. 23, 6). Avraam dă expresie de mulțumire sentimentelor sale plecînd împreună cu mai mulți hitiți la locul criptei. El profită de bunăvoința hitiților pentru a dobîndi, prin cumpărare, locul necesar, peștera Macpela. Actul de vînzare se face în fața hitiților. Tîrgul se făcu în public (23, 10). Se pare că hititul cu numele Efron deținea funcțiunea de magistrat chemat a perfecta tîrgul. Avîndu-se în vedere ocazia tristă, dar și pentru a păstra cu Avraam relații bune, Efron îi oferă în dar Peștera Macpela, de lîngă Hebron. Avraam nu înțelege să i se facă vreun favor ci plătește prețul ei, în sumă de 400 sicli. Ca în orice contract de vînzare-cumpărare se determină aici detaliile proprietății. Vînzarea-cumpărarea se face în fața martorilor. Erau prezenți mulți hitiți (Gen. 23, 20).

Formele legale de intrare în posesie se fac la poarta cetății, sediul judecătorilor și locul negoțului public. În locul cumpărat de la hitiți a fost înmormîntat și Isaac (Gen. 25, 10).

Locul din Gen. 26, 34 ne informează că Esau calcă sfințenia uniunii conjugale prin poligamia ce contractează cu două fete hitite, una a lui Beerî-hititul, alta a lui Elon-hititul. Prima se numea Iudita, iar cea de a doua se numea Basemata.

Cap. 27, 46 ne dă un alt amănunt despre hitiți. E o caracterizare a femeii Reveca către soțul ei Isaac: „mi s-a urît viața din cauza acestor fete ale lui Het. Dacă Iacob va lua femeie dintre fetele lui Het, ca aceste fete din ținut, la ce-mi mai folosește viața?”. Este vorba despre căsătoria lui Iacob. Mama îi dă indicația să nu se căsătorească cu vreo hitită. Răutatea și imoralitatea hititelor va fi determinat-o să-l convingă pe Iacob să plece în Mesopotamia, în căutarea unei soții. În Gen. 49, 29 Iacob își exprimă dorința de a fi înmormîntat în cripta cumpărată de la Efron-hititul.

Informații despre hitiți ne dă și cartea Ieșirii. Astfel la cap. 3, 8 Palestina e numită Țara hitiților: „Țară bună și largă, țara

unde curge lapte și miere”. Laptele și mierea sînt simbolul belșugului. Autorul biblic vrea să spună că Palestina e o țară roditoare și bogată și aceasta ar fi fost temeiul pentru care s-au colonizat acolo hitiții.

În mai multe locuri din Exod se arată condițiile propășirii moral-religioase și evitarea legăturilor cu hitiții. Ideia aceasta apare la Ex. 3, 17 în Ex. 13, 5, 33, 2 și 34, 11.

O altă caracterizare a hitiților o aflăm în Ex. 23, 28. E cea în care hitiții erau socotiți atît de slabi ostași încît n-ar merita înarmarea brațelor de luptă, ci ar ajunge trimiterea unor viespi pentru a-i intimida: „Voi trimite viespi înaintea ta și voi alunga pe hitiți din fața ta”.

Despre un hitit reprezentativ este vorba la I Imp. (I Sam.) 11. Acesta era amintitul Urie, ofițer în armata lui David și participant în războiul cu amoniții. Pus într-un loc unde lupta era mai crîncenă, Urie a murit ca un erou. Numele lui Urie a rămas proverbial pentru devotamentul său patriotic. Cîtă vreme își făcea datoria pe front, nu și-a îngăduit nici un privilegiu, ci s-a încadrat în traiul ostașilor de rînd.

În epoca năvălirii evreilor „hitiții locuiau în munți”. Aceasta înseamnă că populația Canaanului era deasă, iar hitiții au fost împinși spre regiunile muntoase ale țării de către celelalte triburi (Num. 13, 29). Celelalte populații erau gherghesiții, amoniții, canaanienii și alte neamuri mai numeroase și mai puternice decît hitiții (Deut. 7, 1). Pentru a se evita contaminarea de crimele acestor popoare, inclusiv ale hitiților, Moise sfătuiește adesea să le lase în pace și să nu aibă de-a face cu ele (Deut 20, 17). În același sens vorbește Iosua 3, 10; 9, 1; 11, 3; 12, 8; 24, 11; Iud. 3, 5.

În capitolul 1, 4 Iosua, indicînd hotarele Canaanului, țară pe care avea s-o cucerească, zice că se va extinde „de la Pustiu pînă la Liban și pînă la rîul cel mare, Eufratul, toată țara hitiților și pînă la Marea cea Mare, spre soare-apune”.

Hitiții reprezintă aici toate popoarele Canaanului. Se vede că era cel mai reprezentativ popor. Dovadă ofițerul Urie-hititul. Acesta s-a ridicat pînă la rangul de comandant suprem al armatei lui David. Cartea II Samuil (cap. 11) descrie eroismul și moartea lui Urie-hititul.

Un text caracteristic pentru importanța politică-militară a hitiților îl constituie IV Imp. 7, 6—7 unde sirienii își exprimă teama față de „împărații hitiților”, căci „au auzit sunet de care

și sunet de cai și sunet de oaste mare”. E vorba despre un război siro-hitit. Impresionați de avalanșa de forțe hitite, sirienii au fugit ca să-și mîntuiască sufletul și au lăsat pe cîmpul de bătaie corturile lor și caii lor și asinii lor, în tabără, cum erau (III Imp. 7, 7).

Hitiții se mențin mult timp după epoca davidică (după sec. X). În cartea postexilică Ezdra (9, 1), scrisă în sec. V î. Hr., se menționează hitiții. Aceștia încurcau oarecum socotelile evreilor reveniți în patrie după captivitatea babilonică. Ezdra semnalează căsătoriile mixte între evrei și hitiți, ca unele care după vederile sale. sînt condamnabile. Unul din temeiurile condamnării acestor căsătorii este desnaționalizarea. Neemia (13, 23—24) dovedește că a văzut cu ochii proprii evrei care luîndu-și femei amonitene, moabitence (și desigur hitite) nu mai știau grăi evreiește.

Descoperirile arheologice confirmă datele de mai sus. La 200 km spre răsărit de Ankara, lîngă actualul sat turcesc Bogoskõi, în mijlocul unei păduri romantice, arheologul Charles Felix Texier descoperi, după 1834, un grup de ruine impunătoare. Ruinile se extind pe o suprafață de mai mulți kilometri. Ele sînt așezate pe niște stînci uriașe. Ruinile sînt atît de masive încît pare că uriași și nu oameni au lucrat aici. Între ruini se află o piatră uriașă cu figuri de ciclopi și lei. Diferitele ziduri sînt împodobite cu figuri. Sînt chipul zeilor adorați de hitiți. Ei au căciuli ascuțite, poartă veșminte speciale și apar rînduiți lîngăolaltă ca într-un moment solemn. În unele locuri se văd figuri diferite de ființe fantastice, păzind intrarea în anumite compartimente. Modul de rînduire al clădirii dovedește că aici un popor foarte vechi și-a avut centrul său cultic și că în mijlocul acelor stînci sălbatice aduceau sacrificii zeilor lor.⁶⁴

Surpriza cea mai neașteptată o constituie descoperirea arhivei de stat a hitiților. Ea constă din 20.000 documente cuneiforme (tăblițe de lut). Forma biblioteca particulară a regilor hitiți. Meritul descoperirii îi revine arheologului Hugo Winkler. Evenimentul descoperirii s-a întîmplat în 1906. Scrisorile sînt scrise în cuneiforme asiro-babiloniene. Se vede că limba politică în uz era cea asiro-babiloniană. De semnalat este faptul, care rezultă din descifrarea scrisorilor, că hitiții erau în strînse relații cu egiptenii și cu regii Asiei Anterioare. Bunăoară se poate do-

64. Oertwig, o. c., p. 74—75.

vedi o prietenie între faraonul Ramses II (1301—1234 î. Hr) și între regele hitit Hatusili III (1282—1250 î. Hr.).⁶⁵

Meritul descifrării tăblițelor de la Bogoskői îi revine arheologului B. Hrozny, care în 1932 descoperi secretul citirii acelor documente.⁶⁶ Tot lui îi revine meritul de a fi descoperit, în 1925, locul de origine ale așa numitelor „table capadociene”.⁶⁷ Muzeul Louvre din Paris a publicat aceste texte în 1920, sub îngrijirea lui Dr. G. Contenau, iar în 1928 sub titlul „Tablettes cappado-ciennes”, sub îngrijirea lui Fr. Thureau-Dangin. Una dintre cele mai importante descoperiri arheologice o formează Codul de legi hitite, care datează din sec. XIV î. Hr. și care „dă un tablou al orînduirii economice și sociale din statul hitit”.⁶⁸

Multe descoperiri importante s-au făcut și în alte localități ale Asiei Mici și cu osebire în Siria de nord, la Kültepe, Karatepe, Hamath și Kadeș.

La Aleishar, arheologul Osten a descoperit o cetate din epoca noului regat hitit.

La 1888 s-au aflat în Zinjirli (Siria de nord) resturile unei cetăți în formă circulară. Aici s-au găsit doi lei de mărimi impunătoare, lucrați din piatră. Ei figurau ca paznici la o poartă principală.⁶⁹ Impresionante sînt trei figuri ale unor zei, lucrate din bazalt. Ele s-au descoperit în localitatea Tel-Halaf (Siria nordică). Două din figuri sînt rezemate de trupurile de-o mărime uimitoare ale leilor.⁷⁰

Nu demult s-a descoperit în partea de sud-est a Asiei Mici, la Kara-Tepe, pe malul apusean al râului Píramos (azi Djeihan), un monument epigrafic în două limbi; una din inscripții este canaaniană (feniciană), iar cealaltă hitită (hieroglifă). Această descoperire creează condițiile necesare pentru descifrarea definitivă și sigură a scrierii hieroglifice hitite. Descifrarea este importantă pentru studierea istoriei țărilor din partea de sud-est a Asiei

65. Idem, o. c., p. 79.

66. E. Vasilescu, o. c., p. 652.

67. Idem, o. c., p. 652.

68. Avdiev, o. c., p. 189.

69. Oertwig, o. c., p. 76. La Kül-Tepe a făcut săpături arheologice cu rezultat favorabil și orientalistul ceh, F. Hrozny. În 1927 el a publicat un raport detaliat în rev. Siria VIII 1927, fasc. I. Rapp. prélim. sur les fouilles du Kül-Tepe. Localitatea Kül-Tepe este aproape de Hara Euyuk, cam 20 km la nord este de Cezarea Capadociei. Hrozny a scos la lumina zilei ruinele unui palat monumental (62m×58) care pare a data din epoca de bronz III de pe la 1500—1200 î. Hr. Tabletele (inscripțiile) aflate acolo fac parte din arhiva unei mari societăți comerciale (cf. Revue biblique 1929, tom. 38, an. 38, p. 146).

70. Oertwig, o. c., p. 77.

Mici și din Siria de nord și pentru sec. XII—VIII, deoarece din aceste secole datează inscripțiile hieroglifice hitite.⁷¹

Iată inscripțiile hitite mai importante, unele descoperite în țara locuită de ei, altele în diferite alte regiuni: 1. cinci inscripții aflate la Hamath (Hama) în Siria; 2. inscripția de la Alep (Siria); 3. inscripția de la Amk; 4. inscripția din Iskenderun (Alexandreta); 5. inscripțiile de la Djerabis (pe Eufrat); 6. inscripția de la Maraș; 7. inscripția de la Samsat (pe Eufrat); 8. inscripția de la Izgin (lângă Albistan); 9. inscripția de la Palanga; 10. două inscripții descoperite lângă Ordosu; 11. două inscripții descoperite la Gürün; 12. simboalele hieroglifice de la Euyuk; 13. un grup de inscripții de la Bogoskői; 14. inscripția aflată la Doghanlydersi; 15. inscripția de la Beikői; 16. inscripția de la Niobe (Magnezia); 17. inscripția descoperită la Karabel; 18. inscripția aflată lângă Kölitolu; 19. inscripția descoperită între Komideli (Isauria) și Lamas-Lamus; 20. trei inscripții descoperite lângă Ivriz (pe Taurus); 21. inscripția de lângă Bulgarmanden; 22. inscripția de la Bor; 23. inscripția descoperită la Udarol; 24. trei fragmente de inscripții descoperite la Fraktin și 25. inscripția de la Agrak (lângă Cezareea, pe Taurus).

Inscripții s-au mai descoperit în țările străbătute de hitiți sau în cele cu care ei au avut relații: 1. inscripția de pe un ulcior descoperit în ruinele orașului Babilon; 2. inscripția aflată de către Layard, la Ninive; 3. inscripția în două limbi găsită la Tarbi-bi; 4. inscripția de la Bor, Smirna, cea din Cilicia, Toprak-Kaley (lângă Van) ș. a.⁷²

Multă lumină aruncă asupra hitiților scrisorile de la Tel-El-Amarna. În epoca aceasta (sec. XV—XIV) hitiții erau în culmea măririi lor. Ei par a fi fost elementul tulburător al păcii nu numai în Asia Mică și în Mesopotamia apuseană, ci și în Siria de nord și în regiunile care trăiau în atîrnare de Egipt. De mai mult de șase secole ei au ieșit din teritoriul propriu și pe la 1926 î. Hr. au cucerit Babilonul și au pus capăt dinastiei pe care Hamurapi o făcuse celebră. În luptă continuă cu vecinii lor, cînd învingători, cînd învinși, ei căutau să-și deschidă drum în toate părțile Orientului. În epoca scrisorilor de la Tel-El Amarna rege hitit era faimosul Supiliuma, a cărui domnie se plasează de obicei între anii 1390—1350. De la acesta avem o scrisoare către

71. Jukov, o. c., p. 508.

72. Ermoni, o. c. X, col. 679—680.

faraonul Amenofis IV, pe care-l numește „frate”. În ea, regele hitit cere a se relua relațiile de bună vecinătate pe care le-au avut cu Amenofis III. În acest scop trimite daruri faraonului. Supiliuma nu poate îngădui prietenie între faraon și rivalul său, regele din Mitani. Această prietenie împiedeca planurile hitite de a năvăli în jos de-a lungul Iordanului. Scrisorile de la Tel-El-Amarna sînt pline de alarmă împotriva hitiților. Ele avertizează pe faraon împotriva pericolului hitit. Astfel regele din Biblos scrie: „Tot pămîntul regelui, stăpînul meu, va fi ocupat, iar ajutorul nu vine de la stăpînul meu, și iată că acum înaintează războinicii din Hattu pentru a cuceri Gubli (Biblos) ... armatele lui Hattu ard cu foc avutul țării...”⁷³

Multe urme hitite s-au descoperit la Ras-Şamra-Ugarit (pe-reți, etc.).

În comunicările Institutului oriental din Chicago (anul VI) se descriu descoperirile arheologice hitite din cursul anilor 1927—1928 (Exploration in Hittite Asia Minor 1927—1928). Tot acolo se descriu resturile unei așezări hitite în satul Hawus-köi. E vorba despre un leu uriaș din bazalt.

Împărăția hitită s-a prăbușit începînd cu ultimele secole ale mileniului al II-lea î. Hr. Atunci au avut loc mari imigrații de triburi în partea de răsărit a Mediteranei. În urma acestor migrații a căzut și statul hitit.⁷⁴ Sargon cuceri orașul hitit Kar-kemis, noua capitală de pe Eufrat, și luă pe regele Pisisiris captiv. Cu acest eveniment sfîrșește statul hitit.⁷⁵

Ceea ce mai rezultă din descoperirile arheologice mai noi este constatarea emisă de Rudolf Kittel (în: „Geschichte des Volkes Israel”) că „locuitorii din Asia Mică de azi și mai ales armenii au, din punct de vedere antropologic, un tip comun cu hitiții de pe monumentele vechilor egipteni”.⁷⁶

Prin locuitorii Asiei Mici, cu care s-au asimilat hitiții după desființarea statului propriu, au pătruns elementele hitite și în teritoriul pe care s-a format poporul român. Aceste migrații le-au făcut în calitate de oieri și crescători de vite. Păstoritul i-a mînat în căutarea pășunilor necesare. Alături de păstori s-au strecurat și meșteșugarii necesari: potcovari și alții. Din Asia Mică, unde

73. P. Dhorme, *Lettres d'El-Amarna* (în *Diction. de la Bible*, suplem. publ. de L. Pirot, fasc. I—II) Paris 1926, col. 218, 219.

74. Jukov, o. c., p. 641.

75. G. Hoberg, *Die Genesis*, ed. II, Fr. i. Breisgau 1908, p. 121.

76. Kittel, o. c. I, p. 55.

metalurgia era dezvoltată în sec. XV î. Hr., fapt care explică în bună măsură și avîntul statului sclavagist al hitiților în acea vreme, tehnica prelucrării minereului de fier a fost vehiculată în spre părțile noastre de cimerieni, populație de origine tracă din sudul U.R.S.S., ale cărei deplasări au fost de mai multe ori înregistrate în izvoarele orientale din sec. VIII—VII î. Hr.⁷⁷

Astfel Academicianul Emil Condurachi are tot dreptul să afirme că trecerea de la faza de sfîrșit a epocii bronzului la prima epocă a fierului dovedește o continuitate de viață și de cultură a elementului autohton ce devine începînd cu sec. VII î. Hr., prin contactul strîns cu cimerienii din răsărit și a legăturilor lumii trace balcanice, direct sau indirect cu Asia Mică.⁷⁸

Cu multe secole înaintea erei noastre hitiții scoteau metale prețioase pe malurile Mării Negre și cunoșteau secretul topirii și prelucrării metalelor pe la 1300 î. Hr., fabricînd unelte, arme, vase, scule, și podoabe și purtau un comerț întins cu metalele și obiectele pe atunci rare și scumpe.⁷⁹

Prin poziția ei geografică, Asia Mică era favorabilă comerțului de tranzit, căci ea formează un fel de pod natural care unește Europa cu Asia.⁸⁰

Proverbiala ospitalitate a populației de pe malul Mării Negre, recunoscută de lumea antică prin numirea Pontus-Euxinus (Pontul ospitalier) ce s-a dat teritoriului de la gurile Dunării, va fi fost un alt temei al transplantării civilizației asiatice prin coloniștii veniți din Asia Mică și astfel se poate explica și prezența culturii hitite și a însemnătății pe care o are simbioza romîno-micro-asiatică.

Lopata și tîrnăcopul au descoperit multe din tainele poporului hitit, care zăceau ascunse în sînul pămîntului.

Se așteaptă ca arheologii să scoată la iveală alte amănunte, pentru ca să înlăture încetul cu încetul, pe deplin, vălul ce acopere trecutul acestui popor.

Pr. Dr. NICOLAE NEAGA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

77. Acad. Emil Condurachi, *Descoperiri arheologice în R. P. R., București* 1960, p. 19.

78. Idem, o. c., p. 20.

79. Oertwig, o. c., p. 82.

80. Avdiev. o. c., p. 190.

UNIREA FLORENTINĂ ȘI PAPALITATEA

Papa Ioan XXIII a anunțat ținerea unui conciliu la Vatican pentru anul 1962. Problema devine interesantă, dacă acest conciliu va fi o continuare a sinodului de la Florența (1439), sau a celui Tridentin (1563), sau în fine a celui Vatican (1870), urmărind vreo unificare confesională cu acatolicii sau numai o reformă internă a romano-catolicismului. Părerea forurilor patriarhale ortodoxe este că acest conciliu are numai scop intern, de reformare proprie, deocamdată.

Cu această ocazie cred că există o legătură între ceea ce a fost și ceea ce este; deși există înclinarea spre uitare: ce a fost a fost, să ne ocupăm de problemele actuale, totuși prezentul nu poate fi înțeles fără referire la situația din trecut; aceasta și pentru motivul că azi este viitorul lui ieri și trecutul lui mâine.

Din acest punct de vedere schisma din 1054 a demonstrat tendința imperialistă a papalității, pe care apoi cruciadele aveau să o realizeze pe teren; în acest cadru ortodocșii răsăriteni erau invitați de papa Grigore VII, în 1073, să „refacă concordia” bisericească, iar în 1204 papa Inocențiu III le pretindea „unirea prin supunere”, fapt oarecum realizat la pretinsa „unire” de la Lyon din 1274. Aceste uniri au demonstrat în principiu că și schisma a avut motive confesionale și nu de alt fel, precum în ultimul timp încercau să o precizeze unii cercetători apuseni.¹ În orice caz, pericolul turcesc față de Bizanț a ușurat papii accentuarea pretențiilor sale pentru „unirea ortodocșilor prin supunere”. E un capitol de istorie ce se cere reîmprospătat.

¹ Cercetrările mele le-am expus în: *Circulația Cuvîntului ortodox*, Mitropolia Ardealului 1/2 și 3/4 1956; *Iliricul între Roma și Bizanț*, Mitr. Ardeal 3/4 1960; *Patriarhul Fotie și Vaticanul*, Mitr. Ardeal 7/8 1960; *Considerații despre schisma din 1054*, Mitr. Ardeal 3/4 1957; *Problema schismei*, Mitrop. Banatului 7/8 1959; *Problema schismei, Vaticanul și actualitatea 1961*; *Cruciadele și Biserica ortodoxă*, Mitr. Ardeal 4/6 1961; *Papalitatea și ortodoxia*, Ortodoxia 2/3 1949; *La chute de Constantinople*, Byzantinoslavica XIV, 1953; *De ce uniția?* Iași 1946.

Apelul împăraților bizantini după ajutor militar era purtat în veacul XV de diplomați și umaniști, precum și de unii apuseni. Il duce Guarino din Verona, absolvent în 1408 al școlii umaniste bizantine; apoi în 1418 mitrop. Tamblac al Kievului la Constanța; Gheorghe Trapezuntinul, stabilit în 1420 la Veneția, Florența și Roma; de umanistul italic Francesco Filelfo, care și-a încheiat în 1427 studiile la Bizanț, la Ioan Chrysoloras; delegații împ. Manuil II în 1422 cer în acest scop convocarea unui sinod în rînd cu vechile 7 sinoade ecumenice; o cere Teodor Gaza venit în Italia în 1430; și alții, tocmai într-o vreme în care umaniștii latini parisiensi reclamau la sinoadele apusene de la Pisa, în 1409, și Constanța, în 1414, teoria conciliară despre supremația sinodului peste papă. În fine papa Martin V convoacă sinodul la Basilea, dar în ianuarie 1431 îl deschide Eugeniu IV (—1447), care de la început intră în conflict cu basileienii pentru această teorie, pe baza căreia ei doreau reformarea sistemului papal.

Deci ei, în frunte cu card. I. Cesarini, vestesc la Constantinopole că sinodul s-a întrunit și e singurul în măsură să discute cele dorite de împărat și nicidecum papa, care a rămas singur și fără mijloace politice și economice. La rîndul său papa face aceeași invitație, în iulie 1433, prin legatul Cristofor Garatone: împ. Ioan VIII Paleologul răspunde sinodalilor în octombrie, trimițînd o delegație compusă din Dimitrie Paleologul, arhim. Isidor, apoi mitropolit la Kiev și Ioan Dishypat și cu aceasta încep tratativele pentru unire.² Papa mai repetă invitarea sa, în iulie

2. Originalele proceselor verbale de la sinod s-au pierdut; se păstrează o *expunere grecească* poate a secretarului imperial Teodor Xantopulos sau a mitrop. Dorotei din Mitilene; apoi o copie a actelor făcută de Ioan de Plusios, și actele fragmentare latine pentru răstimpul de la oct. 1438 pînă în martie 1439. Exemplarul latin a fost efectuat de ep. Bartolomeu Abraham din Creta, la îndemnul arhiep. Benedict Accolti din Ravenna și a fost publicat la Roma 1521 împotriva protestanților. Acest text a intrat în colecția actelor sinodale ale lui Harduin, vol. IX și apoi a lui Mansi, vol. XXXI. Se mai adaugă și memoriile lui *Silvestru Siropol*, întitulate în grecește: *Historia tu en Florentia synodu*, și publicate de Creighton la Haga, în 1660 sub titlul: *Vera historia unionis non verae*, ca răspuns protestant. Alte amănunte se află la M. Crusius, *Turcograecia*, 1584. — După aceste acte și-a prezentat *Hefele-Leclercq* referatul său în: *Histoire des conciles*, vol. VII-2, 1917, p. 875ss; îl citez: *Hefele* și pagina. — Apoi au urmat cercetările lui *Hoffman G.* asupra *Lucrărilor de la Florența*, publicate în *Orientalia Christiana* 16, 17 și 22, Roma 1929/31, continuate în *Orientalia Christiana Per.* 3-4-5, 1937—1939, apoi *Documenta concilii Florentini de unione Orientalium*, 3 fasc. 1935/6; idem, *Papato, conciliarismo ... e deliberazioni*, Roma 1940; *Concilium Florentinum*, documente, 1940 și *Orientalium documenta minora*, Roma 1953, cu unele lipsuri semnalate de Laurent în *Revue des etudes byzant.* 16, 1958. — Cercetări noi asupra documentelor le-a întreprins apoi latinul *Gill I.*, în *Concilium Florentinum*, 6 vol. Roma 1950/56 și în lucrarea de sinteză: *The Council of Florence*, Cambridge 1959, p. 470; e lucrarea temeinică și cu puternic colorit papal; îl citez: *Gill* cu pagina.

1434 și o îndreaptă și către armeni, trapezuntini, sirieni și ierusalimiteni (Hefele 879—960; Gill 46—84). Răspunsul către basileieni trece în vara lui 1434 prin Ungrovlahia spre Basilea, unde ajunge în august. Papa aprobă, fiind în mare jenă financiară, ca acest sinod să se țină chiar la Constantinopole, presupunând că acolo nu vor putea veni mulți din contrarii săi de la Basilea. Aceștia refuză propunerea și se naște o nouă ciocnire între ei și papă. În mai 1435 se înfruntă la Constantinopole delegatul basilean Ioan din Raguza și legatul papal Garatone și grecii preferă să rămână acasă.

Pornind basileienii la reformă se ciocnesc iar de papă, în 1436, și atunci bizantinii mai așteaptă, participând la o nouă înfruntare între Ioan din Raguza și Garatone. Se caută un alt loc de întrunire și Ioan Dishypatos pleacă la Basilea, în februarie 1437 și aici i se atașează Francesco Filelfo ca să viziteze Avignonul ca loc de sinod unionist (Hefele 933). Din lipsă de fonduri, Nic. Cusanul propune ca localitate Ferrara, Florența sau Udine; discuțiile sînt aprinse. În fine, biruie minoritatea pentru Florența și sînt delegați la Bizanț Petru din Dijon, Antonie din Portugalia și Nic. Cusanul să aducă delegația ortodoxă. Basileienii însă fac la fel și ca să-l înlăture pe papă îl excomunică pentru neascultare și în oct. 1437 aplică drept dogmă „teoria conciliară” și-l înștiințează pe Ioan de Raguza să îndrume delegația ortodoxă la Basilea sau la Avignon. Din această cauză în portul bizantin erau să se încaiere vasele venețiene ale delegației papale cu cele tocmite de Ioan de Raguza, dar bizantinii preferă oferta papală pentru că împăratul spera în poziția cezaropapistă a lui Eugeniu IV.

La 27 noiembrie 1437 bizantinii se imbarcă, iar la 8 ianuarie 1438 papa deschide sinodul la Ferrara, venind de la Basilea doar card. Cesarini și puțini episcopi, bizantinii fiind încă pe drum. Pentru această mutare de sinod basileienii îl suspendă pe papă din oficiu, iar el îi excomunică pe ei, la începutul lui februarie. Deci în Apus nu mai era la acea dată o autoritate bisericească supremă recunoscută în mod unanim.

La 7 februarie sosea la Veneția delegația ortodoxă, cuprinzînd circa 700 membri, în frunte cu patr. Iosif II și împ. Ioan VIII. La 8 febr. grecii săvîrșesc o Sf. Liturghie în biserica Sf. Marcu pe care latinii o apreciază: „parcă raiul însuși s-a coborît în biserica lor ... n-am cunoscut pînă acum slujbele lor religioase; după zvonurile ce ne-au ajuns noi îi credeam barbari, dar acum,

cînd îi vedem, nu ne îndoim că ei sînt primii născuți ai Bisericii și că Duhul Sfînt vorbește prin dînșii” (Negulescu P., *Filosofia renașterii* 1, Buc. 1945, p. 226). Impresia primă era deci cît se poate de favorabilă, deși latinii se mai întrebau: ce oferă grecii? O sărăcie, credință petrificată și un imperiu redus la nimic; dar se poartă mîndru (Gill 85—103). Dar ne putem întreba și noi: Ce oferea atunci papa?

Delegația era întîmpinată de card. Traversari, dar ea nu știa încotro să se îndrepte: la Basilea, unde era sinodul, sau la Ferrara, unde era papa. Deci ezită cîteva zile, zice Siropoulos. Apoi pleacă la Ferrara, căci papa era doar patriarhul Apusului. De aceea la 25 febr. împ. Ioan VIII îi invită și pe basileieni să vină și ei la Ferrara, unde sosea delegația bizantină la 4 martie 1438. Între primele discuții era aceea, cum să se șadă la sinod, pentru ca nici o parte să nu se simtă inferiorizată, fiind „frați” întreolaltă; deci se rînduiește ca toți să șadă la același nivel (Hefele 963; Gill 105s). Și acum refuză basileienii să vină; la 15 martie îl acuză pe papă de schismă, îl suspendă și la 24 declară tot sinodul de la Ferrara drept schismatic (Hefele 964).

Cu toate acestea, la 9 aprilie se deschidea sinodul în mod solemn, papa afirmînd că valoarea celor de față este suficientă ca sinodul să fie ecumenic (Hefele 971). Din partea apusului erau prezenți: papa Eugeniu, card. I Cesarini, card. Traversari, N. Cusanul, Ioan Torquemada și vreo 70 de episcopi, iar delegația ortodoxă cuprindea pe: împ. Ioan VIII, patr. Iosif II, mitr. Isidor al Kievului (venit separat peste Krakovia și Veneția), mitr. Damian al Moldovei, mitr. Marcu Eugenicul al Efesului, mitr. Visarion al Niceei, mitr. Dorotei al Mitilenei, Gheorghe Scholarul, Ghemistos, Silvestru Siropol și alții. Mai erau și reprezentanți pentru Patriarhia Alexandriei: mitr. Antonie din Heraclea și Grigore Mammas de la Constantinopole, pentru Patriarhia Antiohiei: mitr. Marcu Eugenicul și Isidor de Kiev, iar pentru Patriarhia Ierusalimiteană: ep. Dionisie de Sardes, dar fără drept de a lua angajamente, ci doar de reprezentare.

Comisia greacă de discuții, socotită de latini „fără formație filosofică și teologică înaltă” era compusă din Marcu Eugenicul, Visarion și Siropol, pe lîngă alți sfătuitori; cea latină, socotită „erudită, cu teologi de vază și oratori” (Gill 228s) cuprindea pe Cesarini, Andrei din Rhodos și Ioan Torquemada; ca interpret servea Nicolae Sagundino din Negroponte (în Eubea), după ce Fr. Filelfo refuzase să vină la sinod (Hefele 967—987; Gill 131—

179). Din cauza „inferiorității grecilor”, abia la ședința a 3-a s-au pus cele 4 puncte de discordie în discuție și anume: filioque, azimele, purgatoriul și primatul. Filioque provoacă chiar de la început contraziceri vii, ce durează pînă în iulie 1438, pentru că „grecii nu puteau rezista superiorității intelectuale a latinilor” (Gill 230), desigur în a suci teologia. Împăratul însă aștepta venirea basileienilor, precum și a unor delegați ai suveranilor apuseni, ca să le poată cere în schimbul unirii ajutor militar. Dar pentru teoria conciliară era însuși regele francez Carol VII, prin declarația de la Bourges, din 7 iulie, așa că discuțiile se suspendă pînă în octombrie.

În problema lui Filioque atacă Marcu Eugenicul, susținut de Ghemistos, de Isidor și de Visarion, iar latinii răspund violent prin Ioan de Raguza și Cesarini. De aceea, în decembrie, discuțiile păreau pentru greci inutile, mai ales că patr. Iosif nu participa la ele „pentru motive de boală”. Deci bizantinii vor să se întoarcă acasă și papa era amenințat de milanezi, stînd încă în jenă financiară (Gill 174) și de aceea propune mutarea sinodului la Florența, mai departe de mare și apoi Cosimo Medici promitea să suporte întreținerea. Deci folosind împrejurarea unei epidemii și pentru starea sănătății celor de față, papa mută sinodul la Florența, la 2 ianuarie 1439, deși contra continuării discuțiilor erau Marcu, Siropol și Ghemistos. După multe îndemnuri grecii vin și ei la Florența, în februarie, căci împăratul spera să profite de pe urma apelului minoritului Bartolomeu de Jano pentru cruciadă (MiPG 158, 1055s).

La 26 februarie începea sesiunea a doua, cu ședința a 17-a (Hefele 988—1115' Gill 194—226—269). Dar discuțiile asupra lui filioque nu duc la rezultat și Eugenicul cu Ioan de Raguza se acuză reciproc de falsificarea textelor patristice; dar intervine Isidor ca să nu rămînă latinii „singuri învingători”, în absența grecilor; e asistat și de Visarion, care combătea împreună tezele latine. Deci se acordă mai multă atenție filozofiei platonice, expusă de Ghemistos, care e declarat al doilea Platon și cinstit cu epitetul de: Plethon, care i-a și rămas fiind ascultat de însuși Cesarini, Traversari și Cusanul. Pe atunci basileienii au mai cîștigat și aderența regelui german Albrecht II, iar Anglia și Castilia se țineau de o parte.

La 30 martie 1439 împ. Ioan discuta cu grecii dacă mai este necesar să se continue sinodul în astfel de condiții și numai Isidor înclina spre recunoașterea lui filioque, dar în sensul „înalt”

al lui Ioan Vec; și Scholarul era pentru teză, dar sub anumite condiții și fără impunere. Latinii răspund în scris și se discută mai departe în acest fel, în scris. Atunci intervin iar basileienii prin decizia „*Veritates fidei catholicae*”, în care declară superioritatea sinodului peste papă, fapt care îl forțează pe împ. Ioan să ceară papii, la 21 mai, să urgenteze înțelegerea din partea latinilor. Apoi la 28 mai propune acceptarea unirii într-o formă oarecare, ca să se termine odată cu zăbovirea departe de țară. Grecii acceptă numai dacă unirea „va fi dreaptă” (Hefele 1006). După alte discuții se ajunge la o înțelegere, la 9 iunie, în chestiunea lui filioque și se trece la problema azimelor și a purgatoriului. Referitor la primat se recunoaște „situația și privilegiile de dinainte deschișmă”, adică cele canonice onorifice. Dar la 10 iunie moare patr. Iosif. De numele său se leagă un testament, care pentru atitudinea sa unionistă a trezit mari bănuieli. Astfel Siropol. Ghemistos și Gh. Ameruță nu-l recunosc, pentru că nu purta semnătura patriarhului.³

Discuțiile se urgentează, „pentru că era patria în pericol”, după expresia împăratului, deși mai corect era să se fi discutat pe baza Acriviei Sf. Ioan Damaschinul, zice cercetătorul G. Hoffmann. Pînă la urmă grecii recunosc justetea tezelor latine, dar numai pentru latini, refuzînd să și le însușească pentru ei (Hefele 1019; Gill 270—304), după ce Ioan de Raguza mai explică primatul și Torquemada azimele. Mai au loc explicări, dar chiar Visarion obiectează că primatul papal trebuie justificat prin decizii sinodale și nu prin simple epistole pontificale (Hefele 1023). Se naște discuție și asupra Epiclezei și Isidor obiectează că nicio dată latinii nu au imputat-o grecilor ca greșală, deși ea se află în liturgiile Sf. Vasile și Sf. Ioan (Capelli, Epiclesi al concilio di Firenze, Scuola cattolica 67, 1939).

Ca să curme discuțiile, la 22 iunie 1439 papa Eugeniu proclamă drepturile sale primațiale, cerînd ca unirea să fie o supunere a Bisericii grecești față de cea romană spre triumful teologiei latine și să se întărească prestigiul scaunului papal (Gill 250). Împăratul e nemulțumit că pentru atîta zdroabă va primi doar 300 soldați și 2 corăbii înarmate și învoirea ca pelerinii să

3 Insuși Hefele, p. 1017, se întreabă dacă testamentul nu a fost falsificat pentru că este prea favorabil papalității, acceptînd primatul, purgatorul și totul ce învață Biserica Romei. Pentru autenticitate sînt: Hoffmann, *Orientalium documenta* 1953; Laurent V., în *Revue des études byzant.* 13, 1955, p. 131ss și 17, 1959 crezînd că l-a convins G. Filantropoul; Gill, în *Orient. Christ. Periodica* 21, 1955, p. 79s.

treacă prin Constantinopole (Gill 263s). Isidor și Dorotei mai vor să discute fără să știe că la 25 iunie basileienii l-au declarat pe papă „rebel, eretic și schismatic îndărătnic” și că l-au depus din scaun, anunțând și alegeri noi de papă (Hefele 1065). La 26 delegații greci se mai lasă potoliți și începe redactarea „tomosului de unire”. Papa era acum grăbit să încheie discuțiile temându-se pentru sine de vreun insucces. Dar redactarea textului merge greu și e cumpănit fiecare cuvânt. La supărarea latinilor, că papa a îngăduit anumite înlesniri grecilor, acesta răspunde cu tîlc: „cu ajutorul lui Dumnezeu grecii se vor conforma latinilor și în alte privințe, cînd va veni vremea” (Hefele 1030).

Și astfel, la 5 iulie 1439, se semnează unirea de către 115 latini și dintre greci numai de 33, unii fiind forțați, iar alții fugind de la sinod, ca Marcu Eugenicul, Scholarul, mitr. Ioan al Georgiei, episcopul din Stavropole și mulți alții, ca Dîmitrie, fraatele împăratului. Dintre semnatari mulți nici nu au cunoscut textul, precum afirmă Siropol. Redactarea latină a făcut-o Traversari, iar cea grecească Visarion și la 6 iulie unirea era proclamată solemn în numele papii, al împăratului și al patriarhilor răsăriteni (Hefele 1033ss; Gill 305s; Textul român la Beleuță I., *Revista Teologică* 1/2 1935, p. 92s). El prevedea: 1. Se restabilește concordia dintre apuseni și răsăriteni; 2. Se recunoaște filioque în explicarea că „Sf. Duh purcede din Tatăl și Fiul” (teză latină), ca și că „Sf. Duh purcede din Tatăl prin Fiul” (teză greacă); Siropol adaugă că filioque nu a fost impus grecilor; 3. în ce privește azima, „fiecare să facă după obiceiul bisericii sale”; 4. Invățătura despre purgatoriu e corectă, dar nu este impusă grecilor; 5. Primatul papal derivă din cel petrin „precum au hotărît sinoadele ecumenice și Sf. canoane” (28 trulan) iar patriarhul Constantinopolei stă la locul doi după cel roman, respectîndu-se pentarhia din 451. Pentru a se evita discuțiile nesfîrșite, s-a recurs la o abilitate din partea latinilor, exprimîndu-se acel „precum au hotărît” și prin latinescul: quemadmodum etiam, care corespundea tezei latine despre primat universal în mod confirmativ „chiar”, pe cînd inițialul: quemadmodum et, cu sens restrictiv, era ocolit (Hefele 1046). Cum au semnat grecii, despre aceasta ne informează Manuil Bulotes: „prin aceasta se cumpăra ajutorul apusean pentru salvarea Constantinopolei” (Laurent V., în *Revue des Etudes byzant.* 10, 1952, p. 60s).

La 14 iulie papa mai cerea grecilor să reglementeze divorțul după legile latine, să aleagă la Roma pe urmașul patriarhal și

să-l pedepsească pe Marcu Eugenicul ca pe un rebel; dar se răspunde politicos că acestea sînt probleme proprii și ele se vor rezolva acasă (Hefele 1047; Gill 297). Pînă pleacă, delegații mai semnează încă 5 copii grecești și latine ale decretului de unire; în cele grecești lipsea mențiunea despre primat „in universum orbem”, ceea ce dovedește adăugarea ei ulterioară în folosul papii (Hoffmann G.).

Deci papa se poate bucura de „reușita sinodului” care i-a întărit considerația și l-a „recunoscut” pontifice roman cu primat în lumea întreagă, pe baza căruia poate acum spulbera conciliul de la Basilea și pe urmă să-i forțeze pe ortodocși să primească întreaga doctrină papală, fiind aceasta „hotărît” la un sinod ecumenic. De aceea grecilor le-a lăsat în voie ritul ortodox, obiceiurile vechi, căsătoria clerului și altele, cerînd numai ca în eparhiile mixte latino-grecești din Cipru, Rhodos, insulele Egeice, la Methona și Croton, unde stăpîneau venețienii, să se reglementeze favorabil succesiunea în scaunul episcopal (Hefele 1051).

Auzind sinodul basileian la 8 august despre deciziile de la Florența, amenință cu excomunicarea pe toți aceia care au urmat papii și i-au întărit autoritatea combătută de basileieni (Hefele 1071; Gill 310s). Aș pune întrebarea: dacă delegația bizantină nimerea la Basilea, care ar fi fost rezultatul? Firește că nu i s-ar fi impus primatul, dar era desigur obligată să-și însușească noile dogme: despre principiul indulgențelor, concomitența trupului și sîngelui Mîntuitorului, azimile și zămislirea neprihănită a Sf. Fecioare. Dar, firește, grecii le-ar fi refuzat tot atît de categoric.

La 26 august bizantinii părăseau Florența și atunci papa cerea suveranilor să ajute Bizanțul cu armele, dar aceștia nu se simțeau cu nimic angajați și obligați. Deci totul se reduce la numirea de cardinali a lui Ioan de Torquemada, Visarion, Isidor și Nic. Cusanul pentru serviciile aduse, la 18 decembrie, pe cînd Visarion se întoarce la Roma de frica grecilor. La Constantinopole, delegații semnatori erau apostrofați ca azimiți și Marcu Eugenicul era purtat în triumf. De aceea ei își recuză semnăturile, nesimțîndu-se prin nimic deosebit obligați pentru că de fapt nu au recunoscut nimic din dogmele latine pentru ortodocși. În acest sens referatul lui Siropol despre sinod va primi titulatura: „Istoria adevărată a unei uniri neadevărate”, pentru că i-au lipsit principiile de bază și juridice de a fi un tratat bilateral; i-au lipsit condițiile formale de hotărîre prin libertate și sinceritate reciprocă. Dacă M. Ducas acceptă sinodul florentin ca „octava

synodus" (MiPG 157, 1173s) și dacă el îl trece chiar în pravile ca „al optulea sinod ecumenic”, totuși în conștiința ortodocșilor el era considerat chiar de la început ca „sinod nereușit, o unire inutilă, de tristă memorie, o trădare de neînțeles, un pseudosinod și chiar o farsă istorică”.⁴ O adevăresc și cuvintele papii Eugeniu, când a aflat că Marcu Eugenicul fugise nesemnînd: „așadar iarăși nimic n-am realizat” (Siropol X, 9, 294).

Prin „unirea florentină” papa dobîndea cu ajutorul Bizanțului păgubit o armă puternică împotriva conciliarismului și pentru primatul său universal, de care va face uz oricînd. Iar în fond „încercarea de unire” de la Florența a adîncit distanța teologică dintre latini și greci, a fost o tîrguială inegală și într-un climat nepotrivit și fără trăinicie, legat de sporirea suspiciunilor reciproce, pentru că pentru salvarea unei singure capitale se punea în joc întreaga Biserică ortodoxă.

Nici papa și nici împăratul nu au fost fericiți inspirați în „declararea” unirii și nu a triumfat nici unul din punct de vedere bisericesc, deși Gill crede, în mod exagerat (p. 392s), că acest eșec s-ar datora numai împăratului, care nu a știut să se impună delegației sale; iar papa a greșit că nu și-a trimis predicatori să-i convingă pe credincioși de dreptatea sa (Gill 399). Dar se uită că Ortodoxia fiind la Florența un obiect de discuție și sacrificiu, prin această i-a sporit importanța în conștiința credincioșilor ortodocși așa că aceștia mai cu hotărîre s-au legat de tradițiile ei. Astfel, numai s-au întărit consecințele schismei din 1054 și singura realizare a fost unirea unor eterodocși dintre armeni, iacobiți, sirieni și abisinieni (Gill. 305s; Janin, *Eglises orientales*, ed. IV 1955).

*

Lipsind patriarh la Bizanț, împ. Ioan VIII, dezamăgit, amîna proclamarea unirii pînă va fi ales un succesor. Dar Marcu

4 Autori vechi: Ghedeon M., Popov V., Diamantopulos N., Guettee Vl., Kantanski A., Kalogeras N., Sadov A., Scerbin D., Lebedev A. P., Radonici I., Kyriakos D., Vafides Fil., Balanos D., Popovici Eus., Vasiliev A. și alții. — Cu ocazia aniversării de 500 ani: Beleuță I., Bodogae T., Ciuhandu Gh., Șesan M., Ostrogorski G., mitr. Chrys. Papadopoulos, Karmiris și alții. — Cercetări noi: Udalcova V., *Florentijska unia, Vizant. Vremennik* 2, Moscova 1949, p. 294ss și 3, 1950, p. 106ss; Spasski I., în *Jurnalul Patriarhiei de Moscova* 10, 1951, p. 38ss; Tomadakis N., G. Scholarios, *Ekklesia* 31, 1954; Pulpea I., *Scholarul Gh., Ortodoxia* 1, 1956; *Patriarhia Romînă, Istoria Bisericească Universală, Manual*, vol. 2, București 1956, p. 99s, 148s; arhim. Partenie, Bessarion o kardinalios, *Analekta bibliotecii patriarhale din Alexandria* 6, 1957, p. 3—48; P. L. L'Huillier, *Probleme de la papauté a Florence*, *Messengerul exarhatului Patriarhiei ruse* 25, Paris 1957, p. 7ss; Năsturel P., *Insemnări despre sinodul de la Florența*, *Mitrop. Olteniei* 9/12 1959; Ramm B., *Papstvo i Rus, Moscova* 1959.

Eugenicul refuză, ca și Antonie din Heraclea și Dorotei din Trapezunt și se refuză semnăturile pentru unire (Siropol XII, 333s). În fine, la 4 mai 1440 era ales Mitrofan II din Cizic și la instalarea lui participa legatul papal Cristofor Garatone, dar trebuie să fugă pentru pomenirea numelui papii în fața poporului intrigat de unire (Udalțova p. 106ss). Venind vestea că pornește o cruciadă condusă de card. Cesarini și Ioan Corvinul, se dau dispoziții unioniste, contrarii sînt exilați și patr. Mitrofan întrunește un sinod la care mai anunță și decretul unirii, însoțit de un sinodic propriu, dar cu lămurirea că credința ortodoxă rămîne neatinsă și nu se va rosti filioque în simbol (Paulova M., în Byzantionslavica XIV, Praga 1953, p. 182s). Contra unor unioniști ca Grigore Protosincelul, Isaia din Cipru, Ilarie Monahul, George Trapezuntinul și Ioan Argyropol, care recunosc că „biserica catolică romană e compusă din mulțimea credincioșilor ortodocși” (MiPG 161, 843s), adresează Marcu Eugenicul lucrarea sa „Epistolă către toți credincioșii” (MiPG 160, 132), avertizîndu-i să nu recunoască unirea, pe care o sprijinea în scris card. Visarion. Împăratul însă devenise iar nepăsător în chestiune pentru că expediția cruciată a eșuat, iar fratele său Dimitrie se apropiase de sultanul Murad II, care avînd de soție pe sîrboaica Mara, înțelegea problema unirii și scrisese chiar contra ei, avertizînd pe împărat să nu mai ceară ajutor din Apus.

Unirea provoacă frămîntări și în alte regiuni. În Creta, siliînța unionistă a arhiep. Fantinus Valaressus și Mihail Apostolis, prieten cu Visarion, e combătută de Mih. Kaloferas, Paisie și de Marcu Xylokarabes, așa că însuși Apostolios se lasă de unire (Laurdas B., M. Apostolios, Alexandria 1953). În Moldova unirea nu a fost promulgată, deși participase mitrop. Damian, dar el nu venise în țară după aceea și opoziția contra celor „cu bărbile tunse” era înverșunată (Năsturel P.); totuși se pare că urmă a ei a rămas traducerea romînă a Simbolului atanasian, atașat la sfîrșit în Psaltirea Scheiană din 1515 (Șesan M., în Mitropolia Ardealului 11/12 1957, p. 828s). Iar Piu II le atrăgea atenția romînilor că fiind urmașii dacilor și valahilor, depind prin romanitatea lor de Roma și deci să se unească (cf. Dimitrie Cantemir, Hronicul, ed. 1901, p. 113s). În Serbia lui Gheorghe Brancovici se respectau dispozițiile antilatine din Zaconicul lui Ștefan Dușan, iar patriarhul din Ohrida era ostil Florenței, ca și sultanul însuși. În Rusia cînd s-a întors mitrop. Isidor drept cardinal, în martie 1441, și a vrut să vestească de Paști faptul unirii,

precum a făcut-o în Ucraina polonă mai înainte, la Kiev, a fost respins de cneazul Vasilie II Vasilievici și închis în mănăstire. Iar un sobor bisericesc de episcopi, egumeni, clerici, monahi și boieri a respins declarația de unire a lui Isidor, l-a depus și a cerut ca mitropolit nou pe Iona din Reazan, pe care mai înainte Patriarhia Ecumenică nu l-a aprobat, ca să-l impună pe Isidor. Dar Isidor reușește să fugă la Roma, în septembrie 1442 (Gill 358s).

În fața atacului lui Murad II, împ. Ioan constată nulitatea unirii florentine și atunci, în aprilie 1443, se întrunesc în sinod la Ierusalim ceilalți trei patriarhi ortodocși, Filotei al Alexandriei, Dorotei al Antiohiei și Ioachim al Ierusalimului; la propunerea ep. Arsenie din Cesarea Capadochiei, „unirea cea înșelătoare și necanonică” este refuzată, patr. unit Mitrofan depus și însuși împ. Ioan VIII amenințat cu excomunicarea dacă va mai sprijini unirea (Gill 353). Împăratul se supune. Dar tocmai atunci se află că se pregătește o mare cruciadă antiturcă, condusă de card. Cesarini, regele maghiar Ladislau, Ioan Corvinul, Gh. Brancovici și Scanderbeg al Albaniei și că papa trimite o flotă cu 28 corăbii. Succesele inițiale îl îndeamnă pe împărat să sprijine unio-nismul patriarhului Mitrofan, dar acesta moare în august 1443. Atunci papa îl trimite ca urmaș pe card. Francisc din San Clement „ca patriarh constantinopolitan”, însoțit de arhicunoscutul C. Garatone ca să realizeze unirea în mod mai radical (Paulova, în *Byzantinoslavica* XIV, 1953, p. 189s). Marcu se opune și numai dezastrul creștinilor la Varna, din 10 dec. 1444, pune capăt discuțiilor și unirea este complet compromisă (Gill 333). Insuși împ. Ioan trebuie să-l felicite pe sultanul Murad pentru victorie. Contra unor noi îndemnuri, Marcu Eugenicul reacționează prin 25 de acuze antilatine, precizînd că: refuză Sf. icoane, aplică celibatul, folosesc azimele, sînt antipalamiți, postesc sîmbăta, au icoane colorate ale lui Dumnezeu interzise la Sinodul VII Ecumenic, fac crucea de la stînga spre dreapta, papa deține putere seculară, dă dispense pe bani, se folosesc sculpturile, se aplică miruire mult mai tîrziu, și altele; mitr. Visarion e declarat trădător și unirea florentină anatematizată. Era sprijinit de Scholarul și de Amerută (Hefele 1232s).

La 17 iulie 1445 era ales noul patriarh, Grigore III Mammamas, care se ciocnește de îndată de Marcu Eugenicul, iar după moartea acestuia de Gh. Scholarul (MiPG 160), care scrie panegiricul Eugenicului și respinge unirea ca neavenită. Imp. Ioan

VIII se ține iar de o parte pentru că a aflat că între țelurile cruciadei era și acela al lui Alfons V al Neapolului de a cucerii Bizanțul pentru sine; deci cruciada nu trebuia repetată și patriarhul nu era necesitat să susțină unirea. Dar papa Eugeniu trimite în control pe ep. Bartolomeu din Croton și acesta intră în contradicție cu Scholarul (MiPG 160, 713s). Pe atunci, însă, la Moscova se întrunea un sinod local, la care gestiunea patr. Grigore III era taxată ca suspectă și ca să nu se întindă molima unirii și spre ruși, cneazul Vasilie II susține ca mitropolit pe Iona din Reazan și la 15 dec. 1448 e instalat ca mitropolit autocefal al Moscovei și pentru Ucraina polonă. Despre aceasta scria mai târziu Gavriil Protul, că „bisericele sîrbilor, bulgarilor și altora (romînilor) erau fugite de la biserica Țarigradului pentru al optulea săbor, care vrură să-l facă la Florența latinii cei deșerți la minte” și deci se apropiau de patriarhia Ohridei, sau Justiniana cea mare (Viața Sf. Nifon, ed. Ep. Tit, Buc. 1937, p. 3), iar pentru Moldova creștea din cercul lui Marcu Eugenicul viitorul mitropolit Teoctist, care împotriva latiniei și aluatului latin va oficializa cirilica romînească (cf. M. Șesan).

La Constantinopole, situația se schimbă prin moartea împ. Ioan VIII, la 31 oct. 1448 și ascensiunea lui Constantin XI Drăgases. Dar și la Roma vine ca papă Nicolae V (— 1455), care reușește să suprimă în 1449 opoziția basileienilor cu ajutorul card. N. Cusanul. Apoi caută să-l cîștige pe mitrop. Iona al Moscovei, îndemnînd pe regele polon Kazimir să-i recunoască jurisdicția și în Lituania polonă. Dar succesul se lasă așteptat. Fără rezultat era și intervenția sa pe lîngă noul împărat bizantin, în dec. 1449, sfătuit însă bine de Scholar și de Sfrantzès. Deci patr. Grigore III vrea să demisioneze în cursul anului 1450 (PG 160, 216). Nu se știe dacă s-a întrunit un sinod în acel an.

Despre ținerea unui sinod în Sf. Sofia în cursul anului 1450 pentru condamnarea unirii florentine referează abia în 1634 Gh. Koresios, un antilatin și antiprotellant aprig, deși despre el tac istoricii bizantini contemporani Sfrantzès, Dukas și alții și nu-l menționează nici Scholarul în bilanțul său antiunionist din 27 noiembrie 1452. Chiar semnatarii sinodului, indicați de Koresios, trezesc bănuieli, unii dintre ei fiind nepotriviți ca timp și nume; el mai indică de patriarh nou pe Atanasie II. Contra veracității sinodului s-a ridicat în 1660 polemistul antigrec Leon Alatiu, dar primește replica patr. Dositei în 1694, în Tomosul împăcării, unde sînt publicate procesele verbale ale sinodului contra

unirii florentine. A urmat apoi o polemică aspră științifică, pro și contra. Grecul Ikonomos confirmă în 1851 veracitatea sinodului, punându-l în 1451, dar îl combătea Pitzipios-Bey în 1857. Acestuia îi răspunde M. Ghedeon, în 1885, arătând că în 1450 s-ar fi întrunit un mare sinod ca să respingă unirea și să-l condamne pe patr. Grigore, care atunci pleca la Roma; e ales Atanasie II, dar el se retrage în curînd și tronul patriarhal rămîne vacant. Rusul Papaioanis constată însă că actele sînt false, dar acceptă existența istorică a patr. Atanasie II. Latinul Hefele este firește de partea lui Allațiu, ignorînd literatura ortodoxă (p. 1229s). Marele istoric grec Chrys. Papadopoulos confirmă istoricitatea sinodului, în 1930, dar e combătut de Ch. Diehl și alții în 1943 și în 1953 de R. Guiland. Dar Paulova M. (în *Byzantinoslavica* XIV, 1953, p. 224s) deși recunoaște că actele au fost falsificate, totuși admite că s-a ținut un sinod, și anume după plecarea lui Grigore III, deci după august 1451.

Pe atunci, la Roma, card. Isidor spera să ajungă în sfîrșit patriarh unit la Constantinopole și poate cu ajutorul lui Alfons al Neapolului și în cadrul unui nou imperiu latin la Bizanț (Hefele 1241). Deci Constantin XI trebuia să se ferească de unire.

Dar situația se schimbă, cînd în 1451 vine sultan Mohamed II, care vrea să termine cu insula bizantină de pe Bosfor, izolată de restul lumii. Acum pleacă patr. Grigore III la Roma, dar nu se știe dacă de bună voie, în scopul unirii sau în exil, precum o constată istoricii Froman, Hefele, Guiland și Paulova (p. 205s). În aceste împrejurări, Constantin XI convoacă, încă în august 1451, un sinod endemic, pus sub conducerea lui Gh. Scholarul, ca să discute cu avizul patriarhilor Filotei al Alexandriei, Anania al Antiohiei și Teofan al Ierusalimului, dacă e consult să se facă unirea și să se ceară ajutor militar în Apus. La Roma este trimis Andronic Bryenios, care sosește acolo deodată cu patr. Grigore III, în octombrie. Andronic ia contact și cu cercul card. Visarion de la Florența, care îl îndeamnă la unire și cu această ocazie aduce la cunoștință că împăratul ar fi de acord să proclame unirea, să introducă numele papii în diptice și la slujbe și să-l restabilească pe patr. Grigore III (Ducas 255).

Dar papa Nicolae V este pretențios; el declară vinovat de schismă pe patr. Fotie și pe cei de o părere cu el; apoi cere ca grecii să recunoască că „papa este capul unic al Bisericii militante, a lui una sancta ecclesia catholica” și să primească simbolul cu filioque; să se supună fără rezerve papii și să proclame

oficial unirea florentină, căci starea lor de mizerie se datorește tocmai faptului de rămânere în schismă; dacă împăratul primește, totul poate fi salvat; dacă refuză, nu va primi nici un ajutor (MiPG 160, 1201s; Gill 378). Condițiile ultimative ale papii fiind cunoscute la Constantinopole prin decembrie 1451, ele trezesc opoziția Scholarului. Acesta emite un manifest antiunionist, ca un sinodic și cu această ocazie se pune candidatura lui Atanasie II ca să contrabalanseze dorința împăratului de a-l restabili pe Grigorie III. Dar Atanasie se retrage și tronul patriarhal rămîne iarăși vacant.

În vremea aceea venea la Constantinopole, de la Praga, Petru Payneus-Constantin Anglicul, trimis de Consistorul husit ca să trateze în problema unificării cu ortodocșii. La 18 decembrie 1452 era primit de sinod, cu care ocazie el laudă dogmele ortodoxe și se alătură combaterii papalității, fapt care place partidei antiunioniste a lui Scholarul. Pe acesta Anglicul îl socotea chiar patriarh în funcție, cînd împreună cu alții el emite o scrisoare irenică pentru husiții cehi, intitulată: „Epistola bisericii constantinopolitane către cehi”, și fiind scrisă în numele „sfîntului sinod al ortodocșilor de la catedra patriarhală în unitatea și simfonia patriarhilor sfinți orientali ortodocși”. Din acest titlu se confirmă existența unui sinod endemic la Constantinopole, cu aprobarea celor trei patriarhi răsăriteni, care era împotriva unirii florentine, dînd binecuvîntare husiților anticatolici (Paulova, p. 210).

Dar Mohamed urmărea cu atenție gestiunea constantinopolitană, așa că împ. Constantin XI e nevoit să ceară din nou ajutorul papii Nicolae V ca să stimuleze o cruciadă; apeluri similare sînt adresate în februarie 1452 și către Genova, Veneția, Ungaria, Neapole și regele german Frederic III, căruia Mih. Apostolios îi promite tronul pentru fiul său Maximilian, dacă îi va alunga pe turci; pe aceasta se va baza apoi cunoscutul „Drang nach Osten” al Germaniei, din moment ce Franța și Anglia erau pe atunci încă încurcate în războiul de 100 ani (Guilland R., în *Byzantinoslavica* XIV, 1953, p. 226ss). Dar toate acestea măresc numai mînia sultanului care va căuta să grăbească asediul capitalei; în vreme ce unirea confesională nu mai era stimulent pentru suverani la acțiuni militare, papa era preocupat cu problemele sale, burghezia își urmărea interesele ei proprii și ignora cele ce se întîmplau în Răsărit, poporul era supus și de generozitate și

solidaritate nu putea fi vorba. E drept că umanistul Aenea Silviu Piccolomini, apoi papa Piu II, aprecia cultura bizantină și declara că nimeni nu se poate socoti savant dacă nu a studiat un timp la Constantinopole (Negulescu, p. 227), dar pînă la jertfă pentru această cultură bizantină nu se mai gîndeau decît foarte puțini și însuși papa nu trecuse de faptul de a fi un simplu prințisor italian (Guilland, p. 230). Pe patul de moarte el mărturisește că „singur nu putea face nimic contra puterii enorme a turcilor” (Guilland, p. 237), dar totuși pretindea unirea totală a grecilor! Pentru apropiere între greci și latini era latinofronul Ioan din Plusias, sau Iosif din Methona, în scrisul său, dar nu era ascultat de nimeni, totul fiind numai frazeologie simplă (MiPG 159, 959ss; Laurdas B., în *Kretika chronografia* 5, 1951; Manousakas M., în *Revue des Etudes byzant.* 17, 1959, p. 28s).

Ca îndrumător al unirii papa trimite la Constantinopole cu cerere ultimativă pe card. Isidor, fost al Kievului, acordîndu-i chiar demnitatea de „patriarh unit” (Hefele 1234s). Acesta sosea la Bizanț la începutul lui decembrie 1452, fapt care a trezit oarecare speranțe, văzîndu-se trupa de însoțitori a cardinalului (Ducas 253). Atunci istoricul Sfrantzes îl sfătuiește pe împărat să-i promită lui Isidor calitatea de patriarh ecumenic, dacă va aduce ajutoare suficiente (Sfrantzes 325). Dar Gh. Scholarul avertizează că „odată cu sclăvia, care se va abate asupra voastră, voi vreți să pierdeți și credința strămoșească” știind că ajutoare nu vor veni (Ducas 254s). Isidor se pregătește să proclame unirea, dar înșiși filounioniștii precizează că vor recunoaște condițiile papale „numai provizoriu”, căci după ce va trece pericolul ei doresc ca bărbați de vază să revizuiască decretul unionist și să-l curețe de tot ce este contrar Ortodoxiei (Ducas 255). Astfel la 12 decembrie 1452 unirea era proclamată pentru prima dată oficial în cadrul unei misse romane, fiind pomeniți papa Nicolae V și patriarhul Grigore III; dar mulți dintre coliturgisitorii greci s-au reținut de la Sf. Impărtășanie pentru că nu se rostise epicleza. Bănuind deci sultanul că va urma o expediție militară apuseană, pregătește cucerirea Bizanțului fără întîrziere.

Dar unii bizantini știind că ajutorul nu va veni, erau convinși că e mai bine să se suporte o pierdere politică decît odată cu ea să se piardă și credința. Și astfel marele duce Luca Notaras rostește cuvîntul care devine proverbial: „mai bine să vedem turbanul turcesc, decît tiara roșie de cardinal” (Ducas 264). Prin aceasta, el își exprima durerea resemnării în fața lipsei de

solidaritate creștină din partea apusenilor, dar cuvintele lui au fost răstălmăcite de latini în dauna bizantinilor. Cazul, deci, necesită o lămurire. Ducele Notaras era ostil unirii, pentru că el înțelegea că ea nu poate aduce aujoare concrete, ci era numai un mijloc al politicii papale de a se impune la Bizanț, ca și în 1204. Apoi se mai știa că un popor, chiar cucerit, nu încetează să existe cît timp își păstrează limba și cultura sa. Deci, în cazul turcilor, Notaras știa că pentru suflet această stăpînire era mai puțin periculoasă; prin unire, însă, grecii pierdeau nu numai integritatea credinței, dar puteau să piardă odată și limba, în avantajul celei latine, cum s-a observat cu ocazia missei latine. Apoi se mai punea teza: pentru cine să se facă unirea? Bizanțul era deja restrîns la Capitală iar restul regiunilor era stăpînit de turci sau era bisericește independent, ca Morea, Sîrbia, Bulgaria, Țările Romîne și Rusia și deci unirea Bizanțului nu le folosea acestora la nimic, în schimb însă se dădea ce era mai scump: credința ortodoxă. Apoi nici latinii de sub stăpînirea turcă nu se bucurau de sprijinul Romei și deci cum îi putea ajuta papa pe ortodocși, dacă nu-i ajuta nici pe coreligionarii săi? A părăsi deci Ortodoxia de dragul papii, aceasta nu o putea face nici un ortodox convins. Pentru Bizanț erau interesate Veneția și Genova, dar erau prea slabe în fața turcilor. Deci întreaga afacere a unirii servea exclusiv orgoliul papal și în aceste condiții unirea nu era decît o trădare (vezi H. Evert-Kappesowa, în *Byzantinoslavica* XIV, 1953, p. 245ss; E. Frances, în *Vizantiiski Vremennik* 15, Moscova, p. 71s). Și ea nu ajuta Bizanțul nici politicește, ci-i accelera doar pieirea.

Situația o sesizează și card. Isidor și deci cere ajutor în Apus, dar era deja prea târziu și Apusul lasă ca turcii să se impună la Constantinopole (Brehier, *Le monde byzantin* 1, 1948, p. 515). Oștile lui Mohamed se apropie și în fața luptei Isidor pleacă grăbit, pe cînd apărătorii își însutesc forțele ca să apere cultura și civilizația bizantină milenară, fiind ajutați doar de o mînă de mercenari și genovezi. La 29 mai 1453 se încheie istoria Bizanțului, odată cu moartea eroică a împ. Constantin XI și cucerirea capitalei; atunci, într-o parte a orașului creștinii capitulează spre a-și apăra viața și bisericile, precum o constată Dimitrie Cantemir în *Istoria imperiului otoman* cap. 3, iar unii nobili trădează cauza comună ca să-și păstreze proprietățile. Cu căderea Bizanțului calea turcilor spre inima Europei era liberă.

Pentru Nicolae V, card. Isidor și Visarion, această cădere era o pedeapsă de la Dumnezeu că grecii nu s-au unit la Florența și nu au proclamat unirea; pentru Gh. Scholarul și antiunioniști evenimentul era la fel o pedeapsă divină dar tocmai pentru că s-a făcut unirea și a fost trădată Ortodoxia. Pentru istoricii bizantini L. Chalkokondyles, M. Ducas, G. Sfrantzes și Kritobulos căderea era un fapt istoric explicat prin evenimentele din 1054 și 1204 și prin vrăjmășia papală care a lăsat Bizanțul în prada turcilor, de altfel și aceștia foarte puternici din punct de vedere militar. Pentru Mohamed biruința era o cheazășie că Allah îi ajută să cucerească lumea întreagă.

Și latinii erau în pierdere pentru că bisericile lor, destul de numeroase, din Constantinopole și ținând de Amalfi, Veneția, Pisa, Genova, Ancona, Ragusa, Florența, Germania, Neapole și altele și ocupate de franciscani, dominicani, templieri și ospitalieri, fapt care dovedea larga toleranță bizantină-ortodoxă, erau supuse aceluiași jaf turcesc (Janin R., *La geographie eccles*, Constantinopole 3, 1953, p. 582ss).

Cu toate acestea, Bizanțul mai alimenta încă cultura apuseană prin umaniștii săi refugiați la Florența mai ales și adunați în jurul card. Visarion-Bessarione, socotit „mare apostol al unirii” și candidat de papă (Möhler L., *Aus Bessarions Gelehrtenkreis*, 3 vol., Paderborn 1923/42). Intre aceștia s-au impus ortodoxul Mihail Apostolios, umanistul George Trapezuntinul, Andronic Kallist, Const. Lascaris, exeget și gramatic (MiPG 161), Ioan Argyropoulos care încearcă o armonie între aristotelism și platonism și îl influențează pe Marsilio Ficino, încât acesta impresionat de concepția ioaneico-ortodoxă despre iubire ca factor esențial cosmic, lărgeste cercul și la italicii Nic. Capranica și alții, care împărtășesc din antipatia greacă față de primatul papal. Atunci Cosimo Medici înființează la Florența o academie clasică. Ea își va dobîndi în curînd renumele de „noua Atenă”. Iar din cărțile adunate de Visarion se constituie biblioteca renumită din Veneția, San Marco, unde se înființează și o tipografie cu culegători greci, în 1467, ca să publice texte clasice, dar nu bizantine. În această atmosferă se școlesc Nicolae Cusanul și Laurențiu Valla și pe baza unei critici moderne ei dovedesc falsul Donațiunii lui Constantin și a Decretaliilor lui Isidor, pe care se baza pretenția primatului papal, fapt care va provoca căderea concepțiilor feudale despre papalitate.

Dintre ucenicii lui Ghemistos Plethon se impune Ieronim Charitopoulos, care ajunge profesor de filologie la Sorbona în Paris sub numele de George Hermonym de Sparta și are ca ucenici pe viitorii mari umaniști Reuchlin (— 1522), Erasm de Rotterdam și G. Bude; pe atunci Kopernic se inspira din scrisul lui Teofilact Simokates. Astfel sînt cunoscute în Apus apoi și lucrările bizantine ale unui Dimitrie Chrysoloras, Nicolae Cabasila și Gh. Scholarul, pe lîngă cele patristice ale Sf. Ioan Damaschinul, Sf. Teodor Studitul, Andrei Cretanul și Anastasie Sinaitul, lărgind astfel orizontul culturii apusene și stimulînd înflorirea Renașterii.⁵

Deoarece problema bizantină a fost rezolvată în defavorul creștinilor și papa nu mai putea acționa la Constantinople, atenția unionistă se îndreaptă spre alte țări ortodoxe libere. Astfel în 1455 sînt trimiși contra „schismaticilor” din Ungaria și Transilvania inchiזורii Iacob de Marchia și Ioan Capistran ca să forțeze unirea unor disidenți, în fapt ortodocși. Apoi papa Calixt III se înțelege cu regele Alfons de Aragonia și Neapole să întreprindă un atac contra turcilor și considerîndu-se prin unirea florentină drept păstor suprem al rușilor uniți prin declarația formală a lui Isidor, papa anulează înțelegerea din 1451 dintre mitrop. Iona și regele Kazimir și împarte din proprie inițiativă mitropolia rusă în una de Kiev, pentru Polonia, și alta de Moscova, pentru Rusia. Iar cu ajutorul patr. Grigorie III, refugiat, înscenează alegerea în locul „demisionatului” Isidor a mitrop. Grigore Bulgarul, ucenicul lui Isidor, și în 1457 îl trimite la regele Kazimir ca acesta să-l instaleze mitropolit la Moscova, în locul lui Iona, pe care patr. Grigorie refuza să-l recunoască din cauza instalării „samavolnice” din 1448. Dar cneazul Vasilie III respinge aceste intervenții. Atunci, spre același scop, îl îndeamnă papa Piu II pe același Kazimir și tot fără rezultat. Deoarece și monahii atoniți refuză încercarea de unire în 1459, papa îi numește „încăpățînați în schismă”. Apoi caută înțelegere cu sultanul Mohamed II, după căderea cetății sîrbești Smederevo și-i propune recunoașterea tuturor cuceririlor dacă „cu puțină apă” (botez) se va declara supus papii; deci tîrguiala continua pe seama ortodocșilor. Dar sultanul caută înțelegere cu patriarhul ecumenic Ghenadie Scholarul (Pfeffermann H., Die Zusammen-

5 Vezi Negulescu, *Filosofia Renașterii* vol. 1, p. 229s; Brehier L., *Le monde byzantin* vol. 3, 1950, p. 515; Sevchenko J., în *Church History* 24, 1955, p. 291ss.

arbeit der Renaissancepäpste mit den Türken, Winterthur 1946). Agentul cel mai activ al papii în politica răsăriteană era card. Visarion, care îndeplinește și misiuni la germani și venețieni și e gratificat cu titlul de „patriarh latin de Constantinople”, spre a susține acolo un vicariat apostolic. Apoi papa Paul II îl trimite pe Visarion la țarul Ivan III în 1467 ca să mijlocească încheierea căsătoriei acestuia cu Zoe-Sofia Paleolog, nepoata împ. Constantin XI și prin ea să aducă pe toți rușii în ascultarea papii, ea fiind moștenitoarea directă a Bizanțului. Concomitent, susținea și cruciada contra regelui husit George din Podiebrady, asociat cu Ștefan cel Mare al Moldovei. Văzîndu-se astfel tratați, ca barbari răsăriteni, e firesc lucru ca ortodocșii să se întărească și mai mult pe tradițiile lor și să refuze orice tentative unioniste papale, fapt care nu-i place istoricului Janin (*La prise de Constantinople et ses conséquences religieuses*, *Nouvelle Revue Theologique* 1953, p. 501s).

Pe cînd apusenii se complac în plăcerile Renașterii, în Răsărit se ducea lupta acută pentru moștenirea bizantină: turcii caută să moștenească extensiunea teritorială a fostului imperiu, însușindu-și și din principiile lui politice; papa dorește să cîștige masa ortodocșilor prin afirmația că i-a moștenit prin unirea florentină a Bizanțului, iar țarul rus Ivan III se va gîndi la țărîmul bogat la Bosforului, unde soția sa avea drepturi moștenitoare și de aceea își ia insignii imperiale, acvila bizantină și se va proclama domn în „a treia Romă” care nu va mai cădea (Winter E., *Russland das Papsttum*, Berlin 1960, p. 133s, 147ss). Atunci papa caută seducerea mitropoliților moscoviți prin regele polon; dar mitrop. Filip (— 1473) și Gherontie (— 1489) resping orice tranzacții, în afară de Misail Druțki, care oscilează un timp (— 1477). Deci sînt latinizate măcar sf. icoane ale Maicii Domnului, una fiind adusă la Roma și alta la Czenstochowa în Polonia, ca să fie „degrabă-ajutătoare” latinilor.

În fața acestei agresiuni continui unioniste papale încep să se accentueze regretele pentru cedarea Bizanțului, care fusese cetate apărătoare a Ortodoxiei, fiind exprimate prin compoziții speciale literare numite „plîngere”-Threnos. Iar patr. Maxim al Constantinoplei (— 1482) pregătește o mare întrunire ortodoxă, auzind din toate părțile despre presiunea unionistă la care sînt supuse popoarele ortodoxe și pe motiv că fiind în schismă nu au istorie. Că Patriarhia Ecumenică a rămas mai departe apără-

foarea ortodoxiei, deși capitala era în mâini străine, aceasta o dovedește sinodul endemic din 1483/4, susținut de patriarhul ecumenic Simeon al Trapezuntei în biserica Panmakaristă. Se prezintă delegații patriarhilor din Alexandria, Antiohia și Ierusalim, în eparhiile cărora latinii începeau să activeze prozelitist; pînă și coptii își anunță adeziunea la hotărîrile ortodocșilor. Astfel Sinodul de calitate panortodoxă condamnă unirea florentină, ca „primul” și respinge învățătura latină ca „falsă și străină de biserică”, lăudînd în schimb atitudinea lui Marcu Eugenicul și a lui Gh. Scholarul; se precizează că primirea unui latin la Biserica Ortodoxă se va face numai prin remiruire, iar patr. Simeon compune o „akoluthie” antilatină în formă de dialog și credincioșii sînt avertizați să se ferească de prozelitismul latin. Prin această condamnare a unirii florentine s-a luat atitudine oficială în chestiune pentru apărarea Ortodoxiei. Deci latinofronii vor dispărea pentru un timp (Hefele 1238s). Pe aceeași linie a combaterii unionismului se situează și patr. Nifon II (— 1502), care cunoscînd tulburarea produsă de „al optulea săbor” de la Florența, îndeamnă credincioșii ortodocși de pretutindenea, și din Muntenia, să rămîină statornici în credința ortodoxă definită de Sf. Sinoade Ecumenice. Și astfel unionismul eșuează, deși papii se mai silesc să-i seducă; așa Alexandru VI face concesii rutenilor din Haliciu, Leon X oferă privilegii ortodocșilor din Creta, Polonia și Lituania dacă vor veni la catolicism, iar sinodul de la Gnesno, din 1514, analizează cele 32 obiecții ortodoxe contra latinilor ca să le poată potoli (Hefele VIII-1, 513s). Se dă atenție Răsăritului, dar Apusul își îndreaptă ochii acum spre zările țărîmurilor americane, întărind bazele burgheziei în timp ce opoziția ortodocșilor contra unirii slăbea feudalismul medieval papal. Unirea florentină apare numai ca o încercare, nereușită, ce însă a început să-i divizeze pe frați și să-i îndușmănească pentru interese străine.

Cînd a apărut protestantismul în veacul XVI, ca urmare a oprîmării conciliarismului prin sinodul florentin, și el a privit unirea florentină ca un „sinod nereușit” și o „încercare fără nădejde”, pentru că a pus antiteza chiar mai mult în evidență. În consecință se va ciocni și istoria protestantă, prin Matia Flaciul Iliricul, de istoria papală a lui Cezar Baroniu, chiar în privința trecutului bisericesc și a unionismului, deși evanghelicii nu vor manifesta prea multă atenție față de ortodocși tocmai din cauza

tenacității acestora tradiționale confesionale.⁶ Exemplul lui Baroni, de părtinire, va fi urmat apoi pînă la ridicol ultramontan papal.⁷ Totuși teza unirii florentine va alimenta pe de o parte linia ascensiunii papale la sinoadele de la Trident (1563) și Vatican (1870), iar pe de altă parte va căuta să forțeze unirea ruștenilor la Brest (1596) și a romînilor transilvăneni (1698).

Unirea florentină a intrat în istorie ca un episod dramatic din viața Bisericii Mîntuitorului; el însă a fost totodată și o poavă instructivă pentru ortodocși; de aceea el nu se va mai repeta — și Vaticanul să o știe.

Pr. Dr. MILAN ȘESAN

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

6 Este punctul de vedere al luteranilor Norden W., Koch H., Lietzmann H., Heiler Fr.; al anglicanilor Scott J., Symonds H.; al vechilor catolici Döllinger Ig., Kury Ed.; al calvinului Visser't Hooft, apoi al lui Winter Ed., 1960 și altora.

7 Autori vechi: Pitzipios-Bey, De Maistre, Hefele J., card. Hergenröther J., Mourret F., Carreyre, Janin R., Möhler L., și alții. — Cu ocazia aniversării a 500 de ani: bibliografia în *Irenikon* 3/4 1939; Halecki O., *Volum comemorativ*, München 1939; apoi Taoussi A., Chiaroni V., Baur Chr., Ziegler A., Tyciak J., Wunderle G., Congar J., Dockal K., Hoffmann G., etc. — Cercetări noi: vezi nota 2, apoi laude la adresa card. Isidor și Visarion de Hoffmann G., Mercati E., Ziegler D., Candal E., Cammelli G., în *Orientalia Christiana*, variate numere; monografia Candal, Roma 1958, p. 180; ultramontan ridicol e Jugie M.

ASPECTE ECLESIOLOGICE

(PUNCTE DE APROPIERE INTERCONFESIONALĂ)

În gândirea teologică ortodoxă, continuatoarea directă și credincioasă a cugetării apostolice și patristice, Biserica este concepută ca Trupul tainic al Domnului și, așa fiind, ca așezămînt sfînt, spre mîntuire, întemeiat de Fiul lui Dumnezeu întrupat, în care credincioșii, ca mădulare, participă la viața dumnezeiască a Sfintei Treimi, prin împărtășirea de harul Duhului Sfînt și de Trupul și Sângele Domnului, primite prin Sf. Taine administrate de ierarhia cea după orînduire divină, sub a cărei conducere canonică se înaintează pe calea mîntuirii și a îndumnezeirii harice, prin cunoașterea cea dreaptă a lui Dumnezeu și prin viețuirea cea după voia Lui.

Dogmatistul grec Hr. Andrutsos¹ accentuînd caracterul Bisericii de așezămînt sfînt, cu putere și autoritate dumnezeiască, dă următoarea definiție a Bisericii: „Biserica se numește acel așezămînt sfînt, cu putere și autoritate divină, pe de o parte, întemeiat de Cuvîntul lui Dumnezeu, care s-a făcut om pentru mîntuirea și sfințirea oamenilor, iar pe de altă parte, alcătuit din oameni care au aceeași credință și se fac părtași acelorași Taine, împărțindu-se în popor și în cler conducător, care își are originea sa, prin succesiune neîntreruptă, la Apostoli și, prin ei, în Domnul”.

Învățătura de credință creștină ortodoxă² spune simplu: „Biserica este așezămîntul sfînt, întemeiat de Cuvîntul cel întrupat al lui Dumnezeu, spre sfințirea și mîntuirea oamenilor”.

Tot așa și în **Catehismul creștinului dreptcredincios**³ se spune că „Biserica este așezămîntul sfînt, întemeiat de Domnul nostru Iisus Hristos, pentru mîntuirea credincioșilor”.

¹ În *Simbolica*, trad. rom. de Prof. Iustin Moisesescu, Edit. Centrului Mitrop. al Olteniei, 1955, p. 62—63; cf. și *Dogmatica* de același autor, trad. rom., Sibiu 1930, p. 281.

² Editura Institutului biblic și de Misiune ortodoxă, București 1952, p. 134.

³ Editura Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba Iulia și Sibiu, 1956, p. 32.

Cuprinsul acestor definiții ortodoxe, același în fond, deși deosebit prezentat ca formă, poate să se înfățișeze, mai desfășurat, în următoarele:

1. Biserica este organul mântuirii și sfințirii credincioșilor, întrucât este Trupul tainic al lui Hristos, Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu întrupat. Organ al mântuirii este Biserica, Trupul Domnului (Efes. 1, 22—23; Colos. 1, 18—20; Rom. 12, 5; 1 Cor. 12, 27), fiindcă Hristos săvîrșește în ea mîntuirea, încorporînd în Sine pe credincioși și asimilîndu-și-i treptat, prin Sfintele Taine. Biserica este astfel extinderea peste veacuri a Intrupării, este extensiunea socială a lui Hristos, este Hristos în comuniune cu credincioșii, pentru a-i ridica pe aceștia la starea umanității Sale îndumnezeite.

2. Trupul tainic al Domnului celui pururea viu fiind, El capul și credincioșii mădularele, Biserica este comunitatea de viață a credincioșilor cu Dumnezeu, întrucât este comunitate cu Hristos și, prin El, cu întreaga Sfîntă Treime.

3. Dacă credincioșii Bisericii sînt mădulare ale aceluiași Trup tainic al Domnului, în care sînt încorporați și în care primesc laolaltă energia harică transmisă de la Cap, prin Duhul Sfînt în Sf. Taine, înseamnă că, în izolare, nimeni nu poate ajunge la mîntuire, ci numai în organismul viu al celor cuprinși în Domnul, adică în Biserică.

4. Așa după cum un mădular se poate răni singur și chiar tăia singur, dar nu se poate reînsănătoși decît în unitatea de viață a trupului, deci în comunitate de viață cu celelalte mădulare și împărtășindu-se de energia principiului de viață din care se împărtășesc în comun și ele; tot așa credinciosul izolat poate să cadă singur, dar în izolare nu se mai poate ridica, ci numai în comunitatea Trupului întreg.

5. În procesul de mîntuire, Hristos prin Duhul Sfînt repetă în mod tainic cu Trupul Său tainic, deci cu Biserica — credincioșii uniți cu Sine prin Sf. Taine — patima, moartea și învierea Sa personală. Virtual, întreg neamul omenesc de totdeauna este recapitulat, cuprins, fainic dar real, în Hristos și trecut împreună cu El prin patimă, moarte mîntuitoare și înviere; iar actual parcurg drumul mîntuirii credincioșii uniți cu Hristos în har, prin credință și fapte bune, în Biserică.

6. Fiind organul mîntuirii, așa cum a voit-o Dumnezeu, ei, nu numai lăcaș al sfinților — Biserica nu este identică cu raiul

—, Biserica cuprinde ca membri ai ei adevărați pe toți credincioșii ei, indiferent de starea lor morală, nu numai pe sfinți. Dacă ar fi constituită numai din cei moralmente desăvârșiți, nici n-ar mai putea să fie organ de mîntuire, neavînd pe cine mîntui, de vreme ce membrii ei sînt deja sfinți.

7. Sfințenia Bisericii nu poate fi pătată de păcatele mădularilor (membrilor) ei, căci nu sfințenia membrilor ei constituie sfințenia ei, ci ea sfințește pe credincioși, mijlocindu-le sfințirea de la Domnul prin Duhul Sfînt. Sfințenia Bisericii este sfințenia Capului ei, Iisus Hristos, și a Sufletului ei, Duhul Sfînt.

8. Biserica nu este numai viață comunitară divin-umană, ci și așezămînt sau instituție sfîntă, de Dumnezeu voită și așezată așa, cu norme de viață de la Dumnezeu, cu slujitori anume puși și cu rînduieli de origine divină referitoare la învățătură, conducere și împărtășire a harului mîntuitor. Credincioșii trec, Biserica rămîne.

9. Biserica, trup unitar, are în mod firesc felurite mădulare care nu au, toate, aceleași funcțiuni și aceleași puteri, deși sînt în același trup. Dacă ar fi toate la fel, trupul nici n-ar mai fi trup. Biserica este după voia lui Dumnezeu ierarhică; în ea este deosebire între păstori și turmă, între cler și credincioși (1 Cor. 3, 9). Ierarhia este din orînduire divină (Mat. 10, 1; Lc. 10, 1; Evr. 5, 4; Efes. 4, 11—12).

10. Biserica este și văzută și nevăzută. Văzută, pentru că este pe pămînt, cu membri, ierarhie, mărturisire de credință, cult, canoane și rînduieli văzute; nevăzută, pentru că este și în cer și pentru că are cap nevăzut (Hristos), harul Duhului Sfînt din ea, membri trecuți din viața aceasta, legătura duhovnicească a membrilor între ei și a acestora în comun cu Capul, nevăzute.

Biserica este o realitate spirituală divin-umană, teandrică, extrem de complexă, ineputabilă în fața scrutării omenești, dar cele cîteva note amintite mai sus ale noțiunii de Biserică, așa cum e văzută în Ortodoxie, sînt suficiente pentru înțelegerea a ceea ce în deosebi urmărim aici: înregistrarea simplă a unor puncte de apropiere interconfesională în eclesiologie.

Căci, cum bine se știe, învățătura despre Biserică n-a rămas aceeași, cea din epoca ecumenicității creștine, ci îndată după perioada patristică s-au făcut puternic simțite, în unele locuri, tendințe de inovații. Numai Ortodoxia a păstrat întreagă și neatinsă, adîncind-o, învățătura apostolică și patristică asupra Bisericii,

cu oarecare eclipse într-o perioadă de nenorocite condiții istorice și de influență a teologiei apusene asupra unor teologi ortodocși.

Deosebiri mai mici în învățătura despre Biserică s-au ivit între ortodocși și romano-catolici; iar deosebiri mai mari între ortodocși și romano-catolici, de o parte, și protestanți, de altă parte.

În teologia romano-catolică este mai veche tendința, devenită apoi precumpănitoare, de a considera Biserica aproape numai ca instituție văzută, anume organizată pentru păstrarea și răspîndirea credinței creștine, ca totalitate a oamenilor uniți prin mărturisirea aceleiași credințe creștine și prin împărtășirea aceleiași Sfinte Taine, stînd sub conducerea aceleiași ierarhii legitime în frunte cu pontificele roman. Adîncimea tainică a Bisericii, viața ei harică, este trecută astfel pe plan secundar, nu tăgăduită, firește, dar prea puțin luată în considerare, oarecum uitată. S-a ajuns în chipul acesta la o viziune unilaterală, defectuoasă, asupra Bisericii, la o noțiune prea săracă a ei, la un concept diformat despre Biserică, în care caracterul teandric al acesteia este pierdut din vedere, acoperit de laturea văzută, creată, omenească sau instituțională a Bisericii.

Rezultat al continuității spiritului cezarist roman în Biserica apuseană, spirit care a dus acea Biserică în necreștinească luptă cu puterea seculară, pentru stăpînirea vieții de aici, și apoi și rezultat prin opoziție al polemicelor cu eclesiologia protestantă, care nu recunoaște decît caracterul nevăzut al Bisericii, conceptul catolic despre Biserică, astfel sărăcit, a dat în vremea din urmă de gîndit unor teologi rom.-catolici de seamă.

Ceea ce, în teologia rom.-catolică, a favorizat nașterea conștiinței insuficienței și unilateralității concepției catolice despre ființa Bisericii a fost în primul rînd critica făcută conceptului catolic despre Biserică de către eclesiologii ortodocși ruși, în frunte cu Homiakov, și în al doilea rînd îndreptarea prin cercetări pozitive a atenției teologiei catolice către comorile spiritualității ortodoxe, care, și cu privire la taina Bisericii, a deschis acelei teologii largi perspective. (E drept că îndreptarea acestei atenții deosebite către tezaurul spiritual al Ortodoxiei nu se face exclusiv din dragoste desinteresată față de el, dar aceasta nu alterează realitatea faptului în sine și repercursiunile lui de ordin doctrinar).

În comparație cu adîncimea și plinătatea concepției ortodoxe despre Biserică, accentul prea puternic pus de teologia catolică pe elementul vizibil și organizatoric în Biserică, elementul tainic

și invizibil lăsându-se ascuns în dosul celui material și vizibil, instituțional, strict juridic, au apărut în cele din urmă și în ochii teologilor catolici ca exagerări evidente.

De aceea, mulți teologi catolici mai noi, cum sînt Congar, Lercher, Anger, Deimel, Mersch, Mura, Feckes și alții, încearcă mai ales prin numirea de „corp mistic al Domnului”, dată Bisericii, să închege o concepție mai cuprinzătoare despre Biserică, o concepție care, în vederile lor, să sintetizeze în chip mulțumitor cele două laturi ale Bisericii, tainică și materială, nevăzută și văzută. Faptul acesta, față de poziția anterioară a eclesiologiei catolice, înseamnă un mare pas înainte.

De asemenea rev. **Irénikon** (Belgia) publică studii în care, pe lângă cercetarea spiritualității ortodoxe în general, pot fi găsite chiar încercări de sinteză, în fond de apropiere, între eclesiologia catolică și cea ortodoxă, chiar dacă se mai fac încă destule rezerve, considerîndu-se de către teologii catolici ca o deficiență a eclesiologiei ortodoxe neacordarea, după ei, de suficientă importanță elementului vizibil din Biserică.

La unii teologi catolici, ca d. p. Congar⁴ sau Lercher⁵ se găsesc cu privire la Biserică multe idei și expresii care se acoperă — și nu exclusiv în formă — cu idei și expresii obișnuite la eclesiologii ortodocși. De pildă, afirmații referitoare la viața harică a Bisericii, la autorii amintiți, ca: „în Biserică, Dumnezeu se unește cu oamenii pentru a-i lua în Societatea Sa”; Biserica este „comuniunea mai multor persoane în aceeași viață divină”; în Biserică, viața divină ni „se comunică nouă și ne face să trăim, cu Hristos, în Dumnezeu, o viață care este viața familiei Tatălui însuși”; „Biserica este extensiunea vieții divine într-o mulțime de creaturi” (Congar); „între Hristos, Capul, și Biserică, Corpul său mistic, este o comuniune de viață și de destin” (Lercher), sînt un indiciu că și teologia catolică, în problema ființei Bisericii, a luat o bună direcție și s-a angajat într-o lucrare de la care se pot aștepta roade frumoase. Și chiar dacă valoarea reală a acestor afirmații și a altora asemenea lor se reduce destul de mult prin faptul că grația sfințitoare din Biserică (harul) este concepută acolo ca avînd un caracter creat, deci deosebit de izvorul ei, totuși ele arată fără putință de tăgadă că eclesiologia catolică, în ce privește considerarea esenței tainice a Bisericii, se

4 In *La pensée de Möhler et l'Ecclésiologie orthodoxe; Ecclesia de Trinitate*, în rev. *Irénikon*, 1935, 1937 și în alte locuri.

5 In manualul de Dogmatică: *Institutiones theologiae dogmaticae*, 1942.

ridică acum la un nivel la care, pînă de curînd, nici nu se putea nădăjdui.

Dacă, mai departe, după progresul înfăptuit pînă acum în tratarea problemei esenței tainice a Bisericii, progres pe care îl înregistrăm cu toată bucuria, teologia catolică se va strădui să se ridice tot mai mult și curajos spre înțelegerea integrală a împlinirii energiilor dumnezeiești necreate și a puterilor omenești în viața Bisericii, ceea ce Ortodoxia a săvîrșit deja, adică dacă, mergînd mai departe, va reuși să ajungă la o concepție deplin conturată a teandriei reale a Bisericii, luînd în considerație toate elementele și adîncimea tainei și găsind teologic și o soluție speculativă mulțumitoare, atunci se vor înlătura din cadrul ei piedecile înțelegerii procesului de îndumnezeire a credincioșilor în Biserică, piedeci pe care acum încă le mai pune concepția harului creat.

Și dacă, și mai departe, în analiza și aprofundarea numirii de „corp mistic al Domnului”, teologia catolică va ajunge să înțeleagă deplin toate implicatele acestei numiri, mai cu seamă aceea că Trupul tainic al Domnului este **al Domnului și numai al Domnului**, că El, Domnul, este Capul, **singurul Cap**, al Trupului Său, că altcumva nu poate să fie fără încercare de uzurpare a celor ce sînt numai ale Domnului, adică fără încercare de a-L despărți și îndepărta de Trupul Lui, deci că Trupului Domnului nu se poate pune alt cap decît acela ce-L are, pe Domnul, nu pe altcineva; în consecință, că Domnul nu poate, fără a se contrazice, să renunțe la calitatea Sa de Cap al Bisericii și să-și pună înlocuitor, astfel că Domnul nu are și nici nu poate să aibă înlocuitor, vicar, în Biserică, — abia atunci în teologia catolică se va fi făcut pasul hotărîtor, salvator, al readucerii eclesiologiei catolice pe linia cea dreaptă, apostolică și patristică, și se va fi dat bine seama de marea realitate a prezenței permanente a lui Hristos în Biserică Sa.

În eclesiologia protestantă, situația este mai deosebită, pentru că acolo noțiunea de Biserică a fost oarecum golită de conținutul ei specific, rămînînd aproape numai un nume dat comunității credincioșilor.

Reformatorii — se au în vedere în deosebi Luther și Calvin —, în opoziția lor dusă prea departe față de eclesiologia romano-catolică, după care ființa Bisericii se pierdea într-o structură ecle-siastică exterioară, adică în forme exterioare sau în dosul acestora, susțin că Biserica adevărată este nevăzută. Biserica este

compusă din credincioși, dar credincioșii adevărați (sfînții) sînt cunoscuți doar de Dumnezeu, necunoscîndu-se nici chiar între ei, fiindcă nevăzută este lucrarea cuvîntului lui Dumnezeu și nevăzut este și efectul acestei lucrări în suflete, credința. Astfel că întrucît numai Dumnezeu este acela care așează credința în suflete, credința fiind singura prin care cineva se încorporează în Biserică, aceasta, Biserica, creație a cuvîntului divin, este firește nevăzută.

Urmărind eliberarea spiritului de orice autoritate exterioară — se viza în special despotismul papal, rigid, abuziv, neînțelegător și înnăbușitor de conștiință — și restabilirea autonomiei conștiinței, prin tăgăduirea oricărei autorități care s-ar interpune între credincioși și Mîntuitorul, așa cum înțelegea ierarhia romano-catolică să se interpună, Reforma ducea în chip firesc la doctrina despre Biserica cea invizibilă, lipsită de o structură exterioară, vizibilă, care să-i fie constitutivă, esențială. Se ajungea astfel la un nominalism eclesiologic, după care Biserica în calitate de organism distinct de credincioșii pe care îi cuprinde nu este decît un nume. De altfel protestantul consecvent, mărturisind că se mîntuiește exclusiv prin credința personală de Dumnezeu așezată în sufletul fiecărui credincios, se poate dispensa de orice realitate bisericească obiectivă și supraordonată lui, care i se pare că i-ar întrerupe oarecum legătura personală directă cu divinitatea.

Însă teza protestantă, extremistă, a invizibilității Bisericii, afirmată teoretic, practic nu se putea menține, pentru că ar fi dus chiar de la început la totala destrămare a comunităților protestante înseși. De aceea, chiar Luther socotește că există anumite semne după care poate fi recunoscută Biserica adevărată. Așa sînt conformitatea experienței religioase individuale cu cuvîntul Evangheliei și primirea celor două Taine, Botezul și Euharistia, cărora se adaugă rugăciunea și practica virtuților. După cartea simbolică luterană, Confesiunea Augustană, redactată în cea mai mare parte de Melancton, cel mai de seamă dintre vechii teologi luterani, după Luther, „Biserica este comunitatea sfinților în care se învață drept Evanghelia și se administrează corect Tainele” (art. 7). Ulterior, Melancton evoluiază spre concepția unei Biserici vizibile, în care se păstrează învățătura și se cîștigă mîntuirea, întrucît este constituită din oameni trăind pe pămînt și are un magisteriu predicator al cuvîntului dumnezeiesc al Evangheliei.

Biserica este astfel și „societate de lucruri exterioare” (*societas externarum rerum*), supusă legilor sociale și cuprinzând aici și cultul și disciplina bisericească, dar aceasta nu-i nota ei veritabilă, ci caracterul ei adevărat de Biserică, de Trup al lui Hristos, îl dă constituția ei interioară, deci nevăzută, de „societate a credinței și Duhului Sfânt în inimi” (*societas fidei et Spiritus Sancti in cordibus*).

În general, la teologii luterani, numirea de Biserică apare în două sensuri, în sens larg și în sens restrâns. În sensul cel mai larg, Biserica este societate exterioară, cuprinzându-ne pe toți; în sens restrâns, adevăratul sens, Biserica se compune numai din credincioșii și dreptii veritabili (sfinții), care sînt creștini și cu numele și de fapt. Aceștia constituiesc creștinătatea spirituală sau interioară.

La Calvin, Biserica este concepută tot ca totalitate a celor aleși și cunoscuți numai de Dumnezeu (*electi et destinati ad vitam aeternam*, cei aleși și destinați la viața cea veșnică), dar și aici apar semne ale alegerii de către Dumnezeu, și ele sînt: mărturisirea credinței creștine, exemplul de viață creștină, disciplina după cuvîntul lui Dumnezeu și primirea Tainelor. Mai departe, desigur din motive de ordin practic, în ultimele ediții ale operei sale *Institutio Christianae religionis* (Așezămîntul religiei creștine), Calvin își revizuieste în parte poziția inițială și pune tot mai puternic accent pe Biserica văzută, în care Dumnezeu lucrează prin miniștrii Săi, adevărate instrumente ale Sale, Biserică cu adevărată și mare autoritate în disciplinarea vieții credincioșilor. Biserica văzută este considerată aici ca maică și școală a credincioșilor, separarea de ea fiind primejdioasă, întrucît ea este mijloc indispensabil de mîntuire.

Tot o opoziție și un protest ale reformatorilor, anume față de ierarhia romano-catolică abuzivă, a dus în Reformă la tăgăduirea oricărei ierarhii bisericești de ordin divin. Iar pentru a justifica existența slujitorilor bisericești, protestanții fac deosebire între preoție și slujire. După ei, preoția aparține de drept divin (*jure divino*) tuturor credincioșilor, dată lor prin botez; iar slujirea se încredințează de comunitate anumitor persoane alese după drept uman (*jure humano*). Astfel că dreptul de predicare a cuvîntului Evangheliei și de administrare a Tainelor îl au toți membrii comunității; numai exercitarea acestui drept, pentru o bună rînduială, este încredințată numai unora.

În rîndurile de față nu urmărim de loc să facem critica acestor concepții eclesiastice, evident extremiste sub mai multe aspecte ale lor și diferite de concepția ortodoxă; remarcăm doar în general că în eclesiologia protestantă nu în toate punctele s-a putut rămîne la eclesiologia reformatoarelor, ci, aducîndu-se unele precizări, s-au manifestat unele tendințe de oarecare recunoaștere mai lămurită a vizibilității Bisericii, chiar dacă s-a continuat să se susțină invizibilitatea Bisericii celei adevărate, apoi tendința de accentuare a unui realism eclesiologic, cu toată păstrarea în general a vechiului individualism protestant, ca și afirmarea, puternică uneori, a poziției deosebite și a rolului clerului în comunitatea bisericească, deși preoția a continuat să nu fie recunoscută ca taină.

Asemenea tendințe pot fi socotite ca marcînd puncte de apropiere între marile confesiuni creștine, prin accentuarea ideii Bisericii ca realitate supraindividuală și a oficiului bisericesc îndeplinit de cei ce propovăduiesc cuvîntul lui Dumnezeu și săvîrșesc Sfintele Taine.

Pe această linie sîntem bucuroși să remarcăm unele studii din cartea destul de recentă, scrisă de cei mai de seamă teologi luterani suedezi și tradusă în l. germană, **O Carte despre Biserică**,⁶ în deosebi pe ale profesorilor Anders Nygren, Anton Fridrichsen, Hugo Odeberg și pe ale altora, din conținutul cărora mai multe idei referitoare la Biserică se apropie de cele ortodoxe sau, uneori, chiar concordă cu acestea.

În studiul **Corpus Christi** (Trupul lui Hristos), semnat de Anders Nygren, noțiunea de Biserică se caută să se determine din nou ca Trup al lui Hristos, numire paulină și patristică, devenită, după mărturisirea lui Nygren, străină teologiei apusene din ultimele veacuri; dar, observăm noi, curentă în teologia ortodoxă. „Hristos nu este Hristos pentru El singur, ci El este Hristos în calitate de Cap al Trupului său, Biserica... Ceea ce se spune despre Hristos nu se spune despre El ca despre un ins singuratic, ci ca despre Acela care unește și ține laolaltă în El toată creștinătatea de pe pămînt” (p. 17). „După cum Adam este capul creștinătății naturale, așa Hristos este capul noii umanități, capul Bisericii” (p. 20).

6 *Ein Buch von der Kirche*, publicată de Gustaf Aulén, Anton Fridrichsen, Anders Nygren, Hjalmar Linderöth, Ragnar Bring, în colaborare cu alți teologi suedezi, trad. germ. de Gerhard Klose, din l. suedeză, Göttingen, 1951.

După învățătura ortodoxă, Fiul lui Dumnezeu întrupându-se și săvârșind întreaga operă mîntuitoare, ne cuprinde virtual pe toți în sine, ne încorporează în sine sau ne recapitulează,⁷ urmînd ca mîntuirea personală a fiecărui credincios să constituie o încorporare actuală în Hristos, prin Har, credință și fapte bune, în Biserică. „Mîntuirea, zice și Nygren, se dăruiește tocmai prin încorporarea în Hristos, adică în Trupul lui ... tocmai în această încorporare constă mîntuirea” (p. 17), numai concepția despre condițiile, obiective și subiective, ale acestei încorporări diferă.

După concepția ortodoxă, luarea naturii umane în unitatea ipostasului Fiului lui Dumnezeu are ca urmare directă îndumnezeirea acelei naturi în El și, apoi, posibilitatea îndumnezeirii pentru toți credincioșii care se unesc cu El cel întrupat.⁸ Nygren nu vorbește despre îndumnezeirea naturii umane și, în autentic duh protestant, nici nu poate să vorbească, dar se pare că ideea în sine nu-i este străină. Căci, și în gîndirea lui teologică, Hristos nu face nimic numai pentru sine singur, ci în calitate de cel dintîi născut al unei noi umanități, al unei noi creaturi, în calitate de cap al Bisericii. „Ceea ce s-a petrecut cu Capul se petrece și cu Trupul întreg. Hristos a înviat ca cel dintîi născut, și ceea ce El posedă deja în mărire, la aceea trebuie să participe și aceia care aparțin Trupului său; ba chiar le aparține aceea încă acum, chiar și dacă numai în nădejde” (p. 22).

Hristos nu este despărțit de Biserică. El nu este capul ei în înțelesul că ar fi aparte de ea, ci în înțelesul unei reale unități indivizibile între El și ea. „Hristos nu este Capul pur și simplu, ci tocmai Capul Bisericii Sale” (p. 22). De aceea a fi membru al Trupului lui Hristos înseamnă a fi și în Hristos; apartenența la Trupul lui Hristos nu înseamnă o simplă contemporaneitate cu Hristos ci o reală împreună existență cu El, în care se intră prin botez (1 Cor. 12, 13).

Greutatea noastră în a înțelege această reală împreună existență cu Hristos, în Biserică, își are explicația în obișnuința noastră de a privi totul în mod individualist. Conform acestui mod de a privi, Hristos apare ca un individ, iar creștinii ca alți

⁷ Asupra teoriei soteriologice ortodoxe a recapitulării, a se vedea: *Teologia Dogmatică și Simbolică*. Manual pentru Institutetele teologice, București, Edit. Instit. biblic și de misiune ort., 1958, vol. II, p. 635—640, cap. Aspectul recapitulativ al Răscumpărării.

⁸ Despre îndumnezeire, a se vedea în: *Teologia Dogmatică și Simbolică*, București 1958, vol. II, p. 624—635, cap. Aspectul ontologic al Răscumpărării.

indivizi, despărțiți de Hristos prin multe veacuri. Dar realitatea adâncă a încorporării în Hristos este alta. Și de aceea, pentru o justă înțelegere a încorporării în Hristos, este nevoie nu numai de suprimarea distanței temporale dintre credincioși și Hristos, prin afirmarea unei contemporaneități a lor cu El, ci se cere chiar înlăturarea modului individualist de a privi și concepe. Căci credinciosul încorporat în Hristos nu mai duce o existență separată, strict individualizată și închisă în sine, ci o existență de mădular al Trupului lui Hristos. Prin aceasta, ceea ce se petrece cu Capul și cu cel dintâi născut ne privește existențial și pe noi, pe credincioși. „Moartea lui Hristos este moartea noastră, învierea lui Hristos este învierea noastră. Prin Botez ne-am mutat în Trupul lui Hristos și acum sîntem mădulare proprii ale lui Hristos” (p. 24).

Moralmente, viața creștină întreagă înseamnă o continuă moarte și înviere împreună cu Hristos. Astfel că ceea ce se petrece în botez nu este numai un act de **inițiere** într-o viață nouă, ci se întinde într-un fel deosebit în toată viața cea nouă.

În Euharistie de asemenea esențialul îl constituie faptul că, prin ea, se intră în nemijlocită legătură cu Domnul cel viu. Iar pîinea euharistică fiind **una**, și credincioșii formează **un singur trup** (1 Cor. 10, 17). Aici este o mai puternică participare la Capul Bisericii, care pe toate le ține în sine și le conduce. „În Euharistie curge viața de la Hristos prin trupul său în toate membrele sale” (p. 26).

Cuprinderea în Hristos (recapitularea în Hristos), întemeindu-se pe Col. 1, 17—18, 20; 2, 9—15, este văzută în concepția lui Nygren ca întinzîndu-se pînă la „dimensiuni cosmice” (p. 27). Acest fel de a vedea pare să amintească într-un oarecare chip ideea panbisericească a lui Dionisie Pseudo-Areopagitul.

În concluzie, concepția lui Anders Nygren asupra Bisericii ca Trup al lui Hristos, deși nu desfășoară întreaga bogăție de conținut a acestei expresii, depășește obișnuitul individualism protestant, putînd fi astfel considerată ca un pas pe calea care, într-o privință, poate să apropie între ele confesiunile creștine.

Caracterul de realitate supraindividuală al Bisericii, deasupra de simpla juxtapunere sau chiar comunitate de credincioși, se întrevade și în studiul **Messias und Kirche** (Mesia și Biserica) de Anton Fridrichsen, după care Biserica este întemeiată prin In-

viere și Pogorîre a Duhului Sfînt, prin Paști⁹ și Rusalii. „Aceasta nu înseamnă că Biserica se concepe ca o organizație religioasă care continuă să trăiască independent în timp și istorie, și care n-are nevoie decît de un punct de plecare transcendent. Ci Paștile și Rusaliele sînt factori dinamici, care în permanență creează din nou Biserica. Ea își are existența în Domnul cel înviat și în Duhul Lui” (p. 29).

Biserica trăiește așadar prin neîntrerupta prezență și lucrare ale Domnului și ale Duhului Sfînt în comunitate; și această prezență și lucrare constituie premisa funcțiunilor ei religioase și a oricărei activități creștine. Prin ea se face legătura dintre viața aceasta și cealaltă, prin comunitate de moarte și viață cu Domnul cel jertfit și înviat. „Iar ca împărăție a lui Hristos pe pămînt, Biserica este o creație a Duhului lui Hristos. Astfel că Biserica nu se naște prin aceea că un număr mai mare sau mai mic de persoane cu aceleași intenții se unesc într-o organizație comună, ci Biserica este deja dată în și cu Hristos, cu voința, cu lucrarea și cu Duhul Lui” (p. 30). „El (Iisus) a întemeiat împărăția lui Dumnezeu pe pămînt prin aceea că a creat Biserica sa, care ființează pe granița dintre lumea aceasta și cea viitoare, în comunitatea de moarte și viață cu Fiul Omului cel răstignit și înviat” (p. 47).

De notat este și ideea că nu numai viața în sine a Bisericii, ci și ordinea din ea are caracter divin. Aceasta mai ales la un protestant. „Biserica are rădăcina ei în voința cea veșnică a lui Dumnezeu și este scopul revelației Lui în timp și istorie. În consecință, viața Bisericii și ordinea ei, oficiul, cultul divin și Tai-nele nu sînt orînduiri omenești, ci ele sînt cuprinse în voința de mîntuire a lui Dumnezeu și de acolo își primesc caracterul lor” (p. 49).

Dintr-un alt studiu, tot al prof. Anton Fridrichsen, **Die neutestamentliche Gemeinde** (Comunitatea neotestamentară) de asemenea sînt de notat cîteva idei interesante în perspectiva celor urmărite aici.

În genere, comunitatea creștină neotestamentară este văzută ca sfîntă, ca popor drept al lui Dumnezeu, ca Trup al lui Hristos, ca operă și lăcaș ale Duhului Sfînt. Dar din epistolele Sf. Apostol

⁹ Probabil, Prof. A. Friedrichsen cuprinde în Paști și Jertfa de pe cruce, prin care în realitate se întemeiază Biserica. Aceasta însă nu reiese cu claritate din studiul citat.

Pavel (către Corinteni, de pildă) și din Apocalipsă (cap. 2 și 3) rezultă că, în concret, în comunitățile neotestamentare, pe lângă măreția și frumusețea religioasă și morală, erau și multe pete morale și multe slăbiciuni omenești, care aruncau umbre peste luminosul tablou de ansamblu al acelor comunități. Sf. Ap. Pavel are multe griji cu comunitățile creștine întemeiate de el. Și grijiile marelui Apostol erau într-un totu justificate. Căci, în cei nou convertiți, slăbiciunile morale și nematuritatea religioasă erau vizibile. În general, aceștia apar ca „trupești” și doar ca „prunci” în Hristos (1 Cor. 3, 1).

„Cu toate acestea, zice Fridrichsen, Apostolul nu se gîndește să pună în discuție caracterul comunității ca ἐκκλησία θεοῦ (Biserică a lui Dumnezeu), ca popor al lui Dumnezeu și templu al Duhului Sfînt. Din perspectiva exigenței unei comunități pure și perfecte ar fi fost cu neputință și de necugetat ca să fie recunoscută comunitatea din Corint ca o adevărată și sfîntă comunitate a lui Hristos. De aceea trebuie să se pună întrebarea cum Apostolul, care rostește judecăți atît de aspre asupra a numeroase fapte pe care le constată nemijlocit în Corint, poate să recunoască fără rezervă acestei comunități toate înaltele însușiri și puteri ale sfîntului popor al lui Dumnezeu” (p. 65).

După Fridrichsen, explicația — și aceasta este de fapt explicația protestantă veche — stă în faptul că, în comunitate, un nucleu al ei ar fi constituit din acei membri care sînt purtători ai sfînțeniei. Dar, după același autor, comunitatea constituie un întreg unitar din care nu se exclude decît cel ce se exclude singur, prin faptele sale (1 Cor. 5, 11 și urm.). Comunitatea este mireasa imaculată pe care Apostolul vrea s-o înfățișeze mirelui ceresc (2 Cor. 11, 2; cf. Efes. 5, 21—23). Unitatea întregului rezultă și din expresia paulină „trupul lui Hristos”, care este Biserica. Că Biserica este o unitate reiese și din modul în care este îndreptat cuvîntul către biserici, în Apocalipsă (cap. 2 și 3), către care se adresează cu „tu”. Membrii bisericilor amintite în Apocalipsă nu sînt lipsiți de păcate, dar întregul Bisericii este sfînt.

Această atitudine față de comunitatea concretă de credincioși — cum este atitudinea Sf. Apostoli Pavel și Ioan, în care pe de o parte nu sînt acoperite păcatele credincioșilor, iar pe de altă parte sfînțenia Bisericii este clar și hotărît afirmată — își are temeiul „într-o concepție care vede în comunitatea așa cum este ea de fapt o realitate transcendentă, o realitate pe care greșelile și lipsurile existente nu o pot desființa... Fiul Omului însuși

și întreaga sa acțiune constituie puterea în *μυστήριον* (tăină) a împărăției lui Dumnezeu, nu calitatea religioasă și morală a ucenicilor” (p. 66). „Ea (Biserica), nu credinciosul singular, reprezintă conformitatea cu Domnul” (p. 67).

Pe lângă ideea vizibilității Bisericii, adică a unei părți din Biserică, în textele citate poate fi descoperită și ideea apartenenței la Biserică și a credincioșilor păcătoși. Căci, deși Prof. A. Fridrichsen nu spune în mod expres că și păcătoșii fac parte din Biserică, totuși din chiar chipul cum vorbește despre păcătoși rezultă cu claritate că ei nu sînt considerați ca fiind înafară de Biserică. Și aceasta este suficient pentru noi.

Nu mai puțin importantă este ideea unei anume solidarități a tuturor în mîntuire, a unui comunitarism soteriologic, chiar dacă nu afirmat cu toată puterea. „Dacă se voiește să se susțină că, la Pavel, omul singular este obiect al mîntuirii, atunci aceasta este o concepție greșită, care se sprijină pe o interpretare superficială” (p. 67).

Astfel teologia evanghelică nordică se desparte de concepția soteriologică individualistă, anterior dominantă în teologia protestantă (evanghelică). Este, hotărît în această privință, un spirit nou în acea teologie, avînd o notă înrudită dacă nu chiar aceeași notă, anume aceea a spiritului care se manifestă cu putere la unii teologi ortodocși, ca de pildă la Homiakov, marele eclesiolog rus din veacul trecut, care zice: „Nimeni nu se mîntuiește singur. Cel ce se mîntuiește o face în Biserică și în unire cu toate celelalte membre ale ei” (în lucrarea „Unitatea Bisericii”).

Mai departe, respingînd un punct de vedere al teologului danez C. I. Scharling, care, în conceptul de Biserică, deosebea la Sf. Ap. Pavel Biserica empirică, adică suma celor botezați, de cei cu adevărat credincioși, care își însușesc personal ceea ce Biserica are ca întreg, Prof. Fridrichsen spune: „Biserica este comunitatea cu ordinele și funcțiunile ei... Biserica, comunitatea, este Hristos în unitatea sa cu poporul său pe pămînt..., noul popor al lui Dumnezeu, Izrailul vremii din urmă, în care trăiește și lucrează Duhul și legămîntul cel nou mereu cîștigă iarăși formă în misterul lui Hristos” (p. 68).

Este evident că aici, deși se menține ecuația comunitate-Biserică, totuși ființa harică a acesteia, comunitatea de viață divină-umană, este puternic accentuată, ceea ce face și teologia ortodoxă.

În alt loc se afirmă hotărît și caracterul văzut al Bisericii — ai cărei membri nu sînt desăvîrșiți, ci angajați numai pe calea

desăvârșirii —, slăbindu-se astfel accentul prea puternic pus de teologia anterioară pe Biserica **nevăzută**. „Comunitatea, Biserica, nu este de loc abstracție sau realitate mistică plutind deasupra comunității. În existența ei de fapt, ea este templu al Duhului și trup al lui Hristos. Noul Testament nu cunoaște nici o „Biserică nevăzută” înafară de cea din cer” (p. 68—69).

Cu privire la raportul credinciosului individual cu Biserica, autorul studiului citat vine cu unele considerații care nu sînt toate tocmai ale teologiei protestante mai vechi și care pot foarte bine să fie subscrise de teologul ortodox, cu toate că aceasta încă nu înseamnă că amintitul raport ar fi, în acele considerații, înfățișat fără umbre și sub toate aspectele lui.

Biserica, zice Fridrichsen, vine cu mesajul evanghelic; iar răspunsul la acest mesaj este credința. Credința însă îndreaptă spre Domnul cel înviat și orientează voința către viața în El, către Biserica Lui. Trecerea din lumea păcatului și morții în aceea a harului și vieții se săvîrșește prin botez, prin lucrarea Duhului Sfînt. Aici „nu este vorba să se facă și să se realizeze un ideal etic propriu și personal, ci de a intra cu toată inima într-o nouă ordine de viață, în care credinciosul este transpus prin botez” (p. 70).

Această nouă ordine de viață, dată pentru cugetul și acțiunea credinciosului, este realitatea hristică, unitatea hristică, Trupul lui Hristos, în care credinciosul intră și prin care este așezat într-o stare esențial deosebită de aceea în care se găsea mai înainte. „Această stare pretinde neîncetat devotament personal în credință, slujbă, lepădare de sine și suferință. Ceea ce a primit creștinul prin botez și prin Duh nu este o posesiune statică și neclintită. El se găsește într-o misiune, care este nesfîrșită. Dar el nu se găsește singur, ci este un mădular al Trupului și împarte totul cu acesta. Cum el primește totul prin comunitate (Biserică), este răspunzător față de ea și pentru sine și pentru toți ai ei. Nici măcar un moment, el nu poate să-și delimiteze numai pentru sine un cerc particular al vieții sale. El nu mai trăiește numai pentru sine însuși” (p. 70—71).

Firește că mîntuirea privește direct pe credincios, dar ea nu este numai chestie individuală izolată. „Căci credința este credința comunității (Bisericii) și Duhul este Duhul în Biserică (comunitate). Insul trebuie să se cerceteze pe sine, dacă se găsește în această credință și dacă are acest Duh” (p. 72). Căci „dacă cineva nu are Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui” (Rom. 8, 9).

Răspunderea supremă o are creștinul față de Domnul, care îl va răsplăti după faptele lui (2 Cor. 5, 10; Rom. 14, 10—12). „Posibilitatea ca să se piardă rămîne și pentru creștini” (p. 71). De aici datoria creștinului de a lucra, el, pentru mîntuirea sa (Filip. 2, 12) și de a fi mereu treaz (1 Cor. 11, 2 Cor. 13, 5).

În studiul: **Individualismul modern și ideea de Biserică în Noul Testament**, semnat de Prof. Hugo Odeberg, apare puternic accentuat un realism eclesiologic organicist, precum și ideea unui **dar al grației** pentru cei ce îndeplinesc funcții bisericești, idee care poate fi interpretată ca apropiindu-se de aceea a preoției speciale.

Prof. H. Odeberg pleacă de la analiza conceptului de Biserică și conchide că numai noțiunea de Biserică-organism viu corespunde ideii neotestamentare de Biserică.

Biserica poate fi concepută ca suma celor ce cred în Hristos și au primit Evanghelia, constituind astfel grupa celor ce au ca posesiune comună Evanghelia, și se numesc comunitate creștină sau Biserică.

Biserica mai poate fi concepută ca organizație sau instituție, care face cu puțință lățirea Evangheliei și care cuprinde pe membrii cîștigați pentru Evanghelie.

Dar nici una dintre aceste două concepții nu corespunde ideii creștine originare despre Biserică, întrucît îi lipsește tocmai esențialul acestei idei. Icoanele întrebuintate în N. T. pentru a denumi Biserica se raportă la o **realitate** pe care concepțiile amintite nici nu o sesizează cel puțin. Mai cunoscută și mai grăitoare dintre aceste icoane este aceea de **trup al lui Hristos**. Iar dacă Biserica se concepe ca sumă a celor ce cred în Hristos sau dacă se ia ca instituție se pierde tocmai credința că există o realitate ca **trupul lui Hristos**. Expresia **trupul lui Hristos** vrea să intuitiveze ceva organic, așa cum și atunci cînd se vorbește despre pom și ramuri sau despre viță și mlădițe se afirmă existența unui organism.

Aceeași realitate se afirmă și prin termenii **templu** și **zidire**, care constituie un întreg.

Trupul lui Hristos denumeste o realitate esențială și tocmai prin prezența acesteia se poate în genere vorbi despre Biserică. Biserica și Trupul lui Hristos sînt mărimi care coincid, însă așa că din ele se exclude considerarea lor doar ca sumă de existențe individuale (p. 74). Dacă se are în vedere suma acestora ca sumă, atunci **trupul Domnului** se pierde și nu rămîne nimic altceva decît

suma de indivizi. Biserica, aşadar, nu-i numai suma credincioşilor. Dacă ar rămîne numai la sumă s-ar asemana mai degrabă cu o simplă îngrămădire de crengi, nu cu ceva organic şi viu.

Concepută ca instituţie sau organizaţie, Biserica s-ar asemana cu o seră în care sînt adunate ordonat ramuri uscate, crezîndu-se că prezenţa sticlei serei şi razele soarelui pot să scoată ceva din acele ramuri uscate (p. 75).

Cît de nepotrivite sînt astfel de reprezentări pentru gîndirea creştină originară!

Esenţialul care s-a pierdut aici din vedere este faptul că popul este viu, că adică este vorba despre o realitate vie, fără de care n-are sens să se vorbească despre Biserică. Această realitate vie se afirmă în expresia **trupul lui Hristos**. Trupul lui Hristos nu se constituie prin aceea că se adună laolaltă diferiţi membri care au ajuns la o anumită convingere, ci el este prezent prin origine dumnezeiască. Aşa este afirmat mai întîi Hristos.

Hristos, însă, nu este unul care a adus doar o anume revelaţie sau anume norme pentru viaţa umană sau un anume model de viaţă, ci, pentru comunitatea creştină originară, El este cineva care este mereu prezent activ şi care străbate întreg universul în care se vieţuieşte (p. 75). Individul uman devine membru al Bisericii prin aceea că este scos din lumea păcatului şi a morţii şi introdus în trupul lui Hristos. Acesta este punctul de plecare, dar nu aşa ca şi cum trupul lui Hristos ar fi ceva care ar trebui creat sau ceva care ar exista numai ca o formă organică, ci El este prezent ca realitate vie.

Pentru noi nu este uşor să înţelegem toate acestea. Pentru că ne-am obişnuit a gîndi şi a ne reprezenta pe oameni exclusiv ca indivizi, care sînt cu totul limitaţi la ei înşişi, constituind fiecare unitate şi totalitate închisă în sine şi opusă a tot ce nu este ea. Individul este cugetat astfel ca un fel de ghiulea care se mişcă în univers în chip liber şi, principial, independent de mediul înconjurător. Numai că aşa ceva nu există în realitate. Toate, inclusiv omul, stau în cea mai strînsă interdependenţă. Simplul fapt că ne naştem — şi altfel decît prin naştere nu putem apărea — arată că trebuie să fi aparţinut altui trup ca parte integrantă. Fenomenul naşterii ţine strîns laolaltă întreg neamul omenesc. Individul nu există în nici un chip independent de mediul lui. În orice clipă — fenomenul respiraţiei este un bun indiciu — sîntem în chip necesar legaţi de tot ce ne înconjoară.

Aceasta este și concepția neotestamentară. În spiritul Noului Testament, concepția individualistă este de necugetat. Hristos nu este văzut ca un individ, ci ca realitatea vie care este centrul Bisericii Sale. De aceea spune Sf. Ap. Pavel: „Voi sînteți trupul lui Hristos și fiecare în parte mădule” (1 Cor. 12, 27). Aici este clar exprimat un realism specific, întru totul opus individualismului.

Realismul acesta apare puternic exprimat în învățătura despre Sf. Taine. Botezul nu este numai un semn pentru faptul că cineva este luat sau că el însuși a intrat în comunitate, nici nu este numai ceva care ar privi numai individual pe credincios, ca și cum acesta, prin harul divin sau în alt chip, ar trece doar dintr-o stare în alta, ci botezul este botez în trupul lui Hristos (1 Cor. 12). Aici nu este vorba numai despre o imagine, ci mai mult decît atîta; este vorba despre un termen care corespunde realității însăși. Este un simbol în adevăratul înțeles al cuvîntului, în care imaginea nu numai reprezintă sau face mai intuitiv faptul, ci conține ceva din esențialul credinței însăși (p. 77).

Același realism și în taina Sfintei Euharistii. Aceasta nu este o icoană, ci reală împărtășire cu trupul și sîngele Domnului (1 Cor. 10, 16 și urm.). Fără credința în realitatea de dincolo, Sf. Taine n-au nici un sens. Sf. Taine înseamnă participare la propria viață a lui Hristos. Și dacă ne botezăm în Hristos înseamnă cu adevărat că murim și înviem împreună cu El, în El. „Prin botez și în botez, întrucît este un botez adevărat, se intră deci în realitatea trupului lui Hristos. Prin urmare: ceea ce este Hristos, ceea ce a făcut și realizat El, aceea este **Biserica**; și la ea participă fiecare în același chip în care fiecare parte a unui pom sau fiecare celulă a unui corp participă la pomul sau la corpul căruia aparține celula, și la viața care pulsează acolo” (p. 78).

Cu privire la ordinea din Biserică și la diferitele funcții ale membrilor Bisericii, Prof. Odeberg, întemeindu-se pe 1 Cor. 12, afirmă că nu poate fi vorba de egalitate de funcții sau de capacitate generală egală între membri (p. 78 și urm.).

Ideea aceasta, dacă este cu consecvență urmată, duce necesar la admiterea unor diferențieri de Dumnezeu voite, adică, în cele din urmă, la admiterea preoției speciale de drept divin în Biserică. Firește, Odeberg nu putea să formuleze o astfel de concluzie — ea fiind în contradicție cu mărturisirea de credință a confesiunii sale —, dar premisele sînt totuși prezente în considerațiile sale teologice.

Aceste considerații au în vedere în special tot expresia **trupul lui Hristos**, raportată la Biserică. Noțiunea de trup implică o multiplicitate reală. Sîntem mădule ale trupului lui Hristos, dar mădulele n-au toate aceeași funcție (1 Cor. 12). Din nou se impune o viziune organicistă, a unei unifiți organice în multiplicitate, viziune opusă celei individualiste. Într-o viziune sau concepție individualistă, comunitatea nu poate să apară decît prin neglijarea elementului personal, chiar prin negația acestuia și menținerea numai a elementului general comun.

Dar prin afirmarea realității organice, cum este aceea a Bisericii, lucrurile stau altfel. Aici, elementul personal chiar întemeiază bogăția comunității. Căci chiar prin apartenența la comunitate este dată o anumită funcție în ea și un anume loc determinat.

Dacă, în privința aceasta, utilizăm analogia pomului, trebuie să recunoaștem că o frunză d. p. nu există prin aceea că este egală cu altă frunză, ci tocmai prin aceea că este frunză și are funcția ei specială (p. 79).

Același lucru și în analogia clădirii. În aceasta, esențialul nu este că avem în față o anumită cantitate sau adunare de material — ceea ce poate fi și o simplă grămadă —, ci faptul că întregul material constituie o unitate arhitectonică, în care fiecare element își are locul determinat și nu poate îndeplini funcția altuia (p. 79).

În comunitatea bisericească, Hristos se trăiește într-o multiplicitate de credincioși, și acest lucru presupune o **ordine**, ordinea Trupului Lui. În vremurile neotestamentare se avea mai puternică decît azi conștiința prezenței lui Hristos și a unității în El, conștiința că El este centrul de la care iradiază și pleacă totul. „Hristos este Capul. Însă în diferitele comunități trebuie să se găsească din aceia care exercită diferite funcții și aceștia stau în relație întreolaltă” (p. 79—80). La aceștia se referă Sf. Ap. Pavel în 1 Tes. 5, 12—13, cerînd pentru ei cinstire. „Pe temeiul lucrării pe care ei o săvîrșesc, pe temeiul faptului că ei au deci **darul grației (Gnadengabe, sublinierea noastră)** trebuie ca și de către ceilalți să fie după cuviință considerați în acest chip” (p. 80). „Căci Dumnezeu nu este al neorînduiei, ci al păcii” (1 Cor. 14, 33). Așezarea pe același plan în comunitate și capacitatea generală (Allgemeingültigkeit) a tuturor spre aceleași lucrări sînt direct tăgăduite de Sf. Apostol: „Dumnezeu i-a pus în

Biserică pe unii mai întâi apostoli, al doilea proroci, al treilea dascăli..." (1 Cor. 12, 28 — citatele sînt date chiar de autor).

Afirmarea unei egalități și capacități generale egale rezultă numai dintr-o concepție individualistă; ea înseamnă nu numai desființare de drepturi deosebite în comunitate, ci și desființare de orice viață adevărată pentru orice membru al comunității. Căci „aici nu este vorba despre aceea că fiecare își duce viața cu exact aceeași înzestrare de conținut, ci despre aceea că fiecare participă la o viață comunitară și este străbătut de curentul venit de acolo; și de la această viață comunitară, de la viața divină, care străbate astfel acest Trup, primește fiecare rostul său și în aceasta își are împlinirea sa" (p. 80).

Evident, consecvent urmate, toate acestea înseamnă aproape acceptarea preoției speciale harice. Dar fiindcă autorul se găsește mai ales în opoziție cu teologia romano-catolică, după care clerul este ridicat deasupra comunității credincioșilor, adaugă îndată că nu poate fi vorba despre a fi cineva mai presus și alt-cineva mai prejos. „Acela care are funcția de a conduce nu este mai presus: acela care se găsește în vîrfurile templului nu este mai mult, tot atît de puțin cum nu sînt nici cei care alcătuiesc temelie" (p. 80—81). Dar, totuși, diferitele slujbe din Biserică, din viața Trupului lui Hristos, „corespund diferitelor daruri ale harului" (p. 81).

Pentru a nu merge prea departe, deci pentru a rămîne pe poziția principială protestantă, după care toți credincioșii pot în principiu să îndeplinească orice funcție, autorul spune că în trup „se găsește o adevărată comunitate, o participare a fiecărui membru și a fiecărei celule la ceva comunitar... Există comunitate în tot ceea ce aparține acesteia. În feluritele daruri harice este prin urmare ceva care se dă tuturor. Acest unic Spirit se împărtășește tuturor în întreaga Sa putere și plinătate. Așa există o comunitate cu Hristos în totul" (p. 82).

Și alte studii din cartea amintită mai sus cuprind idei demne de a fi semnalate în înțelesul unei apropieri interconfesionale, însă nu ne putem opri în deosebi asupra lor. Așa d. p. în studiul **Biserică și Cult în Noul Testament**, de Erik Sjöberg, se arată însemnătatea mare a cultului divin în perioada neotestamentară; în studiul **Biserică și Oficiu în Noul Testament**, de Olof Linton, se cuprinde ideea că oficiul bisericesc este participare la slujirea și autoritatea lui Hristos; studiul: **Cine aparține**

Bisericii creștine originare?, de Nils Johansson, susține existența botezului pruncilor în Biserica primară; studiul **Dogma despre Biserică**, de Hjalmar Lindroth, susține, împotriva lui Harnack, existența dogmelor în creștinismul primar; în studiul **Oficiul Bisericii**, de Ruben Josefson, se susține caracterul divin al oficiului bisericesc, vestirea cuvântului și administrarea Sf. Taine; în **Stat și Biserică**, de A. Nygren, se susține că Biserica și Statul sînt imperii nemijlocit așezate de Dumnezeu, numai că spre scopuri diferite; în **Biserică și ordine de drept**, de Ep. Gustaf Aulén, Statul este conceput ca avînd o menire dată de Dumnezeu, iar îndatoririle cetățenilor către Stat sînt considerate ca avînd caracter moral creștin; sau în studiul **Unitatea Bisericii**, de Ep. Gustaf Aulén, în care se manifestă cu putere dorința spre unitate și frăție creștină.

Toate acestea, pe deasupra diferențierilor confesionale, sînt de prețuit în cel mai înalt grad. Scoaterea lor în evidență socotim că servește întăririi conștiinței de frăție creștină. Totodată, ele arată, în parte cel puțin, că anumite poziții strict confesionale, nu odată cu totul prea strîmte și luate de multe ori nu în duhul dragostei creștine a adevărului revelat și menținute mai ales în spirit de opoziție sau din motive străine de grija cea mare a mîntuirii, se impun a fi revizuite.

Pentru aceasta se cer sinceritatea și curajul și, pe deasupra de toate, iubirea creștină. Căci creștinătatea în generalitatea ei, pe deasupra de diferențe confesionale, este confruntată cu probleme grave și vitale; iar conștiința generală creștină cere mai mult decît oricînd colaborare în climat de iubire reciprocă și chiar reunire, adică refacere a unității creștine, de la toți cei care cred și mărturisesc pe Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, drept Mîntuitor al lumii.

O creștinătate divizată în fracțiuni potrivnice între ele, cuprinsă în frămîntări care consumă mare parte de energie spirituală, cu ce poate să contribuie la progresul general multilateral al omenirii, progres în care lumea actuală cu cea mai bună parte a ei s-a angajat cu toată hotărîrea?

Dacă teologii confesiunilor creștine ar căuta mai mult să se cunoască fără prejudecăți și mai ales să se cunoască în duhul dragostei lui Hristos, ei ar contribui într-o mare măsură la formarea unui climat de înțelegere, de prețuire și respect reciproc,

și acestea nu sînt puțin lucru pentru ceea ce dorește și cere Hristos de la noi.

Ramurile creștinătății vor trebui să recunoască deschis, odată — și credem că aceasta se va întîmpla nu prea departe de noi — că în dezbinare nu se mai poate continua prea multă vreme fără extrem de serioase primejdii. Și mai presus de toate nu putem crede că Iisus Hristos, Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu întrupat, s-ar fi rugat în zadar pentru unitatea creștină (Ioan 17, 21).

Pr. Dr. ISIDOR TODORAN

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

PREZENTAREA SFINTEI TREIMI ÎN ARTA CREȘTINĂ

Infățișarea Sfintei Treimi în artă s-a făcut la începutul creștinismului într-un chip foarte sfios, foarte timid. Faptul acesta se explică prin atitudinea negativă a Bisericii față de artele plastice în general. Reprezentanții cei mai de seamă ai creștinismului au fost timp îndelungat împotriva oricărei reprezentări a persoanelor Sfintei Treimi sau a celorlalți sfinți în artă, au fost împotriva sculptării sau pictării persoanelor adorate sau venerate de către Biserică. Motivul acestei împotriviri a fost teama, dusă uneori pînă la exagerare, de a nu cădea și creștinii în idolatria condamnată, care făcuse atîta rău atît iudeilor cît și păgînilor. Datorită acestei temeri însuși Sfîntul Apostol Pavel a fost în mod categoric împotriva reprezentării în arta plastică a persoanelor divine și a sfinților. El a mers și mai departe și a oprit pe creștini de a lucra în sculptură sau pictură chiar și chipuri de zei pentru nevoile necreștinilor.¹ Împotriva artei plastice creștine s-au manifestat apoi și alți însemnați teologi și scriitori ai

1 Atitudinea Sf. Apostol Pavel, potrivnică artei plastice creștine, reiese mai ales din cuprinsul cuvîntării ținută în Efes. În această cuvîntare Sf. Ap. Pavel a arătat că nu există zei, că nu există divinități făcute de mîini omenești și că orice statuie este idolatrie. Se știe că în Efes, în acest mare centru de cultură elenică din Asia Mică, a existat templul zeiței Artemida (Diana), unul din cele șapte minuni ale lumii antice. În acest templu se găsea o statuie foarte veche, despre care se spunea că e căzută din cer. Zeița Artemida era socotită ca protectoarea cetății și de aceea locuitorii păgîni din Efes țineau foarte mult la această zeiță, la templul ei și la statuia din templu.

Tot în Efes trăia pe atunci argintarul Demetrius, care, în atelierul său făcea reproduceri în argint a templului din localitate, reproduceri ale statuii din templu, precum și alte statui. Deși predica Sf. Ap. Pavel n-a fost îndreptată direct împotriva lui Demetrius, ci împotriva idolatriei în general, ea a afectat totuși pe Demetrius și posibilitățile lui de ciștig, precum și ale multor meșteri și lucrători din oraș care se ocupau cu reproduceri și făuriri de statui, etc. Demetrius a agitat lumea împotriva Sf. Ap. Pavel, spunînd că el a venit în Efes ca să întărească și să supere pe zeiță, ca să le distrugă templul și statuia din templu, etc. La auzul acestor cuvinte efesenii păgîni au reacționat puternic împotriva Sf. Ap. Pavel. Apostolul a voit să meargă la întrunirea de la teatru, adunare convocată împotriva Sf. Ap. Pavel și aici să explice mulțimilor adevărul și credința creștină, dar prietenii săi nu l-au lăsat să meargă la această adunare. (A se vedea Faptele Apostolilor 19, 23—41 și Galateni 5, 20; Efes 5, 5).

Bisericii ca de exemplu Tertulian, Tațian, Clement al Alexandriei, Origen,² Minucius Felix,³ Arnobius,⁴ etc. Potrivit concepției acestor însemnați reprezentanți ai Bisericii din vremea aceea, spiritualitatea doctrinei și a cultului creștin este atât de profundă și atât de evidentă încât ei socoteau că orice încercare de a reprezenta în arta plastică persoanele Sfintei Treimi și Sfinții Bisericii ar fi o greșală periculoasă, o impietate și chiar o profanare a divinității creștine și a Sfinților.

Pe lângă această împotrivire mai era și o altă piedecă de ordin practic și anume greutatea sau chiar imposibilitatea imaginării și redării în artă a Divinității creștine, despre care Sfântul Evanghelist Ioan a spus clar că „Dumnezeu este Duh și cei ce se închină Lui cu Duhul și cu adevărul se cade să i se închine” (Ioan 4, 24). Potrivit acestei învățături Dumnezeu este nemărginit și inaccesibil vederii și înțelegerii mărginite a omului. Cum va putea deci omul să reprezinte plastic pe Dumnezeu, pe care nimeni n-a putut să-l vadă vreodată?

Ieșirea artiștilor din impasul acesta s-a făcut prin recurgerea la utilizarea unor simboluri, a unor alegorii, a unor imagini care preînchipuiau această Divinitate. La asemenea simboluri și alegorii s-a ajuns pe baza unor texte găsite în Sfânta Scriptură și în special în Testamentul Vechi. Datorită unor asemenea texte biblice pictorii au zugrăvit, cel puțin în primele veacuri creștine, uneori în mod simbolic, alteori în chip alegoric, persoanele Sfintei Treimi. Infățișările acestea sînt variate și speciale sau proprii fiecărei persoane a Sfintei Treimi. De aceea vom încerca să arătăm în cele ce urmează modul în care au fost reprezentate în pictura creștină persoanele Sfintei Treimi.

I. MODUL REPREZENTĂRII LUI DUMNEZEU-TATĂL ÎN PICTURA CREȘTINĂ

1. Primele reprezentări ale lui Dumnezeu-Tatăl în pictura creștină au fost făcute prin mijlocirea unor simboluri și anume:

a) *Infățișarea lui Dumnezeu-Tatăl sub forma unui nor luminos.*

Potrivit unor texte ale Testamentului Vechi, Dumnezeu-Tatăl s-a arătat uneori în istorie ca un nor, avînd forma unui stîlp

² Prof. Căndea Sp., revista Mitropolia Ardealului. Sibiu 1960, nr. 5—6, p. 414—415.

³ N. I. Ștefănescu, Chipul lui Iisus. Revista Studii Teologice. București 1960, nr. 1—2, p. 30.

⁴ Arnobius, *Adv. gentes*, VI, 1—3.

luminos sau a unui stîlp întunecat (Ieşire 13, 21). Alteori norul avea înfăţişarea unei ceţe dese. Norul acesta era uneori însoţit de furtună, cu fulgere şi tunete, de vînt puternic, de cutremur, de foc, etc. (Ieşire 19, 16—18; 24, 17; Iov. 38; I Regi 19, 11—12, etc.).

Chiar şi în Testamentul Nou Dumnezeu-Tatăl s-a arătat uneori sub forma unui nor luminos. Aşa este b. o. arătarea făcută pe muntele Taborului, în prezenţa Apostolilor Petru, Iacov şi Ioan, fratele lui. Atunci s-au arătat în acelaşi loc şi Moise şi Ilie şi au vorbit cu Mîntuitorul în văzul şi în auzul Apostolilor care erau prezenţi. „**Şi încă grăind ei, iată nor luminos i-a umbrît pe ei**”. Toate acestea s-au petrecut la şase zile după muştrarea lui Petru (Matei 16, 23), cu prilejul schimbării la faţă a Mîntuitorului, cînd din nor s-a auzit glas zicînd: „**Acesta este Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit, pe acesta să-l ascultaţi**” (Matei 17, 5).

Datorită acestor texte, pictorii creştini au reprezentat adeseori pe Dumnezeu-Tatăl în mod simbolic, sub forma unui nor luminos. Asemenea reprezentări s-au făcut mai ales în icoanele care înfăţişau botezul Domnului, schimbarea la faţă a Mîntuitorului, pogorîrea Sfîntului Duh, etc. Prezentarea Creatorului sub forma unui nor luminos nu s-a făcut numai în primele veacuri creştine ci ea s-a continuat şi în secolele următoare şi în parte dăinuieşte şi în zilele noastre.

b) Înfaţişarea lui Dumnezeu-Tatăl sub forma unei mîni.

Alături de nor se întîlneşte foarte des în picturile vechi creştine o altă reprezentare simbolică a lui Dumnezeu-Tatăl şi anume aceea a unei mîni omeneşti, care iese dintr-un nor. Prezentarea aceasta se bazează tot pe texte din Testamentul Vechi şi anume: În cartea a doua a lui Moisi se spune: „**Şi întinzînd mîna mea voi bate pe egipteni**”... (Ieşire 3, 20). În aceeaşi carte se mai spune: „...cu mîna tare te-a scos Domnul din Egipt” (Ieşire 13, 16).

Psalmistul David vorbeşte de asemenea despre **dreapta** lui Dumnezeu şi anume: „**Dreapta** lui Dumnezeu a făcut putere, **dreapta** Lui înalţă, **dreapta** Lui face fapte mari” (Psalm 117).

Ceva mai tîrziu profeţii vorbesc foarte des despre **mîna** lui Dumnezeu. Gura profetului Ieremia a fost atinsă de această **mîna** a Tatălui ceresc (Ieremia 1, 9). Iezechil ne spune că a văzut **mîna Domnului** întinsă spre el (Iezechil 1, 9), mîna care apoi l-a ridicat de creştetul capului şi l-a dus la Ierusalim (Iezechil

8, 3). Aceeași mână a atins pe profetul Daniil (Daniil 10, 10). Într-un chip misterios aceeași mână a scris pe pereții palatului împăratului Baltazar, în miez de noapte, memorabilele cuvinte: „Menel, Techel, Fares, etc.” (Daniil 7, 9).

Datorită acestor texte biblice, datorită acestei dese pomeniri a mînii lui Dumnezeu în Testamentul Vechi, pictorii din primele veacuri creștine și pînă în sec. XII au zugrăvit adeseori pe Dumnezeu-Tatăl sub forma unei mîni ieșită din nor. Mîna aceasta, sau — după expresia Bisericii — „degetul lui Dumnezeu” exprimă atotputernicia Tatălui ceresc.

c) Ochiul lui Dumnezeu

Dumnezeu-Tatăl este reprezentat în pictura creștină, uneori printr-un ochi omenesc. Prezentarea aceasta exprimă ideea că Dumnezeu vede totul și prin urmare știe totul, potrivit cuvintelor Sfintei Scripturi: „...ochii Domnului privesc peste tot pămîntul” (II Cronici 16, 9); sau: „In tot locul ochii Domnului văd pe cei răi și pe cei buni” (Proverbe 15, 3), etc. În pictura creștină ochiul acesta este înconjurat adeseori de un nimb auriu, care de cele mai multe ori are o formă triunghiulară. Uneori, din centrul ochiului pornesc raze aurii, care se proiectează asupra persoanei celei mai principale din cuprinsul tabloului respectiv.

Nu se poate preciza timpul de cînd au început pictorii să reprezinte pe Dumnezeu-Tatăl în această formă. În cele mai vechi picturi creștine, care s-au păstrat pînă în zilele noastre, se întîlnesc adeseori această reprezentare simbolică a lui Dumnezeu-Tatăl.

d) Tronul lui Dumnezeu

Între simbolurile lui Dumnezeu-Tatăl se numără și tronul ceresc.

Fiindcă tronul este în mod obișnuit scaunul pe care șed împărații, regii și înalții demnitari ai pămîntului la diferite festivități și acte solemne din viața lor, pictorii au recurs și la acest mijloc spre a prezenta pe „Împăratul împăraților”, pe Dumnezeu-Tatăl.

În unele picturi creștine tronul acesta este zugrăvit gol, adică fără să șadă cineva pe el. În acest caz, tronul simbolizează împărăția, puterea și mărirea lui Dumnezeu-Tatăl.

În Testamentul Vechi tronul era considerat ca un atribut special al lui Iehova. De aceea, profeții, în viziunile lor, îl văd pe

Dumnezeu șezînd adeseori pe tronul măririi Sale (Iezechil 1, 26; Daniil 7, 9, etc.).

În Testamentul Nou cerul este numit adeseori sfînt, fiindcă el este considerat drept tronul lui Dumnezeu (Matei 5, 34; 23, 22, etc.).

Tronul lui Dumnezeu este așezat în înaltul cerului, adică după expresia Sf. Apostol Pavel în cerul al treilea. Cerul prim este acela în care zboară păsările și plutesc norii, cerul al doilea este acela în care își urmează drumul lor nestingherit planetele, iar cerul al treilea este tronul lui Dumnezeu, este locul sfînteniei desăvîrșite.

Alături de aceste reprezentări simbolice ale lui Dumnezeu-Tatăl în arta creștină au mai fost și alte încercări mai puțin izbutite. Toate acestea au determinat pe Sfîntul Ciril al Ierusalimului să se ocupe în cateheza a VI-a despre zugrăvirea lui Dumnezeu-Tatăl în arta creștină și să spună: „Mulți și-au închipuit multe (despre Dumnezeu-Tatăl) și toți au greșit. Mulți au crezut că Dumnezeu este **foc mistuitor** (potrivit cuvintelor din Ieșire, 13, 21 și a Doua lege 4, 24). Unii au crezut că e în chip de om cu **aripi** după cum prea bine zice Scriptura, dar rău înțeleasă de ei: „Sub acoperemîntul **aripilor** Tale aflu scăparea mea” (Psalm 17, 8). Dar puterea Lui, care acoperă totul, se însemnează oare cu numărul aripilor? Alții-l cred a avea **șapte ochi** după cum scrie: „Șapte ochi ai Domnului privesc pe tot pămîntul” (Zaharia 4, 10). Iar dacă numai cu șapte ochi privește El toate cele ce sînt și vede așa dar în parte, iar nu totul, aceasta a se zice cu privire la Dumnezeu, ar fi o blasfemie. Pe Dumnezeu trebuie a-l crede întru totul perfect, după cum zice Mîntuitorul: „Tatăl vostru cel din ceruri este desăvîrșit” (Matei 5, 48).⁵

⁵ Ciril al Ierusalimului, Cateheza VI. Migne P.G. Tom. 33, n. 91, p. 550—551: Εφαντάστισαν πολλὰ. καὶ πάντες ἀποτετυχήκασι, καὶ οἱ μὲν πῦρ ἐνόμισαν εἶναι τὸν Θεόν, ἕτεροι δὲ πτερωτόν ὡς ἄνθρωπον, διὰ τὸ γεγράφθαι μὲν καλῶς, νοεῖσθαι δὲ κακῶς τό, ἐν σκέπη τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με (ps. 17, 18): „Τῆς γὰρ φρουρητικῆς οὗτου δυνάμεως εἰς πτέρυγας λαμβανομένους... οἱ δὲ ἐπτά ὀφθαλμοὺς ἔχειν αὐτὸν εἰπεῖν ἐτόλμησαν, διὰ τὸ γεγράφθαι ἐπτά ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπιβλέποντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. (Zaharia 4, 10). Εἰ γὰρ ἐπτά ὀφθαλμοὺς μόνους ἐν μέρε: περι- κείται, μερικὸν ἄρα τὸ βλέπειν αὐτῷ καὶ οὐ παντελές, ὅπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγειν δυσ- φημόν ἐστι — τὸν γὰρ Θεὸν τέλειον ἐν πᾶσιν εἶναι δεῖ πιστεύειν, κατὰ τὴν τοῦ Σω- τῆρος φωνὴν τὴν λέγουσιν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τελειός ἐστι (Matei 5, 48). A se vedea și Badea Cireșeanu, Tezaurul Liturgic. București 1911, Tom. II, p. 229.

2. INFĂȚIȘAREA LUI DUMNEZEU-TATĂL CA OM

Începînd din sec. IX pictura creștină a prezentat tot mai rar pe Dumnezeu-Tatăl prin simboluri. În locul simbolurilor Creatorul a fost pictat ca om. Și de data aceasta temeiurile pe care s-au bazat zugravii, cînd a fost vorba de a înfățișa pe Dumnezeu-Tatăl ca om, au fost textele Sfintei Scripturi și anume:

În cartea Facerii, cap. 1, 26—27 se spune: „Și a zis Dumnezeu: **să facem om după chipul nostru și după asemănare ... și a făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut pe dînsul...**”.

Bazați pe aceste cuvinte pictorii creștini au susținut că Dumnezeu-Tatăl este — după cum însuși spune — asemenea omului, sau mai bine zis omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu și prin urmare Dumnezeu-Tatăl poate fi înfățișat în pictură sub acest chip al omului.

O informație și mai bogată și mai amănunțită asupra chipului antropomorfic al lui Dumnezeu-Tatăl au găsit pictorii creștini în Testamentul Vechi atît în psalmii lui David cît și la profetul Daniil. Iată ce se spune în aceste locuri:

„Iar tu același ești și anii tăi nu vor lipsi” (Psalm 101, 28).

„Văzut-am pînă ce s-au pus scaunele, și a șezut cel vechi pămîntesc, pe care-l stăpînește potrivit cuvintelor: „Al Lui este de zile și îmbrăcămintea lui era albă ca zăpada, și părul capului lui ca lîna curată...” (Daniil 7, 9).

Evanghelistul Ioan a reluat imaginea aceasta a Testamentului Vechi și a spus: **„Iar capul lui și părul alb, ca lîna cea albă, ca zăpada, și ochii lui ca para focului”** (Apocalips 1, 14).

Pe baza acestor texte biblice, Dumnezeu-Tatăl a fost și este zugrăvit ca un bătrîn venerabil, cu păr lung și alb, cu barbă mare albă, îmbrăcat în veșminte strălucitoare, cu capul gol, șezînd pe scaun și ținînd în mîna dreaptă scepтрul puterii și al eternei stăpîniri. Pictarea lui Dumnezeu-Tatăl în forma aceasta este cea mai des întîlnită în picturile bisericești. Mai ales începînd cu sec. XII Dumnezeu-Tatăl este pictat cu preferință în această formă. Uneori Dumnezeu-Tatăl este pictat ca om, stînd pe globul pămîntesc, pe care-l stăpînește potrivit cuvintelor: **„Al lui este pămîntul și plinirea lui”** (Psalm 24, 1). Pe cap are un triunghi cu părți egale, simbolizînd Sfînta Treime. În interiorul acestui triunghi se scriu literele: $\alpha, \omega, \nu = \delta \omega \nu$ = cel ce este. Alteori în jurul capului lui Dumnezeu-Tatăl este un nimb, o coroană de aur ca un cerc luminos, simbolul sfințeniei și al puterii. În jurul acestui nimb se scriu cuvintele: **„Eu sînt cel ce sînt”** (Ieșire 3, 14).

Providența dumnezeiască este înfățișată sub forma unui ochi omenesc, încadrat într-un triunghi, înconjurat de raze strălucitoare, potrivit cuvintelor Sfintei Scripturi: „**Ochii Domnului privesc peste tot pământul, ca să întărească pe cei ce cu toată inima deplin sînt către dînsul**” (II Cronici 16, 9). Sau: „**În tot locul ochii Domnului văd pe cei răi și pe cei buni**” (Proverbe 15, 3).

Acestea au fost în cursul veacurilor și unele din ele au rămas pînă în zilele noastre drept singurele posibilități de a înfățișa pe Dumnezeu-Tatăl în arta creștină.

II. MODUL PREZENTĂRII LUI IISUS HRISTOS ÎN ARTA CREȘTINĂ

Dintre cele trei fețe ale Sfintei Treimi, Dumnezeu-Fiul este cel mai des și cel mai variat prezentat în cadrul artei creștine. La această bogăție și varietate a prezentării lui Iisus Hristos în artă a contribuit desigur întruparea, viețuirea Lui în mijlocul oamenilor și mai ales patimile și jertfa Sa răscumpărătoare pentru toți creștinii din lume.

Dragostea nemărginită, atașamentul cald și recunoștința sinceră a credincioșilor față de Mîntuitorul, i-a determinat să caute și să găsească mijloace materiale, prin care să poată avea pururea în mijlocul lor într-o oarecare formă văzută pe Iisus Hristos. Realizarea acestei dorințe a fost însă serios împiedecată mai întîi de faptul că Biserica oficială, prin reprezentanții ei cei mai de seamă, a fost la început potrivnică acestei realizări, iar pe de altă parte neexistînd nici un tablou și nici o statuie din timpul viețuirii Mîntuitorului cu trupul în mijlocul oamenilor, cei dintîi pictori creștini nu știau cum să înfățișeze pe Iisus Hristos în operele lor. Datorită acestor realități, cea dintîi întrebare care s-a pus acestor artiști a fost aceea de a cunoaște chipul, înfățișarea exterioară reală și amănunțită a Mîntuitorului.

1. DESCRIEREA CHIPULUI LUI IISUS HRISTOS ÎN LITERATURA RELIGIOASĂ

În lipsa oricărui tablou, a oricărei icoane și statui sigură din timpul Mîntuitorului, care să-l înfățișeze așa cum a fost El în realitate, cei interesați, adică pictorii și sculptorii creștini, au fost nevoiți să culeagă informații și să caute documentare în literatura religioasă, spre a putea să redea apoi în artă cît mai aproape de realitate chipul lui Iisus Hristos. Din nefericire în li-

teratura religioasă nu există decît puține date și foarte problematice despre chipul și înfățișarea reală a lui Iisus Hristos.

Se știe că Apostolii și în special Evangheliștii, care ne dau date multe, ne dau o mare bogăție de amănunte despre viața și despre învățătura Mîntuitorului, nu fac nici un fel de pomenire despre înfățișarea trupească, nici un fel descriere a fizicului lui Iisus Hristos. Deci Testamentul Nou nu contribuie aproape cu nimic la lămurirea acestei probleme.

Scriitorii creștini din primele trei veacuri nu s-au ocupat mai stăruitor de chipul, de înfățișarea exterioară a lui Iisus Hristos. Fiind vremuri grele, cu multe persecuții sîngeroase și cu devieri eretice, scriitorii creștini din acele vremuri au fost angajați în lămurirea principiilor de credință, în apărarea adevărurilor creștine și în păstrarea ființei creștinismului. Întrebări ca cele ce se refereau la înfățișarea exterioară a lui Iisus Hristos, erau socotite ca chestiuni secundare, ca chestiuni care nu interesează în împrejurările date aproape pe nimeni. De aceea chiar și atunci cînd unii dintre acești scriitori bisericești au fost oarecum obligați de anumite realități ca să discute această problemă, ei s-au mulțumit să o trateze foarte sumar.

Cele dintîi date scrise despre chipul și înfățișarea lui Iisus Hristos sînt de origine dubioasă. Ele sînt atribuite unor vedenii, unor teofanii, pe care se zice că le-au avut anumiți bărbați pioși din primele veacuri creștine. Ele sînt cuprinse în anumite scrieri apocrife, ca de ex.: **Evanghelia Sfîntului Apostol Petru**, sau **Faptele Sfîntului Apostol Andrei**, etc., scrieri plătuite prin secolul II și III. În aceste scrieri Mîntuitorul este înfățișat uneori ca **bărbat înalt, sau ca păstor cu chip plăcut**. Alteori este arătat ca **un copil mic și frumos, sau ca un copil la vîrsta de doisprezece ani, și uneori chiar ca tînăr cu priviri blînde și plăcut la înfățișare**.⁶

Deci aceste scrieri apocrife prezintă un tip tineresc, un tip idealizat al lui Iisus Hristos. Scrierile acestea n-au putut să constituie însă un izvor și un document de autoritate indiscutabilă, o bază sigură pentru determinarea unui curent sănătos în arta creștină. În lipsa unor texte neotestamentare, scriitorii bisericești

⁶ Γ. Α. Σωτηρίου, 'Ο Χριστός ἐν τῇ Τέχνῃ. Ατῆνα 1914, p. 9—10. Α se vedea și Bonnet, *Acta apostolorum apocrypha*. Vol. II, 1. p. 124, unde se spune: „ταῦτα δὲ αὐτοῦ (τοῦ Πέτρου) εἰπόντες ἐφάνη ὁ Σωτὴρ ἐν μορφῇ παιδὸς ὡδευκαστοῦς, φοροῦν ὀθόνιον, ἔχων ὁμαλὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καὶ λέγει...“. Α se vedea același și p. 217.

s-au refugiat și în cazul de față la textele Testamentului Vechi, texte care se referă la înfățișarea fizică a Mîntuitorului. Drept asemenea texte s-au găsit la profetul Isaia, care vorbind despre chipul lui Iisus Hristos spune: „...fără chip și fără frumusețe, ca să ne uităm la El și fără înfățișare ca să ne fie drag. Disprețuit și cel din urmă dintre oameni, om de suferință și răbdător la durere, căci chipul Lui era hidos, disprețuit și nesocotit. Dar El a luat asupra-și durerile noastre și cu suferințele noastre s-a împovărat” (Isaia 53, 2—4).

Bazați pe aceste cuvinte ale profetului Isaia un număr însemnat de scriitori bisericești au susținut în scrierile lor teza că Iisus Hristos nu numai că n-a fost un bărbat frumos, dar că El a avut o înfățișare urîță și a fost neplăcut la vedere. Adepții acestei teze au fost, în Răsărit, Sf. Iustin Martirul și Filozoful († 167) care susține că Iisus Hristos „nu avea chip slăvit”,⁷ Clement al Alexandriei († 215),⁸ Origen († 254),⁹ Vasile cel Mare († 379),¹⁰ Ciril al Alexandriei († 444),¹¹ Teodoret al Cirului († 458),¹² etc., iar în Apus Tertulian († 240), Sf. Ciprian († 258), etc.

În fața unor atacuri pornite de către anumiți filozofi și anumiți slujitori ai cultelor păgîne, care nu puteau concepe un mîntuitor umil, sărac și cu înfățișare neplăcută, scriitorii creștini au fost obligați să răspundă acestor critici. Așa b. o. Clement al Alexandriei susține că adevărata frumusețe a omului nu stă în înfățișarea exterioară a trupului ci în aceea a sufletului. Sufletul, prin strălucirea lui morală, dă totdeauna frumusețe persoanei. „Deci nu fără scop a primit Domnul să ia un trup umil, ci cu

7 Iustin Martirul și Filozoful, Dialogul cu iudeul Trifon, cap. 14, 32. Migne, P.G. Tom. 6, p. 505. „...καὶ αἷμος καὶ αἰδῆς καὶ θνητὸς φανήσεσθαι κεκηρυγμένους ἐστίν A se vedea și cap. 49, p. 584, cap. 85, p. 676. La fel I Apologie, cap. 82. Migne P.G., Tom. 6, p. 405.

8 Clement al Alexandriei, Pedagogul, Cartea III, cap. 1. Migne P.G., Tom. 8, p. 558. A se vedea și Stromatele, Cartea III, cap. 17. Migne P.G., Tom. 8, p. 1208. „...ἐν σαρκὶ μὲν αἰδῆς διελήλυθε καὶ ἀμορφος εἰς τὸ αἰδέσθαι καὶ ἀσώματον τῆς Θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων;“.

9 Origen, Contra lui Celsus, Cartea VI, cap. 75. Migne P.G., Tom. 11, p. 1410—1411, 1413 și 1539—1543. „...οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, σαφὲς ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας ἀναγκάζεται παραδέσθαι ὡς ἀληθεύμενον περὶ Χριστοῦ.

10. Vasile cel Mare, Comentar la ps. 44. Migne P.G., Tom. 29, p. 396. „ὥρατον οὖν κάλλει προσαγορεύει τὸν Κύριον ὁ ἐνατενίσας αὐτοῦ τῇ Θεότητι (ὁ Δαβὶδ) οὐ γὰρ τὸ τῆς σαρκὸς ἀνυμνεῖ κάλλος.

11. Ciril al Alexandriei, Migne P.G., Tom. 69, p. 396.

12 Teodoret al Cirului, Comentar la ps. 44. Migne P.G., Tom. 80, p. 1189.

scopul ca lumea să nu se oprească la ceea ce este vizibil și să admire frumusețea exterioară în detrimentul învățaturii, să nu fie atrasă de lucrurile exterioare și trecătoare și să nu ia seama la cele ale cugetului”.

Pe această linie trasată de Clement al Alexandriei merge și Origen și alți scriitori bisericești. Așa b. o. când filozoful platonist, Celsus își exprimă neputința de a înțelege întruparea umilă a lui Iisus Hristos și refuză posibilitatea unei asemenea întrupări, spunând: „Un trup în care sălășluiește Duhul Sfânt trebuie să întrecă pe ceilalți oameni prin înălțime, prin frumusețe, prin putere, prin voce, prin măreție și prin cuvânt. E greu de admis ca persoana în care sălășluiește o putere divină să nu se deosebească prin nimic de ceilalți oameni”. Origen îi răspunde: „E drept, dar tocmai această umilă înfățișare corespunde rolului Său de învățător al celor obidiți”.

La fel învață Tertulian¹³ și Ciprian, susținând că chipul lui Iisus n-a fost un chip distins, ci un chip mai prejos de chipul multor oameni.¹⁴ Același mod de a vedea lucrurile îl găsim și la Sf. Vasile cel Mare, la Isidor Pelusiotul, etc.

Sfântul Ciril al Alexandriei este primul dintre scriitorii creștini care încearcă să ajungă de la frumusețea învățaturii la aceea a trupului. Ulterior și Origen a revenit la ideea aceasta, spunând: „Din înfățișarea lui Hristos se revarsă o neasemănată strălucire, care atrăgea pe oameni. El se impunea prin demnitate, prin învățătură și prin frumusețe. **Tu ești cel mai frumos dintre oameni**”.¹⁵

Cel dintâi dintre scriitorii bisericești care s-a ridicat în chip categoric împotriva tezei că Iisus Hristos ar fi avut o înfățișare umilă și un chip neplăcut a fost Sfântul Ioan Gură de Aur († 407). El a dat interpretare nouă cuvintelor lui Isaia din capitolul 53, 2—4, arătând că aici este vorba despre descrierea chipului Mântuitorului din clipele cumplitelor patimi, din timpul răstignirii, din timpul agoniei. Acest chip desfigurat de durere și moarte nu trebuie însă confundat cu chipul Mântuitorului din zilele bune, din timpul vieții Sale pămîntești. De aceea, Sfântul Ioan Gură de Aur a afirmat cu tărie că Iisus Hristos a fost un bărbat frumos, că a avut o înfățișare exterioară excepțional de plăcută. „Dacă

13 Tertulian, *De Patientia*. Migne P.L., Tom. 1, p. 1362—1366.

14 Ciprian, *Adversus iudaeos*, Cartea II.

15 Origen, *Comentar la ps. 44*.

Iisus Hristos n-ar fi avut în chip și în priviri puterea cerească, n-ar fi putut atrage cu cuvîntul pe apostoli". El afirmă că Mîntuitorul era frumos la înfățișare nu numai cînd săvîrșea vîndări ci în toată ținută Lui. Sfîntul Ioan Gură de Aur își bazează afirmațiile pe cuvintele psalmistului David, care vorbind despre Iisus Hristos, spune: „Ești împodobit cu frumusețea mai mult decît fiii oamenilor, și har se revarsă de pe buzele Tale, de aceea Te-a binecuvîntat Dumnezeu pe vecie. Incinge peste coapsa Ta, Puternice, sabia Ta; aceasta-i slava Ta și frumusețea Ta". (Psalm 44, 3—4).¹⁶

Păreră aceasta a Sfîntului Ioan Gură de Aur a fost susținută apoi puternic de către scriitorii mari, ca de ex: Fericitul Ieronim¹⁷ († 420), Fericitul Augustin († 430), care spune: „dominicae facies carnis innumerabilium cogitationum diversitate variatur et fingitur”.¹⁸ De aceeași părere este și Fotie († 896),¹⁹ etc.

Deși acești renumiți scriitori bisericești împărtășesc întru toate păreră Sfîntului Ioan Gură de Aur, referitoare la chipul Mîntuitorului, nu descriu în amănunte nici unul dintre ei înfățișarea exterioară a lui Iisus Hristos. Se vede din aceasta că și în timpul lor problema chipului, problema fizicului Mîntuitorului era socotită și tratată ca o problemă secundară. De aceea a trebuit să se aștepte încă cîteva sute de ani pînă cînd au apărut scrieri în care chipul Mîntuitorului este arătat mai clar, este redat cu amănunte, care interesează de aproape în special pe pictori.

O asemenea descriere a chipului Mîntuitorului găsim în scrisoarea adresată împăratului Teofil din Constantinopol, scrisoare atribuită în mod greșit lui Ioan Damaschinul. În această scrisoare se spune: „Prin urmare Constantin cel Mare s-a îngrijit ca El (Hristos) să fie zugrăvit în forma în care l-au descris vechii istorici, frumos în ce privește statura, (înalt de statură), cu sprîcenele pline, cu ochii frumoși, cu nasul potrivit, părul creț, ondulat, culoarea potrivită (aleasă), cu barba neagră, cu fața de culoarea grîului, fiind asemenea mamei Sale, cu degetele lungi, cu glasul răsunător (pătrunzător), plăcut la vorbă, foarte blînd, liniștit, îndelung-răbdător, purtînd înrudite cu acestea și darurile virtuților pe care le avea ca pe ceva propriu. Prin acestea se arăta puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu, ca nu cumva

16 *Ioan Gură de Aur*, Comentariu la ps. 44. Migne P.G., Tom. 55, p. 185.

17 *Ieronim*, Epist. 65. Ad. Principiam. A se vedea și Comentariu la Matei 9, 9.

18 *Augustin*, De Trinitate, Cartea VIII, cap. 4.

19 *Fotie*, Migne P.G., Tom. 101, p. 949.

să se presupună în dumnezeiasca întrupare a Cuvîntului nici măcar o umbră de schimbare sau de nepotrivire (neasemănare) așa după cum nebunește au vorbit Maniheii.²⁰

O altă informație prețioasă avem la Nichifor Callist, care ne dă următoarea descriere a chipului Mîntuitorului Hristos: „Înfățișarea exterioară a Domnului nostru Iisus Hristos este, după cîte știm din tradiția celor bătrîni și pe cît aceasta se poate descrie în cuvinte, următoarea: El avea față frumoasă și vioaie. Înălțimea trupului era de șapte palme. Părul capului avea o culoare deschisă, gălbuie, nu era prea des și era puțin creț. Sprîncenele erau negre și foarte puțin încovoiate. Ochii, albaștrii, emanau o grație (un farmec, o blîndețe) deosebită. Ei erau ageri și nasul lunguiet. Barbă era gălbuie (blondă) și nu prea lungă. Părul capului era lung, nefiind atins niciodată de foarfecă. Nimeni nu s-a atins de capul Lui, în afară de mama Sa, în epoca prunciei. Grumazii îi erau puțin aplecați și nu era de o constituție puternică, robustă. Fața lui avea culoarea grîului. Nu era nici rotundă, nici lunguiată, ci era ca a mamei Sale, puțin aplecată în jos și de culoare roșietică. Se vedea în această față înțelepciunea, seninătatea și o blîndețe care nu cunoaște mînie. În fine, se asemena întru toate dumnezeieștei și celei fără de prihană mamei Sale”.²¹

Date interesante despre fizionomia lui Iisus Hristos se găsesc și în lucrarea *Ερμηνεία τῶν ζωγραφῶν*, întocmită de călugări la Muntele Atos, probabil în veacul XVI. În această lucrare figura Mîntuitorului este descrisă în chipul următor: „Trupul **Dumnezeului-Om** este de trei coți de înalt și puțin aplecat. Insușirea

20 Sever Mureșianu, *Iconologia creștină occidentală și orientală*. București 1893, p. 123—124.

Scrisoarea aceasta a fost publicată la anul 1864 de către Sakkelionos; după datele găsite în Biblioteca din Patmos, sub titlul: „Epistola Preafericiților Patriarhi Hristofor al Alexandriei, Iov al Antiohiei și Vasile al Ierusalimului”. Sinodul particular care s-a ținut în anul 836 în biserica Învierii din Ierusalim a declarat această epistolă ca operă a sa, trimisă împăratului bizantin Teofil, din timpul acela. A se vedea G. A. Sotiriu, o. c., p. 15, precum și Dobschütz, *Christusbilder*. Texte und Untersuchungen, neue Folge, 1899, vol. III. Beilage VI, p. 208. La fel Bardenhewer, *Patrologie* 1910, p. 593. Acesta dă ca an al alcătuirii scrisorii anul 846.

21 Migne P.G., Tom. 145, p. 748—749. G. A. Sotiriu, o. c., p. 16—17. Sever Mureșianu, o. c., p. 127—128. Elie Miron Cristea, *Iconografia și întocmirile din interiorul Bisericii Răsăritene*. Sibiu 1905, p. 171—173.

Nichifor Callist a trăit pe la sfîșitul sec. XIII și începutul sec. XIV. În Istoria sa bisericească, vol. I, Cartea I, cap. 40 e redată această epistolă. Cei mai mulți cercetători văd în această descriere o continuare a lucrărilor lui Suetoniu, în limba latină și Plutarh, în limba greacă, care, potrivit unui vechi obicei, odată cu redarea biografiei oamenilor mari, au făcut și descrierea înfățișării fizice a acestor bărbați. Obiceiul acesta a fost continuat și de cronicarii bizantini, începînd din sec. VI, cu ocazia redării biografiei împăraților. A se vedea Dobschütz, o. c. Beilage VIII, p. 294.

Lui caracteristică este **blîndețea**. Are sprîncene frumos îmbinate, ochi frumoși, nas frumos, păr creț, de culoare gălbuie, barbă neagră. Degetele mîinilor sînt lungi, dar proporționate. În general este după chipul mamei Sale, din care născîndu-se, s-a făcut om desăvîrșit”.²²

În sfîrșit, de o importanță deosebită pentru precizarea înfățișării exterioare a Mîntuitorului Iisus Hristos a fost și epistola atribuită proconsulului roman Lentulus, adresată senatului roman. S-a afirmat că acest Lentulus ar fi fost procurator al Iudeei înaintea lui Pilat și că prin urmare a văzut cu ochi proprii pe Iisus Hristos. Istoria nu pomeneste însă de existența unui procurator cu numele acesta și scrisoarea este apocrifă.

Epistola aceasta a fost publicată pentru prima dată de către Fabricius sub titlul: **Epistola Publii Lentuli ad Sen. Rom. de Jesu Christi**.²³ Conținutul acestei epistole este:

„În acest timp a apărut un bărbat, care trăiește încă și este dotat cu mare putere, numele Lui este Iisus Hristos. Învățăceii Lui îl numesc fiul lui Dumnezeu, ceilalți îl consideră de un puternic proroc. El învie morții, El vindecă bolnavii de orice slăbiciune și necaz. Bărbatul acesta este înalt și proporționat. Fizionomia Lui e serioasă și plină de virtute, așa încît la prima vedere o poți iubi și totodată respecta. Părul Lui are culoarea vinului și pînă la urechi este neted și fără luciu, dar de la urechi pînă la umeri strălucește, și e buclat. De la umeri în jos se desparte pe spate în două, după uzul Nazarinienilor. Fruntea e curată și armonică, fața nemaculată și de o anumită roșeață, expresia nobilă și delicată, nasul și gura fără cusur, barba e bogată, în culoarea părului și în formă de furculiță. Ochii sînt vi-neți și foarte lucitori. Este plin de autoritate mai ales în admonieri și dezaprobări, iar cuvîntul Lui este plăcut și convingător la învățare și încurajare. Fața Lui are o deosebită demnitate și ceva plăcut. Nimenea nu l-a văzut rîzînd, — dar l-a văzut adeseori plîngînd. La înfățișare e svelt. Are mîini oable și lungi, brațe frumoase. E serios și ales în vorbirile Sale și cruțător la vorbe. După înfățișarea Sa e cel mai frumos dintre fiii oamenilor”.

²² G. A. Sotiriu, o. c., p. 18 și Elie Miron Cristea, o. c., p. 171.

²³ Fabricius, Codex apocryphus. Novi Testamenti. Hamburg 1719. Tom. I, p. 301. Se susține că această epistolă a fost publicată pe la finele sec. XI de către Anselm de Canterbury (1109). După cele mai noi cercetări se crede că epistola, în forma ei de azi, este o alcătuire făcută în sec. XV. E foarte posibil ca conținutul acestei epistole să fie bazat pe elemente foarte vechi, elemente din care s-a alcătuit și epistola atribuită lui Ioan Damaschinul. În felul acesta se explică și marea asemănare dintre ele. A se vedea și Elie Miron Cristea, o. c., p. 171—172.

Amănuntele cuprinse în aceste scrisori despre chipul și înfățișarea exterioară a lui Iisus Hristos au fost fixate în scris mult mai târziu decât epoca în care a trăit Mântuitorul. Ele au fost însă culese din tradiții vechi și puternice, care au înfruntat veacurile. De aceea, descrierile acestea ale figurii Mântuitorului se apropie foarte mult de realitate. În cea mai mare parte descrierile au același conținut. Micile deosebiri care există se datoresc concepțiilor dominante, predilecțiilor pentru frumos, pe care le-au avut locuitorii anumitor ținuturi din Orient, când au făcut descrierea figurii Mântuitorului. În tot cazul aceste date prețioase au fost și sînt utilizate pînă în zilele noastre de către pictori atunci când e vorba să înfățișeze în artă pe Iisus Hristos.

2. INFORMAȚII SCRISE DESPRE PRIMELE ICOANE ALE LUI IISUS HRISTOS

Pe lîngă datele care descriu figura Mântuitorului, există în literatura creștină și unele însemnări, care vorbesc despre anumite portrete ale lui Iisus Hristos. Dacă primii creștini au fost opriți în mare măsură de către Biserica oficială de a prezenta în arta plastică chipul real al Mântuitorului, au existat însă persoane necreștine, care au dorit să aibă în casele lor — alături de chipul unor filozofi antici — și portretul lui Iisus Hristos. Există scriitori creștini care vorbesc în operele lor despre asemenea portrete.

Cea mai veche informație scrisă despre o asemenea lucrare o avem de la Sf. Irineu († 200—202) episcopul Lugdunului, care ne spune că însuși Pilat, impresionat de măreția, înțelepciunea și frumusețea lui Iisus Hristos, „a poruncit să se facă portretul Mântuitorului nu numai în metal, ci și în culori”.²⁴

Ereticii gnostici și în special Carpocrate din Alexandria și aderenții lui (sec. II) țineau foarte mult să aibă portretele filozofilor și ale altor oameni însemnați. Ni se spune că aceștia aveau — alături de Homer, Pitagora, Platon, Aristotel, etc. — și pe Hristos **zugrăvit în culori, ca și în statui, făcute în aur, argint și alt material**. Aceste portrete ale Mântuitorului erau, după informațiile carpocrațienilor, **autentice**, deoarece ele au fost făcute după modelul care reda chipul real al lui Iisus Hristos, adică după portretul rămas din timpul lui Pilat.²⁵

²⁴ *Ιρινην*, "Ελεγχος και ανατροπή της ψευδωνύμου γνώσεως. Cartea I, cap.

²⁵ *Ιπολίτ*, Κατά πασών τών αίρέσε. Ελεγχος. Cartea VIII, cap. 32.

²⁵ Idem, ibidem. A se vedea și G. A. Sotiriu, o. c., p. 25.

Istoricul latin Lambridiu ne spune că împăratul Alexandru Sever († 235) avea în colecția lui de tablouri, alături de portretele altor bărbați renumiți și tabloul lui Iisus Hristos.²⁶

De mare însemnătate este și informația pe care ne-o dă istoricul Eusebie (265—340), care spune că el însuși a văzut în Paneas (Cezarea lui Filip), oraș situat la izvoarele Iordanului, o statuie de aramă a lui Iisus Hristos. Eusebie descrie cu multe amănunte această statuie, subliniind toate caracteristicile ei. Același istoric spune că a văzut diferite portrete, diferite picturi care reprezentau pe Iisus Hristos și altele pe Apostolii Petru și Pavel.²⁷

Aceste picturi și sculpturi sînt o dovadă puternică despre faptul că chipul real, tipul istoric al lui Iisus Hristos, nu numai că n-a fost pierdut, dar el trăia viu și puternic în conștiința oamenilor din primele secole ale creștinismului. Există și unele dovezi că chiar și anumiți creștini aveau în casele lor icoane care înfățișau pe Iisus Hristos. Așa b. o. Constanța, sora împăratului Constantin, a cerut lui Eusebie să-i dăruiască un portret al lui Iisus Hristos. Eusebie, care era împotriva icoanelor, i-a răspuns: „Ce chip dorești anume? Acela ca să înfățișeze adevărata și neschimbata arătare a lui Iisus, chipul acela de rob în care El s-a îmbrăcat? Fie că am vrea să înfățișăm imaginea ideală și perfectă a lui Iisus în toată mărirea Sa, fie că am vrea să redăm în tot chipul în care a viețuit în trup, ne este acum cu neputință”.²⁸ Neputința de a-i da acum un asemenea tablou se referă exclusiv la opreliștea Bisericii. Dacă n-ar fi existat asemenea opreliște ar fi fost foarte ușor să împlinească dorința ei și să-i predea un portret al Mîntuitorului. Fapt este însă „că mai toți creștinii aveau icoane, unii și busturi, ba chiar statui, care căutau să redea chipul lui Iisus sub formă de portret”.²⁹

3. INFĂȚIȘAREA SIMBOLICĂ ȘI ALEGORICĂ A LUI IISUS HRISTOS ÎN ARTA CREȘTINĂ

În primele secole ale creștinismului Iisus Hristos a fost prezentat în arta creștină cu predilecție în formă simbolică. Această

²⁶ Lambridiu, *Vita Alex. Sev.* 29.

²⁷ Eusebiu, *Istoria bisericească*, Cartea VII, cap. 17.

²⁸ Acta Conc. Nicaen. II (787). Art. VI.

²⁹ N. I. Ștefănescu, *Chipul lui Iisus*. Revista: Studii Teologice, nr. 1—2, ian.—febr. 1960, p. 34. O dovadă în plus despre acest adevăr este și statuia de aramă din Paneas, statuie care s-a făcut la cererea, din dorința și din cheltuiala femeii tămăduită de scurgerea sîngelui (haemorroissa). Matei 9, 20—22; Marcu 5, 25—34; Luca 8, 43—48.

formă era potrivită căci ea acoperea sub vălul tainei ideile fundamentale ale creștinismului, făcându-le în felul acesta necunoscute, nedescoperite împăraților, care persecutau pe creștini. Pe de altă parte, această prezentare nu contravenea nici opreliștei oficiale a Bisericii, care interzicea zugrăvirea chipului lui Iisus Hristos. Principalele forme simbolice au fost peștele, mielul și păstorul cel bun.

a) *Iisus Hristos înfățișat sub chipul peștelui*

Începînd cu jumătatea secolului al doilea Iisus Hristos a fost înfățișat în picturile catacombelor din Roma sub forma unui pește. Sub această formă se mai găsește și pe anumite sigilii, potire, veșminte și alte obiecte creștine.

Probabil că la început peștele a fost utilizat în creștinism în contrast cu peștele misterelor păgîne, în special cu cel din cultele siro-egiptene.³⁰

În creștinism, la început peștele era simbolul credinței celei noi, a credinței în Iisus Hristos.

Cu timpul un singur pește a început să simbolizeze pe Iisus Hristos, iar mai mulți pești pe creștini. Clement al Alexandriei,³¹ Tertulian,³² Origen³³ și alții ne arată că pe timpul lor această prezentare simbolică a lui Iisus Hristos era cunoscută și acceptată în mod oficial.

Din numirea grecească a peștelui, adică din cuvîntul ἰχθῦς, care înseamnă pește, s-a formulat acrostihul următor:

I = Ἰησοῦς = Iisus
 X = Χριστός = Hristos
 Θ = Θεοῦ = al lui Dumnezeu
 Υ = Υἱός = Fiu
 Σ = Σωτήρ = Mîntuitor

Iisus Hristos al lui Dumnezeu Fiu, Mîntuitor. Prin acest acrostih peștele a primit un sens, un simbol de o importanță capitală în creștinism. Datorită acestui fapt întrebuintarea peștelui în desene și picturi făcute pe pereții catacombelor și pe toate

30 G. A. Sotiriu, o. c., p. 65.

31 Clement al Alexandriei, *Pedagogul*, III, 11. „αἱ δὲ σφραγίδες ἡμῶν ἔστων πελεῖας ἢ ἰχθῦς ἢ ναῦς οὐριοδρομοῦσα”.

32 Tertulian, *De Bapt.* 1 zice: „nos pisciculi secundum Ἰχθὺν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus”.

33 Origen, *Omilii la Matei*. Migne P.G., Tom. 8, p. 112^a. „Χριστός ὁ τροπικῶς λεγόμενος Ἰχθῦς”.

obiectele cultului creștin a devenit foarte curentă. În cimitirul Lucinei din Roma, care datează din secolul II, se păstrează o pictură murală cu doi pești, purtând pe spate fiecare câte un coș cu pîini. Peștele simbolizează pe Iisus Hristos, oferind credincioșilor Sfînta Euharistie. Asemenea picturi s-au mai păstrat și în alte cimitire din Roma, ca de exemplu în cimitirul lui Callist, al Ceciliei, Domitiliei, etc.

Întrebuințarea acestui simbol s-a făcut numai în primele veacuri creștine. Începînd din secolul IV utilizarea peștelui în arta creștină devine o raritate. În secolul V s-a întrebuințat peștele de cele mai multe ori ca un motiv de ornamentație. Uneori, foarte rar, cînd s-a mai întrebuințat ca simbol al lui Iisus Hristos, a trebuit să se dea neapărat această explicare, ceea ce este o dovadă că creștinii abandonaseră acest simbol.

b) Iisus Hristos înfățișat sub chipul mielului

Arta creștină a început să prezinte pe Iisus Hristos sub chipul unui miel, mai ales după ce peștele era tot mai rar întrebuințat în pictură și anume începînd din secolul IV.

În Testamentul Vechi se vorbește despre mielul pascal (Ieșire 12), iar profetul Isaia compară pe Mîntuitorul cu un miel care s-a adus spre junghiere (Isaia 53, 7, etc.).

Testamentul Nou reia profeția lui Isaia și vorbește despre Hristos mielul de jertfă, despre „Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatele lumii” (Ioan 1, 29; Faptele Apost. 8, 32; I Cor. 5, 7; I Petru 1, 19; Apocalipsă 5, 6 și 6, 16, etc.).

Datorită acestor texte biblice pictorii creștini au prezentat adeseori în lucrările lor pe Mîntuitorul în formă simbolică sub chipul unui miel. Uneori mielul ocupă locul central în tablou, alteori mielul este zugrăvit stînd pe un munte simbolic din care izvorăsc și curg cele patru rîuri ale paradisului. Capul mielului este înconjurat de cele mai multe ori de un nimb luminos.

Cele mai vechi și mai renumite mozaicuri în care se găsește mielul ca simbol al lui Iisus Hristos sînt cele care s-au păstrat în Italia și anume la Roma în capela Sfîntului Evanghelist Ioan (sec. V) și în biserica Sfîntii Cosma și Damian (sec. VI). Mozaicuri similare se găsesc și la Ravenna. Importantă este și lucrarea executată în os de elefant, la sfîrșitul sec. IV, în Asia Mică sau chiar în Siria, păstrată la mitropolia din Milano, ca și sculpturile făcute în lemn la ușile bisericii Sfînta Sabina din Roma,

etc. În toate aceste lucrări renumite, mielul, care simbolizează pe Iisus Hristos, este lucrat cu multă măiestrie, cu mult gust artistic.

Se știe că Sinodul Trulan (692) a interzis prin canonul 82 reprezentarea lui Iisus Hristos sub orice altă formă în afară de aceea ca persoană, ca om. Datorită acestei interdicții creștinii din Răsărit n-au mai înfățișat pe Iisus Hristos în operele lor de artă sub forma mielului. Apusenii însă n-au respectat această hotărîre a sinodului Trulan.

c) Iisus Hristos înfățișat alegoric sub chipul păstorului

Paralel cu reprezentarea simbolică a lui Iisus Hristos în artă, creștinii primelor veacuri au încercat să înfățișeze pe Mîntuitorul și în formă alegorică, sub chipul păstorului bun, potrivit cuvintelor Sfintei Scripturi: „**Eu sînt păstorul cel bun. Păstorul cel bun sufletul său și-l pune pentru oi**” (Ioan 10, 11 și Luca 15, 5). Adeseori pereții catacombelor, sarcofagiile, candelerele, vasele liturgice, veșmintele liturgice și în general obiectele din casele creștinilor erau împodobite cu chipul unui păstor tînăr, cu înfățișare frumoasă, podoabă pentru care creștinii din acele timpuri aveau o predilecție deosebită. N-au lipsit nici statuile de piatră și marmură care înfățișau pe Iisus Hristos sub forma aceasta, a unui păstor. În muzeele din Atena, Constantinopol, Roma, Paris, etc. se găsesc asemenea statui, provenind din sec. III și IV. Uneori în tablouri păstorul este în fruntea sau în mijlocul turmei de oi, pe care le îngrijește, le păstorește. Alteori păstorul poartă pe umerii săi o oaie sau un miel, pe care îl readuce în turma de care s-a rătăcit (Luca 15, 4—6).

Păstorul acesta, care reprezintă totdeauna pe Iisus Hristos, este în majoritatea cazurilor un tînăr frumos, un tînăr ideal, lipsit de barbă și mustăți, avînd plete lungi, care îi cad pînă pe umeri. Uneori părul capului este scurt. Imbrăcămintea păstorului este simplă. De obicei ea constă dintr-o tunică, încinsă peste mijloc cu un brîu.

În unele picturi vechi Orfeu ține locul păstorului. Înlocuirea lui Iisus Hristos cu Orfeu s-a făcut datorită unor tradiții, care susțineau că Orfeu prin lira sa a reușit să îmblînzească fiarele sălbatice, iar Iisus Hristos prin viața, prin învățătura și moartea Sa a reușit să îmblînzească pe credincioși și le-a deschis atît drumul fericirii vremelnice cît și pe cel al fericirii veșnice.

Iisus Hristos a mai fost înfățișat, uneori în chip simbolic și sub alte forme decît cele arătate pînă aici, ca de exemplu sub forma crucii, a monogramului, a ancorei, etc.

4. REPREZENTAREA LUI IISUS HRISTOS CA PERSOANĂ

Paralel cu prezentarea lui Iisus Hristos în artă sub forme simbolice sau alegorice au fost și încercări de a înfățișa pe Mîntuitorul ca persoană. Cunoaștem unele din aceste încercări, mai ales pe cele pornite din lumea necreștinilor și a ereticilor, despre care am vorbit mai înainte.

Cele mai vechi picturi creștine, în care Iisus Hristos este înfățișat ca om și care s-au păstrat sînt cele din catacombele Romei. În aceste picturi murale Iisus Hristos este înfățișat tot în chip ideal, adică sub forma unui tînăr frumos. Fața acestui tînăr este plăcută, privirea blîndă și nevinovată. Părul capului este uneori scurt și creț, alteori e lung și atîrnă în bucle sau în plete pînă pe umeri. Este îmbrăcat într-un veșmînt clasic, adică poartă tunică, peste care are o mantie lungă. Mantia este uneori prinsă peste umeri, alteori ea acopere cea mai mare parte a trupului. În jurul capului adeseori nu are nimic, alteori are un nimb circular sau în formă de cruce. În interiorul acestui nimb se observă literele α și ω = Alfa și Omega, adică începutul și sfîrșitul. Această înfățișare nu este cea istorică, cea reală, ci o înfățișare ideală.³⁴ Cele mai renumite picturi creștine în care Iisus Hristos este prezentat în acest chip ideal se găsesc în cubicul Sfintei Cecilii și în cimitirul Sfîntului Callist din Roma. În aceste picturi murale Iisus Hristos este prezentat fie stînd între cei patru Evangheliști, fie stînd în mijlocul Apostolilor, fie săvîrșind anumite minuni, ca de exemplu învierea lui Lazăr, vindecarea orbului, etc.

Prin sec. IV au apărut pentru prima dată în mod public anumite icoane, socotite miraculoase, cu chipul lui Iisus Hristos. Despre aceste icoane s-a spus că nu sînt făcute de mîna omească *οὐκ ὁνείκε ἀνθρωποποίητοι*. Ele sînt rezultatul unor legende, care la rîndul lor au totdeauna și un oarecare sîmbure de adevăr, pentru că „legenda nu este decît aureola adevărului istoric”.³⁶ Insuși Eusebie reproduce în Istoria bisericească, cartea I, cap. 13 legenda icoanei trimisă de Iisus Hristos lui Avgar, regele Edesei, și anume: Avgar, regele Edesei, s-a îmbolnăvit greu de

34 După toate probabilitățile această redare a lui Iisus Hristos în arta creștină s-a făcut sub influența gnosticilor carpocratieni. De altfel, pe Iisus ca tînăr nu l-a pictat nimeni după realitate niciodată. Iisus înainte de a-și începe activitatea nu era cunoscut, nu era renumit.

35 Melchisedec, Tractat despre cinstirea și închinarea icoanelor în Biserica ortodoxă. București 1890, p. 6. „Orice persoană, orice fapte extraordinare, cu timpul, în gura poporului trec în legendă, dar și legenda confirmă în trăsături generale adevărul istoric”.

pelagră și ciumă neagră și nu se putea tămădui. Auzind el de apariția lui Iisus Hristos și de vindecările Sale miraculoase a trimis oameni la Mîntuitorul cu o scrisoare prin care îl roagă să vină la Edesa și să-l tămăduiască. Iisus Hristos răspunde acestei scrisori și trimite totodată lui Avgar și un portret al Său, portret rezultat în chip miraculos prin atingerea unei pînze curate de fața Sa. Acest portret s-a înmulțit apoi, tot în chip miraculos, creindu-se diferite variante ale legendei originare.³⁶

Tot între icoanele nefăcute de mînă omenească se numără și mahrama Veronichii, despre care tradiția spune următoarele: În timp ce Mîntuitorul se găsea în drum spre Golgota o femeie cu numele Veronica i-a dat o mahramă, ca să-și șteargă sudorile de apă și sînge. Mîntuitorul a apăsat această mahramă pe fața Sa și în chip miraculos s-a imprimat chipul Său pe această mahramă. A restituit apoi bucata de pînză femeii și în felul acesta s-a păstrat portretul Mîntuitorului.

Tradiția catolică susține că această mahramă a ajuns la Roma în timpul împăratului Tiberius. Ea se păstrează în biserica Sfîntul Petru, fiind socotită ca un lucru de mare preț și se arată credincioșilor în Săptămîna Patimilor.

Mai există în lumea creștină și anumite icoane atribuite Sfîntului Apostol și Evanghelist Luca, despre care se știe că a fost medic, dar unele tradiții îl prezintă și ca zugrav.³⁷ Se spune că el ar fi zugrăvit în special pe Mîntuitorul și pe Sf. Fecioară Maria. După tradiție, două din aceste icoane ale Sf. Evanghelist Luca, care înfățișează pe Mîntuitorul, se găsesc la Roma, una, cea mai frumoasă, în capela Vaticanului Sancta Sanctorum și a doua în biblioteca Vaticanului. Ambele sînt zugrăvite pe pînză.

În anul 1905 s-a descoperit în Ierusalim capul sculptat al lui Iisus Hristos. Această descoperire arheologică se găsește astăzi în pinacoteca din München. Studiile făcute asupra acestei sculpturi au dus la constatarea că ea este o lucrare realizată în primii 35 ani ai erei noastre.³⁸ Între această sculptură și între cele mai vechi picturi care reprezintă pe Iisus Hristos, ca de ex. fresca

36 A se vedea mai pe larg la Sever Mureșianu, o. c., p. 84—96 și G. A. Sotiriu, o. c., p. 27—40. La fel vorbește despre aceste icoane și istoricul Evagrie (sec. VI) în Istoria lui bisericească, în Cartea IV, 27.

37 Migne P.G., Tom. 99, p. 177. În biografia lui Teodor Studitul se vorbește și despre aceste icoane. La fel vorbește Nichifor Callist în Istoria bisericească, în Cartea II, 43.

38 Așa b. o. criticul Furtwängler, etc. În anul 1930 Franz Wolter a publicat la München cel dintîi studiu mai documentat asupra acestui bust.

din catacomba Domitillei, fostă San-Callisto, din sec. III, sau chipul lui Iisus din catacomba lui Pontian, din Roma, sec. VI, există o mare asemănare. În toate aceste lucrări de artă din vechime fața lui Iisus Hristos este puțin ovală, blândă, senină, deosebit de plăcută și comunicativă. Ochii sînt vii și pătrunzători. Obrajii sînt bine conturați. Fruntea e lată. Gura e mică. Părul este desfăcut în două de la frunte spre creștet. E lung și coboară în șuvițe ondulate pe ambele părți ale capului pînă la umeri. Barba este scurtă și despărțită în două la vîrf. Această mare asemănare între aceste lucrări de artă vădește existența unei surse comune de inspirație, care nu poate să fie alta decît sursa originală, sursa ierusalimiteană din primele decenii ale creștinismului, sursă bazată pe însăși realitatea vie, adică pe înfățișarea istorică a lui Iisus Hristos. Datorită faptului că Iisus Hristos a fost văzut de multe mii de oameni din timpul Său, datorită faptului că apariția Lui în lume a produs o nemaiîntîlnită vîlvă, datorită faptului că de la început El a fost iubit și adorat cu frenezie de către unii și dușmănit pînă la moarte de alții, chipul Mîntuitorului a pătruns puternic în memoria oamenilor și această pătrundere s-a păstrat vie și puternică și după moartea, învierea și înălțarea Lui la cer. Datorită acestui fapt figura lui Iisus Hristos a fost eternizată în artă de către cei ce l-au văzut și l-au cunoscut și a fost transmisă apoi din cetate în cetate, de la popor la popor, din generație în generație pînă ce s-a impus pretutindeni în lume. În felul acesta s-a generalizat și s-a încetățenit în tot pămîntul chipul adevărat al Mîntuitorului, chip care în trăsăturile lui generale dăinuiește pînă în zilele noastre în arta creștină.

CONCLUZII :

1. — Artă creștină primară a reprezentat cu predilecție pe Iisus Hristos sub forme simbolice și alegorice, mai ales sub chipul peștelui, al mielului și al bunului păstor. Această reprezentare a fost, începînd cu sec. VI, tot mai rară, iar după Sinodul Trulan (692) a fost interzisă cu totul.

2. — Paralel cu această prezentare simbolică și alegorică au fost încercări de a înfățișa pe Iisus Hristos și ca persoană și anume:

a) La început, Mîntuitorul a fost înfățișat sub chipul unui tînăr frumos, fără barbă, tipul elinist, tipul idealizat. La această prezentare au contribuit atît datele din anumite scrieri apocrife cît și unele lucrări plastice realizate de păgîni. Tipul acesta idea-

lizat este uneori cu păr lung, provenind din Asia Mică, alteori e cu păr scurt, provenind din Alexandria.

b) Ulterior, Iisus Hristos a fost înfățișat ca bărbat în plină maturitate, cu părul capului lung, desfăcut în două și cu barbă. Acesta este tipul iudaic. La această prezentare a contribuit străduința generală a credincioșilor de a înfățișa în artă persoana istorică a lui Iisus Hristos. Sursa de unde a pornit această reprezentare reală a Mântuitorului este Ierusalimul. De aici s-a răspândit apoi în întreagă lumea creștină.

3. În epoca bizantină, în Răsărit, chipul acesta al lui Iisus Hristos a fost stilizat după o schemă convențională, în care spiritul domină integral asupra materiei și elementul divin are o mare prioritate față de cel uman.

4. În arta creștină apuseană Iisus Hristos a fost prezentat energic, solemn și autoritar, potrivit concepției clerului și teologiei medievale a Apusului. Sub influența Renașterii, Apusul a redat apoi chiar și în figura Mântuitorului mai mult umanul decât divinul, avîntîndu-se spre scopuri pur estetice și ornamentale.

III. MODUL PREZENTĂRII DUHULUI SFINT ÎN ARTA CREȘTINĂ

Duhul Sfînt este a treia persoană a Sfintei Treimi. Deși în vremea Testamentului Vechi nu era încă descoperită, nu era încă lămurită învățătura despre Sfînta Treime, există totuși în această parte a Sfintei Scripturi multe texte în care se vorbește despre Duhul Sfînt. Așa b. o. în prima carte a Testamentului Vechi, în Cartea Facerii, găsim următoarele cuvinte: „...și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor” (Facere 1, 2). Texte care vorbesc despre Duhul Sfînt se mai găsesc în Testamentul Vechi încă foarte multe, ca de ex.: Iezechil 3, 14; 8, 3; 11, 24; 43, 5; Isaia 59, 19; Zaharia 4, 6, etc. În aceste texte Duhul Sfînt apare în diferite ipostase și anume: Ca principiu al vieții, ca izvor al existenței, ca inspirator al profeților, ca descoperitor al tainelor viitorului, ca autor al ordinii și armoniei din lume, etc.

Testamentul Nou vorbește mult mai clar despre Duhul Sfînt, precizînd și anumite forme concrete în care s-a arătat oamenilor. Așa b. o. îngerul Gavriil, vestind Sfintei Fecioare Maria nașterea lui Iisus Hristos, a spus între altele: „Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea Celui preainalt te va umbri...” (Luca 1, 35). Cu prilejul botezării Mântuitorului de către Ioan s-a petrecut minunea arătării Sfintei Treimi, despre care Evangheliile ne

spun, între altele: „Iar după ce s-a botezat Iisus, îndată a ieșit din apă și iată cerurile s-au deschis și a văzut pe Duhul lui Dumnezeu, pogorîndu-se **ca un porumbel și venind peste el**” (Matei 3, 16; Marcu 1, 10; Luca 3, 22; Ioan 1, 32). Înainte de Sfintele Patimi, Mîntuitorul, vestind apropiata Lui despărțire de Apostoli, iar aceștia fiind peste măsură de întristați și înspăimîntați de cele ce se vor întîmpla cu ei, au fost oarecum liniștiți și încurajați de promisiunea pe care le-a făcut-o Mîntuitorul, spunîndu-le: „**iar dacă mă duc trimite-voi la voi pe Mîngăietorul..., pe Duhul Adevărului**” (Ioan 16, 7—14). Această promisiune s-a împlinit la zece zile după înălțarea Sa la cer. Faptele Apostolilor ne spun: „Cînd a sosit ziua Cincizecimii și erau toți adunați laolaltă, și fără de veste s-a făcut din cer un huet ca de suflare de vifor, și a umplut toată casa unde ședeau ei. Și li s-au arătat lor, împărțite, **limbi ca de foc** și s-a lăsat peste fiecare dintr-înșii. Și s-au umplut toți de Duhul Sfînt și au început a grăi în alte limbi, precum le da lor Duhul să grăiască” (Faptele Apost. 2, 1—4). În aceste texte Duhul Sfînt este arătat ca mîngăietor, ca învățător, ca povătuitor, inspirator, vestitor al adevărului, etc. Forma concretă în care a fost văzut este aceea însă a porumbelului și a unor limbi ca de foc. Potrivit acestor arătări concrete, Duhul Sfînt a fost prezentat în arta creștină sub chipul porumbelului, sub chipul limbilor de foc și sub chipul unor raze luminoase.

a) *Duhul Sfînt înfățișat sub chipul porumbelului*

Avînd primii creștini o predilecție deosebită de a utiliza simbolul în artă, ei au împrumutat cu plăcere din descrierile Testamentului Nou chipul porumbelului, spre a reda în pictura creștină pe Duhul Sfînt. Sfinții Părinți au găsit că porumbelul, prin calitățile pe care le are, prin însușirile sale speciale redă foarte bine darurile pe care Sfîntul Duh le revarsă asupra lumii și anume: Porumbelul este simbolul vitezei în zbor, simbolul nevinovăției, al blîndeței, al curăteniei, al fecundității și al iubirii. Insușirile acestea se potrivesc foarte bine cu atotprezența, cu bunătatea, cu iubirea de oameni și cu nesfîrșitele daruri pe care Duhul Sfînt le revarsă cu îmbelșugare asupra tuturor creștinilor.³⁹

Pe pereții vechilor catacombe se găsește pictat Duhul Sfînt sub forma aceasta simbolică a porumbelului, mai ales în pictu-

39 Sf. Ioan Gură de Aur, Omilia II.

rile murale care înfățișează botezul Mântuitorului. Se găsesc astfel de picturi în cimitirul Pretestato, în cimitirul Pontiano, în biserica Sfânta Maria Maggiore din Roma, în baptisteriul Sfântului Ursian din Ravenna, lucrare realizată în mozaic. Lucrări similare se mai găsesc și în alte locuri, unde s-au păstrat picturi din primele secole ale creștinismului. Deci porumbelul ca simbol al Duhului Sfânt a fost întrebuițat din cele mai vechi timpuri în arta creștină.

În realizarea picturilor creștine este o regulă generală, o regulă veche, potrivit căreia Duhul Sfânt este pictat, chiar și sub forma aceasta de simboluri, numai în scene care aparțin Testamentului Nou. Aceasta pentru motivul că în timpul Testamentului Vechi nu erau cunoscute simbolurile Sfântului Duh.

Este de dorit ca culoarea porumbelului să fie albă, culoare care exprimă curățenia și nevinovăția, realități care se potrivesc Duhului Sfânt. De la această regulă s-au făcut uneori anumite abateri.

În chip obișnuit porumbelul este zugrăvit plutind în zbor deasupra capului Mântuitorului, așa cum a fost văzut cu prilejul botezului lui Iisus Hristos. Uneori porumbelul este înconjurat de raze luminoase, alteleori, din gura porumbelului pornesc raze strălucitoare, care se revarsă peste capul Mântuitorului. Există și picturi în care porumbelul este înfățișat simplu, fără raze luminoase.

b) Duhul Sfânt înfățișat sub forma limbilor de foc

Duhul Sfânt este înfățișat adeseori în picturile creștine și sub chipul limbilor de foc, potrivit formei sub care s-a arătat cu prilejul pogorîrii asupra Apostolilor în ziua Cincizecimii.

Limbile de foc sînt amintite și în Testamentul Vechi, în sensul că ele înconjoară pe Iehova. Rostul lor este să dea mărire, strălucire și să lumineze locul unde apare Iehova. Alteleori ele au menirea de a arde și a nimici pe cei vinovați, pe cei pe care Iehova îi pedepsește pentru păcatele lor (Iezechil 1, 27; Isaia 10, 17; 60, 1 și 19; 66, 15—16, etc.).

Dovadă că creștinii au utilizat încă din cele mai vechi timpuri în artă simbolul acesta al Duhului Sfânt este mozaicul din capela Sfântului Venanțiu din Roma, în care persoana a treia a Sfintei Treimi este înfățișată sub forma aceasta a limbilor de foc. La fel se găsește în cupola mijlocie a bisericii Sf. Marcu din Ve-

neția, unde Sfântul Duh se coboară sub forma limbilor de foc asupra capetelor Apostolilor.

Manualul pentru îndrumarea zugravilor, întocmit în secolul XVI, la muntele Athos, între altele, spune: „Să se zugrăvească Duhul Sfânt deasupra, în chip de limbi de foc, cu multă lumină, și să se facă douăsprezece limbi de foc, ieșind și șezînd pe fiecare din aceștia”.⁴⁰ Datorită acestor rînduieli și practici străvechi, totdeauna și pretutindeni în arta creștină pogorîrea Duhului Sfânt a fost redată — așa cum se face ea și în zilele noastre — sub forma aceasta a limbilor de foc.

Uneori, în pictura bisericească a Răsăritului ortodox Duhul Sfânt a fost redat și numai printr-un mănunchi de raze luminoase, care coboară asupra capului Mîntuitorului, sau asupra capetelor Apostolilor.⁴¹ E adevărat că forma aceasta de prezentare a Duhului Sfânt este mai puțin uzitată, este mai rară.

2. DUHUL SFÎNT INFĂȚIȘAT CA PERSOANĂ

În Sfînta Scriptură nu există nici un text în care să se vorbească de figura omenească a Duhului Sfânt. Datorită acestui fapt pictorii creștini n-au îndrăznit niciodată să înfățișeze pe Duhul Sfânt sub formă de om. Un sinod particular, ținut la anul 536 la Constantinopol, a interzis reprezentarea Duhului Sfânt sub orice alte forme decît cele obișnuite în artă și anume formele simbolice, adică forma porumbelului și aceea a limbilor de foc. Datorită acestui fapt în nici unul din monumentele de artă veche creștină nu întîlnim pe Duhul Sfânt decît sub chipul porumbelului, al limbilor de foc și mai rar al razelor luminoase.

Cu toate acestea s-au găsit unii miniaturiști apuseni, care, începînd cu sec. XI, au prezentat pe Duhul Sfânt în miniaturile lor și sub chip de om. Uneori Duhul Sfânt apare în aceste lucrări sub chipul unui bărbat matur, avînd aceeași înfățișare ca și Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, adică avînd aceeași etate, aceeași îmbrăcăminte, etc., deosebindu-se numai prin atribute sau insigne, ca de ex.: Dumnezeu-Tatăl are pe cap o coroană împărătească și în mînă ține globul pămîntesc, Dumnezeu Fiul are pe cap o coroană de spini și în mînă ține crucea, ca semn al răscumpărării, iar Duhul Sfânt ține în mînă o pară de foc. Alteori Duhul Sfânt este înfățișat ca un tînăr fără barbă și fără mustăți

40 Ghenadie al Rîmnicului, *Iconografia*. București 1891, p. 140.

41 Idem, p. 118 și Sever Mureșianu, o. c., p. 158.

și uneori chiar și sub chipul unui copil. Incercările acestea au fost și au rămas pînă astăzi numai devieri, numai abateri și excepții de la regula generală, potrivit căreia Duhul Sfînt trebuie să fie înfățișat numai sub forma simbolurilor arătate mai înainte.

IV. MODUL PREZENTĂRII SFINTEI TREIMI ÎN ARTA CREȘTINĂ

Începînd din sec. V pictorii creștini au căutat ca alături de înfățișarea singuratică a persoanelor Sfintei Treimi să redea în artă deodată pe cele trei persoane dumnezeiești.

Se știe că în Testamentul Vechi Sfînta Treime este descrisă vag și neclar. Am putea spune chiar că este mai mult o indicare, o enunțare a existenței Sfintei Treimi decît o descriere a acesteia. (A se vedea Isaia 6, 3; 42, 1; 61, 1; 62, 1; 68, 16, etc.).

În Testamentul Nou Sfînta Treime este revelată, este descoperită clar și precis. (Matei 3, 16; Marcu 1, 10; Luca 3, 21—22; Ioan 1, 32—34 și mai ales I Ioan 5, 7, etc.). Dogma Sfintei Treimi a fost însă stilizată și redată amănunțit de către Biserică numai la sfîrșitul sec. IV. Abia atunci s-a precizat învățătura și s-a formulat dogma, potrivit căreia există din veșnicie un singur Dumnezeu, întreit în fețe și anume: Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh. Datorită acestui fapt, înainte de sec. V n-a îndrăznit nimeni să înfățișeze în artă pe cele trei persoane ale Sfintei Treimi. Dacă această dogmă este una dintre cele mai mari mistere ale religiei creștine, apoi redarea simultană a Sfintei Treimi în artă a fost una dintre cele mai grele și mai dificile realizări.

Reprezentarea Sfintei Treimi în arta creștină s-a făcut ținîndu-se seamă mai ales de textele Testamentului Nou. Cîtă vreme s-a respectat acest lucru n-a fost provocată nici rațiunea și n-a fost ofensat nici sentimentul religios. Datorită unor descrieri ale Testamentului Nou în sec. V Sfînta Treime a fost redată prin două simboluri și o înfățișare omenească și anume: Dumnezeu-Tatăl a fost prezentat sub forma simbolică a unui nor luminos. Dumnezeu-Fiul a fost zugrăvit ca om, iar Duhul Sfînt a fost redat sub chipul porumbelului.⁴²

Ceva mai tîrziu și mai ales prin sec. XII și XIII Sfînta Treime a fost înfățișată prin două figuri omenești și un simbol și anume: Dumnezeu-Tatăl a fost redat ca un bătrîn cu păr lung și alb și cu barbă lungă și albă. Dumnezeu-Fiul a fost prezentat

⁴² A se vedea Sever Mureșianu, o. c., p. 151, unde se descriu picturile din sec. V, păstrate în cimitirul Ponziano, precum și cele din sec. VIII, din cimitirul Sf. Gennaro din Neapole, etc

tot ca mai înainte și anume ca un bărbat la vârsta de 30 ani și Duhul Sfânt sub forma simbolică a porumbelului. Uneori s-a încercat redarea Sfintei Treimi și prin chipul alor **trei îngeri**, care au fost primiți și ospătați de Avraam lângă stejarul Mamvre (Facere 18, 1). Fericitul Augustin referinduse la această întâmplare, zice: „Avraam vede trei, dar adoră în ei pe unul singur”.⁴³ Prin aceste cuvinte Fer. Augustin ne spune că sub cei trei îngeri Avraam a văzut pe Dumnezeu cel unul în ființă și întreit în fețe.

În tablouri în care Sfânta Treime nu ocupă locul central și nu alcătuiește motivul principal al icoanei, Sfânta Treime a fost redată și sub forma simplă, simbolică, a unui **triunghi cu brațe egale**. Egalitatea laturilor închipuia egalitatea celor trei persoane dumnezeiești. Triunghiul acesta a fost și este așezat totdeauna deasupra persoanelor zugrăvite în icoană.

S-a încercat uneori redarea Sfintei Treimi și sub forma simbolică alor **trei cercuri egale**, împletite între ele, scriindu-se în interiorul lor cuvântul „trinitas”.

N-au lipsit nici unele aberații în încercările pictorilor de a reprezenta Sfânta Treime. Așa b. o. au încercat unii să redea Sfânta Treime printr-un trup omenesc cu trei capete, sau printr-un cap cu trei fețe. Asemenea monstruoziități s-au făcut numai în Apus. Ele s-au practicat începând din sec. XIII și au durat până în sec. XVII, când Biserica romano-catolică a luat poziție împotriva lor, interzicându-le cu desăvârșire.

Potrivit învățăturii Bisericii Sfânta Treime se zugrăvește mai ales în forma următoare: Dumnezeu-Tatăl e redat ca un bătrân cu păr lung și alb, cu un nimb strălucitor, sau cu un triunghi în jurul capului. În mîna dreaptă ține obișnuit globul pămîntesc, semn al puterii. Dumnezeu-Fiul e redat ca bărbat la vârsta de 30 ani, cu barbă, cu nimb în jurul capului și cu cruce în mîna dreaptă. El șade de-a dreapta Tatălui. Duhul Sfânt e redat sub chipul porumbelului, care plutește în zbor deasupra Tatălui și Fiului.

Arta plastică creștină a înflorit în cursul secolelor în cadrul Bisericii lui Iisus Hristos.

Pr. Dr. SPIRIDON CÂNDEA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

43 Fer. Augustin, 1, II, Contr. Maxim, cap. 16.

PREDICĂ LA DUMINICA A IV-A DIN POSTUL CEL MARE

„Acest soi de demoni cu nimic nu poate fi scos afară, fără numai cu rugăciune și post” (Mc. 9, 29).

În această a patra Duminică din Postul cel Mare, Sf. Biserică ne pune în față chipul Sf. Ioan Scărarul ca model de post și rugăciune. Prin aceasta ne îndeamnă să ne ridicăm gândul la Dumnezeu, să creștem duhovnicește urcînd treaptă de treaptă scara desăvîșirii creștine pînă la asemănarea cu Dumnezeu.

Două din căile pe care putem urca scara desăvîșirii sînt postul și rugăciunea. Despre puterea lor ne asigură însuși Mîntuitorul în pericopa evanghelică de azi (Mc. 9, 17—32). Căci după ce vindecă pe copilul stăpînit de un duh necurat — mut și surd — spune: „Acest soi de demoni cu nimic nu poate fi scos afară, fără numai cu rugăciune și cu post” (Mc. 9, 29).

Postul este de două feluri: trupesc și sufletesc. Cel trupesc este înfrînarea trupului prin reținerea de la mîncare și băutură, este înfrînarea de la satisfacerea poftelor necumpătate, care sporesc patimile din noi. Postul sufletesc este înfrînarea sufletului de la gîndurile, cuvintele și faptele rele. Ele trebuie să fie împreunate: „Postirea la toți trebuie să aibă aceeași măsură — zice Cuv. Ioan Cassian Romanul — de înfrîngere a trupului pentru înfrînarea inimii și întărirea duhului”. „Postul este — arată Sf. Ioan Scărarul — respingerea a tot ce deslăta gustul, este stingerea aprinderilor trupesti, stîrpirea cugetelor viclene”. „Pentru postirea adevărată nu este de ajuns — ne învață Sf. Vasile cel Mare — numai înfrînarea de la mîncare: adevăratul post este îndepărtarea de la rău, înfrînarea limbii, înfrînarea miniei, lepădarea poftelor, defăimării, minciunii”.

Postim pentru Dumnezeu, pentru viața mai presus de fire a învierii. De aceea, un post din care lipsește gîndul la Dumnezeu, poate să fie un regim, dar nu un post adevărat.

Postul este nu numai înfrînarea de la păcate, ci și pocăința pentru ele, pentru păcatele săvîrșite prin poftirea nemăsurată a celor lumești. Fără această părere de rău a pocăinței, nu avem putere să ne înfrîmăm în timpul postului de poftele ce duc la păcat.

Postul este un exercițiu de luptă cu răul din noi, o străduință de desobișnuire cu păcatul, este drumul curățirii și purtarea crucii, pe care răs-tignim pe omul păcatului din noi pentru a învia omul cel nou din puterea lui Hristos și după chipul Lui.

Patimile se mențin în noi și sporesc mereu prin alte păcate, la care ne îndeamnă diferitele poftes. De aceea, curățirea de patimi nu se poate înfăptui decât oprindu-ne de la alte păcate. Despre necesitatea postului, Sf. Ioan Scărarul spune: „După cum păsările cele greoaie nu pot zbura la înălțime, tot așa și se întâmplă și celui ce îndeplinește poftele trupului: îi va fi cu neputință să se ridice spre cele înalte”.

Postul eliberează firea noastră de slăbiciunile poftelor care ne înlănțuiesc în patimi, curăță făptura noastră de patimile care o urăsc și sădește în firea noastră cele bune, scoate duhurile cele necurate și face din făptura noastră un chip frumos asemenea celui al lui Hristos. Prin redobândirea echilibrului vieții noastre, postul aduce sănătate trupeză și sufletească.

„Postul este — arată Cuv. Simion Noul Teolog — începutul și temelul a toată lucrarea duhovnicească”. „Postul este — ne asigură Sf. Ioan Scărarul — păzitorul ascultării, sănătatea trupului, izvorul lipsei de patimi, dezlegarea păcatelor, ușile raiului”. „După cum mîncarea îngreuiază trupul, tot așa — zice Sf. Ioan Gură de Aur — postul întărește sufletul, făcându-l ușor și capabil să se ridice la înălțimi, să cugete despre cele de sus și să așeze pe cele cerești mai presus decât fericirea și plăcerile vieții acesteia”.

Cu postul trebuie să împreunăm totdeauna rugăciunea. Rugăciunea este înălțarea sufletului nostru către Dumnezeu spre a-L preamări, a-L mulțumi și a-L cere ajutor la nevoi. Ea este cel mai potrivit mijloc de a înfățișa înaintea lui Dumnezeu gândurile, simțirile și vrerile noastre religioase. În rugăciune, omul se ridică la cer, iar cerul se coboară pe pământ, omul pășeste în fața lui Dumnezeu și vorbește cu El.

Rugăciunea este legătura vie, directă, launtrică și personală a omului cu Dumnezeu, un schimb reciproc, o convorbire, o comunitate sau unire dintre Dumnezeu și om. A te ruga înseamnă a sta de vorbă cu Dumnezeu cum vorbește copilul cu tatăl său.

Condiția și piatra de temelie a rugăciunii este credința în Dumnezeu.

Un teolog care a studiat în chip deosebit rugăciunea, o prezintă astfel: „Ca legătură plină de taină a omului cu veșnicul, rugăciunea este o minune de necuprins, minunea minunilor, care se împlinește zilnic în sufletul evlaviosului” (Heiler Friedrich: *Das Gebet. Eine religionsgeschichtliche und religionspsychologische Untersuchung*, 5. Auflage, München 1923, p. 495).

Rugăciunea alungă ispitele, șterge păcatele, mijlocește mîntuirea. Sf. Părinți numesc rugăciunea cheia visteriei darurilor dumnezeiești.

Rugăciunea este expresia vie a religiei. *Rugăciunea este centrul religiei și sufletul acesteia*. Ea aduce pe om în contact nemijlocit cu Dumnezeu. Prin rugăciune, religia devine viață în Dumnezeu și comuniune cu Dumnezeu. Fără rugăciune, cultul ar fi numai o evlavie exterioară, fapta bună ar fi lipsită de adîncime religioasă, iar iubirea de Dumnezeu ar rămîne mută. Fără rugăciune sîntem departe de Dumnezeu.

De aceea, Mîntuitorul ne-a dat în „Tatăl nostru” (Mt. 6, 9—13) un model desăvîrșit de rugăciune.

Rugăciunea și postul se sprijinesc reciproc: „După cum pasărea nu poate zbura fără ajutorul aripilor — arată Sf. Ioan Gură de Aur — tot așa și postul nu poate decurge fără cele două aripi, rugăciunea și milostenia”. În schimb, „postul este — zice Sf. Ioan Scărarul — curăția rugă-

ciunii, ... paza mîinii, ... ușa umilinții". Căci „după cum pentru ochii sănătoși — observă Cuv. Isac Sirul — pofta de lumină este firească, tot așa pentru postul petrecut în cumpătare este firească pofta rugăciunii". De aceea, „rugăciunile se săvîrșesc cu luare aminte în timpul postului — constată Sf. Ioan Gură de Aur — fiindcă sufletul este atunci mai sprinten, nu se îngreuiază cu nimic și nu este apăsător de păgubitoarea sarcină a plăcerilor".

Prin post și rugăciune, să tăiem de la noi ceea ce este rău și să cultivăm ceea ce este bun. Să stîrpim egoismul, lăcomia, mînia, răutatea, invidia și ura, să punem în locul lor iubirea de aproapele, îngăduința, înțelegerea, bunăvoința, iertarea, prietenia și dăruirea pentru alții, ca între oameni să nu mai fie dezbinări și războaie, ci pace și frăție. Să ne rugăm — acasă și la biserică — pentru noi, pentru aproapele, pentru binele vieții de obște (cf. I Tim. II, 1) și mai presus de toate ca Dumnezeu să aducă pe pămînt pacea și bunăvoința dintre oameni și popoare.

Doamne Iisuse Hristoase, dă-ne duhul postului și al rugăciunii, luminează-ne cu postul și cu rugăciunea ca să ne putem bucura de roadele învierii Tale! Amin!

Pr. Prof. C. SÎRBU

MĂRTURISIȚI-VĂ DOMNULUI...

— MEDITAȚIE LA MĂRTURISIREA PREOȚILOR —

Biblioteca Mitropoliei Sibului

„Iată, stau la ușă și bat; de va auzi cineva glasul meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cîna cu el și el cu mine".
(Apocalips 3, 20)

Prea Cucernici Părinți și Frați întru Hristos Domnul,

Cel ce stă la ușă și bate este însuși Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos.

Firește, cel ce simte că chemarea este pentru el, că ea i se adresează personal, acela înțelege să deschidă ușa sufletului său, poarta conștiinței, ca să-l primească înăuntrul ființei sale pe Hristos Domnul. Iar Mîntuitorul Iisus Hristos intră numai acolo unde este așteptat și dorit. Căci El însuși condiționează intrarea, zicînd: „De va auzi cineva glasul meu și va deschide ușa, voi intra la el" (Apoc. 3, 20).

În icoana care intuește acest moment, în mod sugestiv, ușa are deschizător numai dinăuntru. Aceasta înseamnă că deschiderea ușii este lăsată în puterea și grija celui ce se află în acea latură; înseamnă, pentru noi, că Hristos Domnul, deși mereu prezent, totdeauna și în tot locul de față, niciodată departe de noi, nu caută totuși sălaş deosebit în sufletul nostru cu silă. Stăruie, dar așteaptă să fie poțtit înăuntru.

În Vifleemul Iudeei, Mîntuitorul Hristos a sălășluit, ca prunc, în ieslea cea curată, pentru că nimic nu l-a împiedecat să se nască acolo. El a intrat în casa lui Zahau vameșul, fiindcă era dorit, chemat și așteptat de gazda qasei. Și în casa surorilor Marta și Maria a poposit ca oaspe mult dorit. Tot asemenea, bătînd la ușă, Domnul așteaptă să intre, să afle sălaş și în cugetul nostru, în conștiința noastră, în sufletul nostru. Deși stăruie, to-

tuși nu ne obligă să-l primim; măcar că dorește să sălășluiască la noi și cu noi, El nu ne silește să-i facem loc, să-i pregătim sălaș dumnezeisc. El lasă totul la alegerea noastră, ca liberi să fim în acțiunile noastre și ca răspunderea să ne fie întreagă.

Ne este însă de mult folos sufletească să ne amintim că în orice casă a intrat, Mîntuitorul a adus mîntuire celor ce erau acolo. Dacă și noi grăbim să-i deschidem ușa sufletului nostru, El va intra și acolo, ducînd în el lumina Evangheliei, pace, liniște și bunăvoință.

Într-un loc din Sf. Evanghelie zice Mîntuitorul Hristos despre Sine: „Eu sînt ușa, prin mine de va intra cineva se va mîntui, și va intra și va ieși și pășune va afla” (Ioan 10, 9). El este ușa de intrare în Împărăția lui Dumnezeu. În locul amintit mai-nainte, Mîntuitorul bate la ușa sufletului nostru, ca această să se facă loc de intrare în străfundul ființei noastre, să se facă ușă de intrare a Lui, deschizătură prin care să pătrundă în noi „lumina lui Hristos, care luminează tuturor”. care luminează și încălzește inimile noastre creștinești pentru strădania întru cîștigarea împărăției lui Dumnezeu.

Orice moment din viața noastră creștinească în care Hristos se întâlnește cu noi, în care noi ne întâlnim cu El, cînd Domnul stă de vorbă cu noi întreținîndu-se în diferite chipuri, sau „cinează” duhovnicește cu noi, este clipă plină de har și de bunătate, ceas mîntuitor de suflet, zi trăită în duh creștinesc. Însă momentul în care Hristos intră în sufletul nostru, în Taina Sf. Mărturisiri, este mai încărcat de har, cu deosebire însemnat, mai copleșitor prin rost duhovnicesc, prin urmările sale pentru viața noastră sufletească.

În Taina Sf. Spovedanii, El stă cu noi mai cu răgaz, ne răscolește conștiința preotească, ne caută cutele sufletești mai adînc, ne chiamă cu căldură la căință, la curăție și întremare duhovnicească, la refacerea în curăția dobîndită prin Sf. Botez.

Făcînd astfel, Hristos potențează energia noastră morală, ca să cîștigăm puterea și îndrăzneala trebuitoare unei bune și cît mai sincere mărturisiri. În această Sf. Taină, El ne îndeamnă la începerea unei vieți nouă, depărtată de păcat, viață care să se scalde în lumina Evangheliei Sale.

Dacă în această Sf. Taină îl primim la noi cu frică și cutremur, — cu frica fiului rătăcit, dacă îl ascultăm cu teamă, — cu teama de Dumnezeu, dacă îl întîmpinăm cu dragoste nefățarnică, la care adăugăm nădejdea spre îndreptare și hotărîrea îndreptării printr-o căință asemenea aceleia dovedită de Zahau, Mîntuitorul Hristos ne zice și nouă: „Astăzi s-a făcut mîntuirea casei acesteia” (Ioan 19, 9), casei sufletului nostru preotescc. Căci ne primește „cu obișnuita Sa iubire de oameni, ne trece cu vederea toate cele ce am făcut, iertînd nedreptățile și biruind fărădelegile” (Molitvelnic).

Pe urma plîngerii pentru păcatele ce am săvîrșit în felurite chipuri, Hristos ne înțelege, ne îmbracă din nou în dragostea Sa cea fără de margini, ne iartă și ne reasează în vrednicia preotească, așa cum, odinioară, după un plîns cu amar, l-a reasezat pe Petru în rîndul Sf. Apostoli (Luca 22, 62).

Mîntuitorul Iisus Hristos ne face toate acestea pentru că ne este Prietenul care și-a pus viața spre mîntuirea noastră; este Duhovnicul cel desăvîrșit și veșnic, Arhiereul cel mare; El este Domnul și Dumnezeuul nostru, care „cu darul și cu milele iubirii Sale de oameni ne iartă și ne lasă nouă toate păcatele”. (Molitvelnic). Hotărîți să înfrîngem, în viitor, ispitele ducătoare la păcat, să ne facem biruitori asupra păcatului. Mîntuitorul Hristos ne zice: „Vă voi da să ședeți cu mine în jîlțul meu, precum și eu am biruit — păcatul — și am șezut cu Tatăl meu, în jîlțul Lui” (Apoc. 3, 21).

Ne vom face deci vrednici, pe urma iertării primite în Sf. Spōvedanie, să cinăm cu Hristos și Hristos cu noi, să-l primim pe Domnul întreg și cu vrednicie, spre viața de veci. Amin.

Pr. I. ROMAN

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

„SFINȚIȚI-VĂ ... CĂ EU DOMNUL DUMNEZEUL VOSTRU SFÎNT SÎNT”

(Lev. 11, 14).

Intr-o zi Moise se afla pe câmp cu oile socrului său Iotor. Și înaintînd el în pustie, ajunsese pînă în apropierea muntelui Horeb.

Era singur. Tăcerea întinderilor îl înconjura tulburătoare. Silueta muntelui Horeb domina marea întreg ținutul.

În singurătatea lui, Moise se gîdea la trecut, la trecutul său, la suferințele poporului său, care de atîta timp se afla în robia grea a egiptenilor.

Și cum se gîdea el așa, iată că în direcția muntelui, la oarecare distanță, izbucni pe neașteptate o flacăra, într-un rug care ardea, dar nu se mistuia.

O flacăra în pustietatea aceea și încă într-un rug care nu se mistuia, era ceva cu totul neobișnuit. „Mă duc să văd această arătare minunată, că rugul nu se mistuiește”, — își zise Moise (Ex. 3, 3).

Dar pe cînd mergea spre rug, auzi glas grăind așa: „Moise ... nu te apropia aici, ci scoate-ți încălțămîntea din picioarele tale, că locul pe care calci este pămînt sfînt” (Ex. 3, 4—5).

Cel ce vorbea din flacăra rugului era Iahve, Dumnezeu lui Israil, Dumnezeu cel sfînt și drept. În fața Lui se afla Moise, omul credincios supus slăbiciunilor. Dumnezeu și omul credincios, Dumnezeu cel atotsfînt și omul credincios, cel cu fire alunecoasă și care pentru a putea să se apropie de Dumnezeu și să intre în comuniune cu El, trebuie să se nevoiască a se îmbrăca în virtutea sfințeniei.

Sfințenia este o obligație a fiecăruia dintre noi, credincioșii. Sf. Scriptură este plină de îndemnuri la sfințenie îndreptate către noi, credincioșii. „Sfințiți-vă ... că eu Domnul Dumnezeuul vostru sfînt sînt!” — citim într-o carte a V. Testament (Lev. 11, 14). „Fiți desăvîrșiți!” adică: „Fiți sfinți!” — ne spune Mîntuitorul (Mt. 5, 48). „Voința lui Dumnezeu aceasta este: sfințirea voastră”, — ne învață Sf. Apostol Pavel (I Tes. 4, 3). „După Sfîntul care v-a chemat pe voi, fiți și voi sfinți întru toată petrecerea vieții” — ne poruncește și Sf. Apostol Petru (I Petru 1, 15).

Îndemnurile acestea vor să ne facă a ne da seama că sfințenia nu este o virtute rezervată numai unor aleși, ci e o virtute la care e obligat orice credincios.

Cînd Mîntuitorul, apoi Apostolul Pavel, ori Petru, spun: „Fiți sfinți”, ei nu au în vedere numai pe unii dintre noi ci ni se adresează tuturor, fără deosebire. „Fiți sfinți cu toții, întreaga comunitate, Biserica întreagă”.

Așadar sfințenia este o datorie pentru fiecare dintre credincioși. Dar ce înseamnă, practic, a fi sfînt?

A fi sfînt înseamnă mai întîi a aduce și a ne păstra mintea în contact, în legătură cu cele duhovnicești, cu Iisus Hristos însuși.

Nu e vorba să renunțăm la gîndirea personală, ci e vorba ca acestei gîndiri să-i dăm un punct arhimedic, un punct de reazem, care s-o pună în condiția de a-și da seama de calitatea ei de putere conducătoare în viața noastră a credincioșilor. Experiența ne arată cît de nestatornică și de alunecoasă e mintea credinciosului în cele morale. Ea manifestă o curioasă tendință de a interveni în zona instinctelor, de a le scormoni, de a le sluji, de a le scoate din limitele lor. Nu arareori mintea întetește jarul poftelor

și al dorințelor urite, le incită, le ațîță și le sprijină în manifestarea lor negativă, distructivă.

Pentru noi, credincioșii, slăbiciunea aceasta a minții nu poate fi lecută decît prin aducerea ei în legătură cu Hristos, cu lumina, cu puterea, cu exemplul Lui.

În legătură cu Hristos mintea își poate da seama că e altceva decît trup, că are menirea de a conduce toate celelalte dimensiuni ale vieții.

În contact cu Iisus Hristos, mintea primește lumina și puterea de a vedea mai sigur ce e bine și ce e rău, ce e esențial și ce e secundar, ce e drept și ce e nedrept, ce e îngăduit și ce nu e îngăduit. În contact cu Iisus Hristos, mintea dobîndește puterea de a porunci și stăpîni durabil lumea intinctelor, a faptelor, a capriciilor, a pornirilor egoiste.

Sf. Apostol Pavel spune cititorilor săi să cugete la cele înalte (Colos. 3, 2). Aproape în toate Epistolele sale, Apostolul îndeamnă pe cititori să fie buni, blînzi, drepti, îngăduitori, cercetători. Dar, adînc cunoscător al sufletului, Sf. Pavel știa că nici un credincios nu poate împlini în chip statornic aceste îndemnuri dacă nu are o minte capabilă să-i arate în chip sigur ce anume are de făcut, și în același timp, capabilă să poruncească, cu autoritate, tuturor celorlalte puteri ale firii, ascultare.

Sf. Pavel știe însă că minte fermă, intransigentă în cele morale, noi, credincioșii, nu ne putem dobîndi decît aducînd-o în legătură, cu cele înalte, cu cele duhovnicești, cu Hristos.

Numai în legătură cu Hristos mintea noastră a credincioșilor își dobîndește certitudinea misiunii ei de conducătoare și în același timp își dobîndește puterea de a-și exercita în mod durabil misiunea aceasta.

În al doilea rînd, a fi sfînt înseamnă a ne aduce și simțămintele în legătură cu Hristos.

Sentimentele sînt o putere mare în viața noastră, a credincioșilor. Cu cît avem o mai sporită doză de afectivitate, cu atît putem fi mai însuflețiți pentru o acțiune sau alta și putem repede lua o inițiativă sau alta. Un credincios fără sentimente vii e un om cu o viață sufletească săracă, stinsă, rece și care, de aceea, se urnește cu greu la faptă.

Dar sînt sentimente și sentimente, unele inferioare, altele superioare. Sentimentele de ură, invidie, dispreț, sentimentele egoiste sînt sentimente inferioare. Sentimentele de compasiune, simpatie, frăție, iubire dezinteresată sînt sentimente superioare.

Cel mai înalt sentiment este acela al iubirii. Iubirea e totdeauna un sentiment care ia ființă între persoane. Numai prin extensiune putem spune că iubim o idee sau un lucru. În sens strict iubirea nu poate lua ființă și nu se poate dezvolta decît între persoane.

Pentru noi, credincioșii, cea mai desăvîrșită persoană este Iisus Hristos. De aceea numai în legătură cu El sentimentele noastre de iubire se pot purifica, lămurii și adînci. Numai trecînd prin școala iubirii față de Hristos, iubirea noastră față de semenii se poate manifesta curată, dezinteresată și în toată plenitudinea forței ei creatoare. Numai o iubire dobîndită în legătură cu Hristos ne poate ajuta să ne purificăm toate celelalte sentimente ale noastre.

În al treilea rînd, a fi sfînt înseamnă a ne aduce și voința în sfera de influență a lui Hristos.

Voința e puterea prin care ne manifestăm sentimentele, ideile, deciziunile noastre. Sentimentele curate și hotărârile sănătoase duc la fapte vrednice de laudă. Dar nu totdeauna se întâmplă așa. Nu arareori ne surprindem săvârșind lucruri care n-au aprobarea nici a inimii, nici a conștiinței noastre. Stării acesteia i-a dat expresie în cuvinte zguduitoare Saul din Tars: „Nu fac ceea ce voiesc, ci ceea ce urăsc tocmai aceea săvârșesc... Căci nu binele pe care îl vreau îl fac, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc” (Rom. 7, 15. 19).

De slăbiciunea aceasta a voinței, noi, credincioșii, nu putem scăpa decît dacă intrăm în comuniune de viață cu Iisus Hristos. Sub înfrîurirea purității și sfințeniei desăvîrșite a vieții lui Hristos voința noastră se adună din împrăștiere, biruie înclinările rele și se angajează cu hotărîre în slujba conștiinței și a inimii curate.

Pentru exercitarea voinței noastre în virtute nu e nevoie numai de un har intern, ci și de unul extern, adică de un exemplu desăvîrșit. Numai Iisus Hristos ne poate pune la îndemînă și un har și pe celălalt, și puterea înnoitoare internă, și exemplul care ne ajută să punem în practică înnoirea internă.

În al patrulea rînd, a fi sînt înseamnă a aduce nu numai sufletul, dar și trupul, în legătură cu Hristos. Sf. Pavel nu obosește întru a atrage atenția cetitorilor săi de a nu se lăsa stăpîniți de cele trupesti, de a trăi duhovnicește. „Nu sîntem datori trupului, ca să viețuim după trup” (Rom. 8, 12). „Nu purtați atîta grijă de trupul vostru încît să-i deșteptați dorințele” (Rom. 13, 14). Nu uitați că „cei ce sînt ai lui Hristos și-au răstignit carnea împreună cu patimile și poftetele ei” (Gal. 5, 24).

Trupul, ca zidire a lui Dumnezeu, nu este rău. El este organ al sufletului. Sf. Pavel îl numește „templu al Duhului Sînt” (I Cor. 6, 19).

Prin aceste cuvinte, marele Apostol exprimă deodată atît precaritatea cît și vrednicia trupului. Precaritatea, întrucît ca orice templu zidit din materie, trupul e supus piericiunii; vrednicia — întrucît, deși din materie pieritoare, trupul e menit totuși să fie organ al celei mai înalte forme de viață pentru credincioși și anume e menit să fie organ al vieții duhovnicești.

Ne-am deprins să participăm obișnuit la slujbele din Duminici și sărbători. Tot ce se săvîrșește în locașul de cult ne îndeamnă spre sfințenie. Forma bisericii, pictura, slujbele, predicile, cîntările, Sf. Taine, toate ne cer nouă, credincioșilor, strădanie perseverentă pentru agonisirea sfințeniei. Toate ne cer nevointe întru dobîndirea unei minți luminate în Hristos, a unei inimi neprihănite, a unei voințe tari, a unui trup curat.

Nu e ușor să ne agonisim virtutea sfințeniei. Ca oameni, sîntem supuși atîtor slăbiciuni, tentații și alunecări. Dar ca zidire nouă a lui Hristos purtăm în noi mari zăcămintе de puteri. Să scoatem din nelucrare acele puteri ascunse în ființa noastră prin Botez și prin celelalte Sfinte Taine! Să le scoatem din nelucrare și să le convertim în forțe ziditoare ale unei vieți noi, sănătoase, sfinte!

Să nu fim ca omul din poveste, care deși stăpîn pe o cantitate de pietre prețioase, trăia totuși în lipsuri pentru că nu cunoștea valoarea comorii al cărei stăpîn era.

Să dovedim că sfințenia pe care o agonisim prin contactul strîns cu Hristos nu este o vorbă goală, ci este izvor de viață nouă, sănătoasă, rodnică pentru noi și pentru cei din iurul nostru.

Pr. Prof. D. BELU

POMELNICUL CTITORILOR BISERICII DIN COMUNA PORCEȘTI (RAIONUL SIBIU) SCRIS LA ANUL 1780

În studiul nostru „O ctitorie transilvană a lui Matei Basarab din anul 1653”, publicat în revista aceasta (anul III, nr. 1—2 din 1958, p. 87—96), am arătat că biserica din Porcești a fost zidită de Matei Basarab, domnul Țării Românești, și că ea este unica biserică din Ardeal zidită de acest domnitor muntean.

Pisania ei, săpată în piatră și așezată la ușa de intrare a bisericii, cu textul¹ alcătuit de: jupîn Tămaș becierul, Ioan logofătul și Radu postelnicul, „*ispravnici* de Măria Sa trimiși”, ni-l înfățișează pe Matei Basarab ca singurul ctitor al acestei sfinte biserici.

Pomelnicul ctitorilor, însă, copiat la anul 1780 după un altul mai vechi, adaugă pe lângă Matei Basarab, în șirul ctitorilor încă trei urmași ai lui la domnie și anume: pe Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brîncoveanu (1688—1714) și Ștefan Cantacuzino (1714—1716). Împrejurarea aceasta denotă că după moartea lui Matei Basarab, biserica din Porcești a fost patronată mai departe de domnitorii munteni pînă cînd împrejurări politice și de altă natură (politica de catolicizare a romînilor ardeleni de către austrieci,² care au ajuns stăpîni în Ardeal, uciderea lui Constantin Brîncoveanu și apoi numirea domnitorilor munteni de către turci, etc.) au făcut să înceteze patronarea.

Încetarea ajutorului material, însă, n-a adus cu sine și ruperea legăturilor de ordin sufleteș ale preoților și credincioșilor bisericii din Porcești

1 Cu vrerea Părintelui și cu sporirea Fiului și cu săvîrșirea Duhului Sfînt, făcutu-s-a această sfîntă și dumnezeiască besearecă din temelie de creștinul Domnul Țării Rumînești Io Matheiu Basarab voevod întru cinstirea hramului sfîntului Nicolae al Miralichiei, ca să fie pomană neasvîrșită în veci.

Drept aceea și noi robii lui Dumnezeu și mai mici robi ai Măriei Sale creștinului Matheiu voevod: jupîn Tămaș beciarul, Ioan logofătul și Radu postelnicul, feciorii lui Tămaș și ispravnici de Măria Sa trimiși, nevoit-am de am văzut și începutul și sfîrșitul și s-a ridicat această besearecă cu cheltuiala Măriei Sale voevod și noi încă am dat ce am putut ca să avem pomană.

Și s-a început în luna lui Aprilie și s-a săvîrșit în luna Septembrie, văleat 1653.

2 La anul 1715 s-a înființat în Porcești protopopiat unit, așa numitul „archidiaconatus Porcesdiensis”, care a dăinuit pînă la anul 1738. Cf. Conscripției din anul 1716: *Extractus Summarius Locorum in Transilvania Valachicorum, pure talium, nec non mitorum ac Sacerdotum Unitorum, Non Unitorum et Bigamorum; quibus familiae seu hominum Paria anectantur*”, din Colecția Rosenfeld, filele 189—190, așezată recent în Arhivele Statului din Sibiu, Dulapul H 38.

cu Țara Românească. Comuna Porcești fiind în nemijlocita apropiere a Țării Românești, locuitorii ei aduceau cărțile bisericești, tipărite în tipografiile din Tîrgoviște, Govora și Rîmnic, și de mai departe, pentru trebuințele bisericii din Porcești, trecîndu-le uneori chiar pe așa numita „vama cucului”. Tot pe această vamă veneau și călugării mănăstirilor din Valea Oltului la mănăstirea (schitul) Porceștilor, de unde întăreau pe credincioșii din Porcești în Ortodoxie. Apoi și preoții din Porcești au ținut legătură strînsă cu preoții din satele învecinate ale Munteniei și Olteniei, de la care cumpărau — în diferite cazuri — cărți liturgice pentru sfintele slujbe. O notiță scrisă³ la anul 1720 pe un Octoih tipărit la Tîrgoviște, în anul 1712, și aflător încă în biserica din Porcești, descrie în mod plastic cumpărarea acelei cărți de către popa Sima din Porcești, de la fiul popii Mihail din Ciîneni. În sfîrșit, încetarea ajutorului material n-a împiedecat pe slujitorii bisericii din Porcești de a-i pomeni și pe mai departe cu numele pe domnii munteni și alți binefăcători ai bisericii din Porcești, originari din Țara Românească. În scopul acesta ei aveau la îndemînă așa numitul pomelnic al ctitorilor, păstrat din vechime în altarul bisericii, care în decursul timpului deteriorîndu-se a fost înlocuit cu altul nou, copiat după cel vechiu, la anul 1780.

Pomelnicul acesta este scris pe o coală de hîrtie semicarton, de mărimea 56×38 cm, care poartă pe ea, vizibil, atît cu cifre cirilice, cît și arabe data „1780”.

Coala de hîrtie are 3 despărțituri verticale, în formă de triptic. În despărțitura de la mijloc sînt trecuți Matei Basarab și soția sa, Elena, cu rudeniile lor apropiate, urmînd după ei cei 3 urmași la domnie ai lui Matei Basarab.

În despărțitura din dreapta sînt trecuți trimișii lui Matei Basarab, care au luat în seamă biserica zidită, rudeniile lor apropiate, preotul bisericii din anul 1653 (erei Oprea) și alți binefăcători și slujitori ai bisericii pînă la anul 1716. În despărțitura a treia — spre stînga — sînt binefăcătorii și cîțiva preoți ai bisericii cu preotesele (erite...) lor din timpul de la 1716 pînă la anul 1780.

Sub aceste trei coloane, trăgîndu-se o linie orizontală, ulterior s-a mai trecut și numele altor binefăcători și slujitori ai bisericii din intervalul de timp de la 1780 pînă la anul 1828, cînd prin adăugirea unui naos pentru bărbați și altar nou s-a mai lungit biserica.

Întreg scrisul pomelnicului e cu litere cirilice și destul de citeț, cu toate că hîrtia lui este mîncată (ciuruită) de carii. Publicăm acest pomelnic, mai jos, cu ctitorii din cele 3 despărțituri verticale:

1. Ioan Mathei Băsărabă voevod, i gospodja ego Elena.

I jupan Danciul velvornic, Stanca, Barbul ban, i nego Slav Pirvul Maria, Da(n)co, Barbul, Pîia, Radul, Marga, Vlăsan, Mathei, Kalea, Marga, Nicola, Kazan, jupan Radul, Despina, Petru, Șerban Mariia, Despa, Che(a)jna, Monakie Praxia, Zambia, Neacșa, Neaga, Zmaranda, Maria,

3 „Eu popa Sima din Porcești, mi-am cumpărat acest Octoih de la Sima, fiul popii Mihail din Ciîneni și i-am dat 6 florinți și 10 bani și aldămaș s-a beut și au fost și popa Ion al popii Gheorghe și fămeile lor și popa Ion Potroca (acești 3 preoți din urmă încă erau din Porcești). Anul 1720”.

Petru, Panait, Thoma, Mathei, Iwan Șărban voevod, Mariia, Iwan Constantin voevod, Mariia, Iwan Ștefan voevod.

II. Becer Tămaș, Ioan, Radul, Dimitrie, Erei Oprea, Neacșa, Simion, Avrita, Sora, Stoia, Samfir, Ioan, Ana, Radu, Ioan, Cirstea, Stanca, Onofrei, Dobra, Maxin, Anca, Petru, Marga, Petru, Vilcu, Margita, Oprea, Marina, Ioan, Radul, v: Ioan, Vișa, Oprea, Buica, Ioan, Ștefan, Dobra, Tatul, Serban, Marina, Roman, Lisăthte, Iova, Apostol, Stana, Kirița, erei Nicolae, Dobra, Radul, Anca, Tămaș, Mărie, ieromonah Mathei, Simon, Satha, Roman, Maria, Mihail, ieromonah Sofronie, Akilina monahia, erei Ioan, erița Paraschiva, Marola, erei Georgie.

III. Erei Stoia, Mariia, Șărban, erei Ioan, erei Vilcu, erei Ioan, Ana, Istrate, Maria, Călina, erei Stoica, Mariia, Șărban, Marina i(e)rodiacon Radu, Radul, Thoma, Dumbravă, Băra, Theodora, Ioan, Nistoră, Alăman, Mărie, Oprea, Ana, Radul, Anca, Simon, Antonie, Dobra, Thoma, Mărie, Ioan, Călină, Stana, Mărie, Radul, Stoica, Stokina, Ioan, Maniu, Ioană, Ioan, Mărie. Radul, Anghelina, erei Ioan, Maria, Stoica, Crăciună, Ioan, Thoma, Ioan, Mariia, Athanasie, Văsilca, Vișa, Paraschiva, Mihail, Tămaș, erei Vasilie, Safta, Ana, Ioan, Ioană, Mărie, Ana, Ioan, Simioan, Soră, erei Angelu, Mărie, Safta, Stana, Ana, Thoma, Mărie, Crăciună, Aron, Ioan, Mărie, Radul, Ana, Niculae, Ioan, Petca, Floarea, Bunea, Mărie, Simion, Mărie, Niculae, Toma, erei Ioan, Sabina, Floare, Ioan.

Prot. stavr. Dr. ANDREI GÎLEA

MESAJUL ADUNĂRII MONDIALE CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

— IUNIE 1961 —

În zilele de la 13 la 18 iunie 1961, s-au desfășurat la Praga lucrările Adunării Mondiale Creștine pentru Pace. Peste 600 de delegați din 45 de țări, reprezentând cele mai îelurite Bisericii și conșesiuni creștine din cele 5 continente, au dezbătut timp de șase zile marile probleme ale vieții contemporane și în deosebi problema de bază a zilelor noastre: apărarea păcii. Biserica Ortodoxă Română și celelalte conșesiuni creștine din țara noastră și-au trimis delegați la această mare Adunare creștină.

În discuțiile ce s-au purtat la Praga, sute de reprezentanți ai creștinătății din toată lumea — patriarhi, mitropoliți, episcopi, profesori de teologie, preoți, pastori și predicatori creștini — au subliniat identitatea ce există astăzi între năzuințele spre pace, libertate și dreptate ale omenirii întregi și principiile sfinte ale învățăturii și moralei creștine. Ei au arătat că toți creștinii au datoria să susțină orice acțiuni întreprinse pentru întărirea prieteniei și înțelegerii între popoare, pentru înfăptuirea dezarmării generale, pentru interzicerea armelor de exterminare în masă, pentru soluționarea problemei germane în interesul păcii și securității popoarelor, pentru înlăturarea definitivă a colonialismului și pentru rezolvarea tuturor neînțelegerilor dintre state pe calea tratativelor.

Participanții la Adunarea Mondială Creștină pentru Pace de la Praga au adoptat alăturatul mesaj, adresat creștinilor din lumea întreagă.

Sinodul Permanent al Bisericii Ortodoxe Române — în ședința sa din 29 iunie 1961 — și-a însușit cuprinsul acestui mesaj și a hotărât ca el să fie citit credincioșilor în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei Române, în ziua de 6 august 1961 —, ziua în care se împlinesc 16 ani de la primul bombardament atomic asupra orașului japonez Hiroșima.

MESAJUL PRIMEI ADUNĂRI MONDIALE CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

— Iunie 1961 —

I.

Cu credința în Iisus Hristos, căruia I s-a dat toată puterea în cer și pe pământ, s-au întrunit la Praga, la o primă Adunare Mondială Creștină pentru Pace, mai mult de 600 de creștini, ca reprezentanți și membri ai diferitelor Biserici, confesiuni și culte din toate părțile lumii.

La începutul epocii atomice, când amenință o eventuală autodistrugere a omenirii și când lumea strigă după pace, să înțelegem cu toții făgăduințele lui Dumnezeu: *Pace pe pământ și Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema*. Cu convingerea credinței noastre, facem un apel de obște la întreaga creștinătate și la toți oamenii să aibă încredere în aceste făgăduințe ale Milostivului Dumnezeu și cu puterea Lui să meargă pe drumul păcii.

II.

1. Dumnezeu a făcut *pace* între El și toți oamenii prin Fiul Său, Iisus Hristos. Cu aceasta, El a întemeiat în același timp legătura păcii și a dragostei între oameni.

Nu putem să ascultăm sau să transmitem acest mesaj îmbucurător fără să ne angajăm cu toată puterea pentru restabilirea, păstrarea și întărirea păcii pe pământ între oameni și popoare.

2. Dumnezeu a *împăcat* lumea cu Sine Insuși prin Fiul său Iisus Hristos și a chemat pe ai Săi la slujirea împăcării.

Nu putem să ascultăm sau să transmitem acest mesaj îmbucurător, fără a arăta tuturor oamenilor și popoarelor care sînt astăzi în dușmănie, căile practice și posibilitățile de înțelegere. Vrem să accentuăm că cei ce sînt astăzi învrăjbiți, învață să trăiască împreună în pace și să rezolve încordările și crizele, fără război și fără folosirea forței.

3. Prin Fiul Său Iisus Hristos, Dumnezeu a vrut ca *dreptatea* Sa îndurătoare să cuprindă pe toți oamenii.

Nu putem să ascultăm sau să transmitem acest mesaj îmbucurător, fără să contribuim ca, în interesul tuturor oamenilor și grupelor umane, în interesul tuturor popoarelor și raselor și în interesul legăturilor internaționale, să se întocmească noi și bune orînduiri de drept, care să slujească pacea.

4. Cu multă *îndelungă răbdare și îngăduință* Dumnezeu ne-a răbdat pe toți pînă astăzi prin Fiul Său Iisus Hristos; sub această răbdare a lui Dumnezeu trăiește lumea pînă la sfîrșitul ei în ziua cea de apoi.

Nu putem să ascultăm sau să transmitem acest mesaj îmbucurător, fără să ajutăm în multe chipuri ca toți oamenii care trăiesc pe acest pământ să aibă răbdare unii cu alții, ca popoarele să năzuiască stăruitor la înțelegerea între ele și să fie gata de jertfe reciproce.

III.

Mărturisim că întreaga creștinătate și noi toți am zăbovit mult pînă să ne deschidem sufletele pentru pacea lui Dumnezeu și să ascultăm de porunca divină a dragostei, astfel încît să ajutăm la crearea condițiilor pentru o pace pămîntească, omenească. Toți ne-am lăsat adînc prinși în lațul stării generale de neliniște.

Cu mare durere și adîncă îngrijorare vedem că părți întinse ale creștinătății neagă misiunea Domnului nostru, Care ne cheamă pe calea păcii, a împăcării și a dreptății; că aceste părți ale creștinătății îndreptățesc în mod mincinos, din punct de vedere creștin, mijloacele de distrugere în masă, consideră anumite orînduiri sociale drept neschimbabile și ațîță războiul rece contra popoarelor care-și construiesc o nouă orînduire socială.

Totodată nu putem trece sub tăcere faptul că nenumărați frați creștini romano-catolici care, ca și noi, doresc pacea și ostensc împreună cu noi pentru evitarea catastrofei războiului rece și a războiului cald, sînt puși în grave conflicte de conștiință, prin comportarea pe care o au de fapt mulți dintre conducătorii lor bisericești. Căpetenii bisericești, chiar cercuri din Vatican, contribuie, din nenorocire, ca spiritul războiului rece să fie dus mai departe.

În timp ce declarăm acestea, nu încetăm să ne rugăm lui Dumnezeu să ne țină uniți în dragostea Sa pe noi și pe frații noștri romano-catolici și să ne călăuzească la cunoașterea voii Sale și la ascultare față de porunca divină a dragostei și a păcii.

Intrucît Dumnezeu n-a îndepărtat de la noi făgăduința păcii, a milostivirii și a dragostei Sale de oameni, îndrăznim iarăși, în numele lui Iisus Hristos, Domnul nostru cel răstignit și înviat, să pășim în fața creștinătății, în fața popoarelor noastre și a guvernelor lor, aducînd mîngîiere, rugăciune, chemare și îndemn pentru vestirea păcii pe pământ.

IV.

1. În lumina *păcii* lui Dumnezeu, noi am înțeles că:

În epoca atomică, războiul nu mai reprezintă nici o posibilitate care să garanteze rezolvarea problemelor internaționale. Cine se gîndește la distrugerea în masă, cine amenință cu armele atomice pentru intimidare, cine pregătește asemenea mijloace lipsite de omenie, cine crește tineretul pentru o eventuală folosire a acestor mijloace, — acela lucrează nu numai

împotriva tuturor judecăților rațiunii umane, ci păcătuiește și împotriva lui Dumnezeu.

Intrucît cursa înarmărilor atomice continuă, rugăm toate parlamentele și toate guvernele să facă totul și să încerce orice pentru lichidarea războiului.

Ca primi pași de făcut în această privință sînt: încetarea experiențelor cu arme nucleare și înțelegerea asupra măsurilor de control internațional.

Renunțarea statelor neînarmate încă cu arme atomice de a poseda mijloacele de distrugere în masă slujește același scop; de asemenea, tot ce ajută sforțărilor pentru o dezarmare generală-totală și pentru o pace mondială organizată.

În fine, tot aci se încadrează o interdicție generală a tuturor armelor atomice și distrugerea stocurilor actuale, pentru ca, la sfîrșit, energia atomică să slujească numai scopurilor pașnice.

Acelorași măsuri aparțin și toate încercările și propunerile pentru crearea de zone fără arme atomice și pentru încheierea de tratate de neutralitate internațional garantate.

Problema nerezolvată a Germaniei este o rană primejdioasă pe trupul Europei. De aceea ne îndreptăm către Biserici și creștinii, către guvernele și către popoarele din ambele state germane, cu rugămintea de a contribui activ la pacea Europei și a lumii, condamnînd diferitele încercări vest-germane care se fac în orice formă de înarmare și cu deosebire în înarmarea atomică și renunțînd la toate acestea.

2. În lumina *împăcării* lui Dumnezeu, am înțeles că:

Războiul rece înseamnă pregătirea catastrofei atomice. Știm că toate popoarele doresc cu tărie pacea. Războiul rece domnește totuși pretutindeni acolo unde popoare și state își caută fericirea și buna lor stare în paguba altor popoare și state.

E vorba astăzi, înainte de orice, să privim, cu toate urmările, coexistența și cooperarea constructivă a acelor popoare și grupe de popoare, care trăiesc în diferite sisteme și tradiții economice, politice și culturale. Locul condamnării reciproce trebuie să-l ia întrecerea prietenească.

3. În lumina *dreptății* lui Dumnezeu, am înțeles că:

Toți oamenii, toate popoarele și toate guvernele stau astăzi în fața grelei probleme nu numai de a elimina războiul, dar și de a da lumii o nouă ordine în care să poată prospera și popoarele și statele așa de mult păgubite pînă acum, cu osebire cele din Asia, Africa și America Latină. Intervenția și întregul nostru atașament privesc pe toți acești apăsăți, disprețuiți și desmoșteniți, pe toți care sînt pe drumul libertății și al independenței. Pe lîngă aceasta, ne gîndim, însă, și la acei oameni și state

de rasă albă, cărora trebuie să li se ceară astăzi renunțarea la influența și la pretensele drepturi asupra bogăției și izvoarelor de materii prime, mai ales în acele părți ale lumii menționate mai sus.

Vechile puteri coloniale trebuie să înțeleagă că e timpul ca ele să renunțe la pozițiile lor de forță. Popoarele care trăiesc mai bine sub raport material, trebuie să înțeleagă că ele trebuie să fie gata la sacrificii pentru a ajuta la ridicarea standardului de viață a popoarelor lipsite de cele trebuitoare.

Rezolvarea grelelor probleme în așa numitele țări slab dezvoltate, o vedem numai pe calea unei cooperări prietenești, între toate statele, între națiunile vechi și cele tinere. Discriminarea rasială, orice formă a unui nou colonialism, dar și orice târăgănare în eliminarea nenorocirilor grele care apasă asupra a milioane de oameni, vor semăna ură și vor periclita coexistența pașnică a popoarelor.

Amintim acelor state care folosesc sume neînchipuit de mari pentru înarmare, că orice restrângere a cheltuielilor lor de înarmare liberează mijloace economice, prin care foamea și marea mizerie umană din lume vor putea fi înlăturate și va putea fi dat popoarelor dreptul la toate bunurile pământului.

Este necesară acțiunea rapidă.

4. În lumina *răbdării* lui Dumnezeu, am înțeles că:

Noi, oamenii, avem azi în mînă posibilități nebănuite. Le putem folosi pentru blestem și distrugere, sau pentru binecuvîntare și pentru binele pământului și al oamenilor lui.

Cu credința în îndelungă-răbdarea și milostivirea lui Dumnezeu, sîntem pe deplin încredințați că El vrea să păzească viața omenirii și să mențină pacea între popoare, pe pămînt. Dar Dumnezeu vrea ca noi să folosim strădaniile noastre omenești pentru pace între popoare, în vederea împăcării între oameni și a întronării dreptății pe pămînt.

V.

În această operă pentru pace pot să se unească toți oamenii, căci Domnul Dumnezeu ține toate în mîna Sa. El conduce pe toți oamenii după sfatul dragostei Sale și păstrează ultimul cuvînt în Domnul Iisus Hristos, care va să vină. Bunătatea Sa e aceea care ne dă misiunea să chemăm la lucrare comună pe toți oamenii de bună voință.

Pacea lui Dumnezeu, care e mai presus decît toată mintea, să păzească inima și înțelegerea noastră în Hristos Iisus, Domnul nostru.

„PENTRU CE TRĂIEȘTE OMUL?” este problema, pe care și-a pus-o tînărul muncitor Vladimir Șașov din orașelul Revda, de pe meleagurile Uralului. La această întrebare au răspuns locuitorii orașului Revda, bătrîni și tineri, în scrisori mai lungi sau mai scurte, pline de gînduri, de păreri și de istorisiri din viață.

Iată trei dintre aceste răspunsuri:

Un muncitor vîrstnic, Grigori Mihailovici Egorov, după ce dă cîteva exemple din uzina în care lucrează, conchide: „Dacă ar trebui să răspund pentru ce trăiește omul aș spune așa: omul trăiește ca să creeze! Asta înseamnă, după părerea mea, să te gîndești nu numai la tine, ci și la copiii și nepoții tăi, la toți cei care vor trăi după tine. Să crezi, să îmbunătățești, să înfrumusețezi prin munca ta viața — asta-i menirea omului”.

Bătrînul zidar, A. Ivanovici Șihov, care a „închis în fiecare clădire o părticică din sufletul lui” și e mulțumit că în casele construite de el trăiesc oameni care îl pomenesc cu recunoștință, conchide: „Orice lucru trebuie făcut cu dragoste și dus la bun sfîrșit”, adică dragostea în tot ceea ce faci pentru oameni este esențialul.

Tînărul inginer Mihail Snițki răspunde: „După pînerea mea omul trăiește nu numai pentru el, ci și pentru societate. Cînd țelul vieții tale este acela de a trăi și pentru ceilalți oameni, pentru întreaga societate, atunci nu poți cunoaște niciodată plictiseala,

apatia”, ci numai entuziasmul, bucuria.

În fond, toate răspunsurile spun: „Viața e frumoasă și merită să fie trăită numai atunci cînd nu se închistează într-un cerc strîmt de patimi, de dorințe mărunte, egoiste, ci își desfășoară larg aripile spre visurile avîntate, spre marile idealuri sociale”. („Veac Nou”, nr. 36/1960, p. 7). Așa e! Dăruirea de sine din dragoste de om și de visurile și realizările lui este izvorul fericirii reale și durabile. Cu cît iubești mai mult, cu cît te dăruiești mai mult pentru binele semenilor, pentru binele societății, pentru binele omenirii, cu atît simți că trăiești, cu atît ești mai om și mai fericit.

O SCRISOARE SEMNIFICATIVĂ. Cunoscutul scriitor american John Steinbeck, a trimis o scrisoare lui Adlai Stevenson, liderul partidului democrat american, care s-a și publicat. „Constatări amare”, ce le face Steinbeck despre starea de spirit din S.U.A. sînt semnificative.

„După reîntoarcerea mea din străinătate — începe interesanta scrisoare a celebrului romancier — m-am confundat în lectura ziarelor. În timp ce citeam am ajuns treptat la convingerea că n-am procedat bine întorcîndu-mă în America. Iată impresiile dezvoltate în mine de lectura presei noastre: viața este stăpînită aici de o imoralitate nemaipomenită, care pă-

trunde pretutindeni și minjește totul, de la sufletul copiilor pînă la cele mai înalte foruri de guvernămînt. În afară de aceasta, constat la toți americanii o neliniște nervoasă, o năzuință sau nostalgie după ceva necunoscut — poate după candoare și puritate. O îngrozitoare bătărănie, cruzime și ipocrizie se manifestă la cei mai mulți dintre cetățenii noștri, mai ales la oamenii cu situația materială mai bună. Și, în fine, remarc o iritație sumbră, caracteristică celor ce se tem de ceva.

Toate acestea — continuă Steinbeck, — așadar cinismul și imoralitatea țării noastre, mă îngrijorează din cale afară. Dacă lucrurile continuă în acest fel și nimic nu schimbă actualele stări (oare o zguduire serioasă ar putea să ne ajute...) sîntem pierduți ca națiune.

Cineva trebuie, în sfîrșit, să revizuiască în mod serios sistemul nostru. Și cît mai curînd cu putință. Nu ne mai putem amăgi în credința deșartă că vom izbuti să facem din copiii noștri oameni de treabă atîta timp cît aparatul de stat, instituțiile publice, totul este contaminat de corupție, afită timp cît se răsplătesc nu cîntea și virtutea, ci mișelia și delațiunea...

În mine s-a trezit dorința și speranța de a face ceva. Dar în tine, Adlai?..." (cf. Tribuna, nr. 36/1960, p. 7).

Nu știm dacă liderul democrat Stevenson a răspuns acestei scrisori — și ce a răspuns. Indiferent de răspunsul acestuia, scrisoarea este un semnal de alarmă într-o orînduire socială care se destramă. Destrămarea se manifestă și pe plan moral: imoralitatea și corupția cuprind cercuri tot mai largi; bătărănia, cruzimea, cinismul, ipocrizia sînt frecvente la cei înstăriți; instituțiile publice sînt contaminate de corupție și răsplătesc „nu cîntea și virtutea, ci mișelia și delațiunea”. De aici „o iritație sumbră, caracteris-

tică celor ce se tem de ceva”. E teama prăbușirii definitive. În acest tablou întunecos apare o singură zare de lumină: „o năzuință sau nostalgie după ceva necunoscut — poate după candoare și puritate”.

E clar: sensibilitatea scriitorului se sizează fenomenele ce vestesc apusul capitalismului american și năzuințele poporului american spre o nouă lume, mai bună, mai pură, care va veni. Destrămarea capitalismului se arată pe plan moral prin imoralitate și nostalgia după puritate și candoare.

Ne întrebăm: unde sînt multe biserici și secte, care se laudau, cu „superioritatea” creștină a S.U.A.? Statele Unite ale Americii au fost întemeiate, în mare parte, de emigranții sectari, care erau prizonieri în Anglia și în alte țări europene. Aceștia au transformat S.U.A. într-un centru mondial al sectarismului, într-o țară dominată de o mulțime de „biserici”, unele mai mari, altele mai mici, fiecare avînd pretenția „adevărului absolut”.

S.U.A. s-a dezvoltat ca stat capitalist într-un timp scurt, devenind cel mai puternic stat capitalist. Între armele expansiunii americane capitaliste, pe lîngă armele economice, politice, culturale, au figurat și armele religioase. Marii monopolști nu finanțau numai misiți, ci și „misionari”, care să „încreștineze” pe creștinii din Europa, aparținători Bisericii luterană, catolică sau ortodoxă. Pasă-mi-te creștinii europeni zăceau în „întuneric” și „rătăcire” și trebuiau aduși la calea „adevărului”, la „lumina” lui Hristos de „apostolii” sectelor americane! Acești „apostoli” priveau „de sus” la „bietii” creștini, care se țineau de tradiții străvechi și nu știau că sînt niște „rătăciți”. Pe lîngă pretinsul „adevăr”, ei aveau și un alt temei pentru îndrăzneala și îngîmfarea lor: sacul cu bani. Așa reu-

șeau să momească pe unii creștini ortodocși, luterani sau catolici și să-i „convingă” că la ei e calea cea „dreaptă”. Poporul nostru zice că „banul e ochiul dracului”. Pentru „misionarii” sectari banul era undița „convertirii”, mijlocul prozelitismului. Erai sărac? Îți făgăduiau salariu bun, sau construirea unei case, aprovizionare pe iarnă, trimiterea copilului la școală, ș. a., dacă treceai la secta lor. Bani veneau destui din S.U.A. ca să poată prinde în mrejele lor pe cei „slabi de inger”. Așa, pe lângă sucursalele societăților americane, apăreau la noi și sucursalele bisericuțelor și sectelor americane, servind aceluiași expansionism imperialist. Din când în când apărea câte un „inspector” din S.U.A., ca să vadă cum prosperează „biserița” finanțată cu dolari și să ia la rost guvernul și Biserica ortodoxă pentru orice fir de păr care s-ar fi clătinat de pe capul vreunui „convertit”, de parcă am fi fost o colonie a imperialismului american.

...Acele timpuri au trecut. Poporul român a făcut rânduială în casa sa. El își făurește o viață nouă și în munca aceasta sînt alături de popor slujitorii și credincioșii tuturor cultelor. Cultele recunoscute nu sînt manevrate de peste hotare în detrimentul poporului român, ci sînt legate de patrie și de propășirea ei. Orice încercare de înțuzie sectară, inspirată de oficine străine, n-are nici o perspectivă, lovindu-se de unitatea morală a poporului. Iar credincioșii Bisericii noastre au adevărul creștin, descoperit de Iisus Hristos, propovăduit de Sf. Apostoli și transmis de Sf. Părinți. Ei nu au nevoie de răstălmăciri sectare ale credinței creștine. Ei nu ascultă șoapte veninoase de peste hotare, ci sînt alături de popor, de munca și vrerile lui.

E timpul acum ca bisericuțele și sectele americane să-și îndrepte atenția spre situația religios-morală îngrijor-

rătoare din S.U.A. Nu-i destul să umbli cu Biblia subsuoară și să fii mereu cu citate scripturistice pe buze, ca să fii cu adevărat creștin! În valul desmățului moral ce crește în S.U.A., unde este prezența „misionarilor”; unde este digul credinței și moralei „creștine”, unde e influența convertitoare, moralizatoare a sectelor? Aveau pretenția să „încreștineze” din nou pe credincioșii europeni, și acum asistă neputincioși la destrămarea proprie. Îngîmfarea lor primește o replică aspră de la viața însăși.

E drept că unele culte americane au luat atitudine în favoarea păcii, a interzicerii armelor atomice, arătînd o atitudine mai avansată, dar influența lor este minimă. Nici chiar proprii lor credincioși, ajunși în posturi de răspundere, nu urmează aceste recomandări, ci promovează politica „războiului rece” (Truman-Eisenhower, etc.). Nixon, campion al războiului rece, e fiul unei familii de quakeri pacifiști. Capitalismul american — deși mai pomenește de Biblie — nu se conduce după învățăturile evanghelice, ci după „legea junglei”, după legea celui mai tare, fiind astfel de fapt în opoziție cu principiile morale creștine. Nu Hristos stă la cîrma vieții americane, ci mamonișmul, alergarea după îmbogățire prin orice mijloace. Un astfel de spirit necreștin, care pune ca scop succesul în afaceri, îmbogățirea personală, nu poate genera decît corupție, cinism, brutalitate, imoralitate. Și în fața acestei destrămări „misionarii lumii” se simt neputincioși. Criza include și viața religioasă, care prin fărâmițare neconținută și prin o mulțime de aberații a pierdut mult din influența și puterea ei. Odată cu criza imperialismului intră în criză și uneltele lui religioase, sectele.

Scrisoarea lui Steinbeck este semnificativă. Ea denunță tarele morale ale capitalismului american și vestește un

viitor care plutește pentru mulți americani încă în nebuloasa nostalgiei, dar nu peste mult se va preciza, căci mersul istoriei — deci și al poporului american — este spre socialism. Nu ne îndoiim că poporul american va găsi calea cea bună, chiar dacă pentru aceasta va trebui să treacă peste multe piedeci. Căci Steinbeck și alții doresc să facă „ceva” pentru a schimba situația actuală. Așa aluatul cel nou va cuprinde cercuri din ce în ce mai largi și va transforma S.U.A. într-un stat al oamenilor muncii.

Poporul român e în detașamentul de frunte al istoriei celei noi. El vrea să intensifice legăturile cu poporul american, pe baza principiilor coexistenței pașnice de egalitate, respect reciproc și colaborare. Biserica noastră, care are credincioși în cadrele Episcopiei Ortodoxe Române din S.U.A., sprijinește aceste legături. America privește din nou spre Europa, unde se făurește o viață nouă, de astădată însă în răsăritul Europei. Zorile vieții celei noi se anunță și dincolo de ocean.

N. M.

QUAKERII SINT PENTRU PACE.

De când s-a pornit marea mișcare mondială a Consiliului păcii, din 1951, de atunci și quakerii și-au luat mai în serios dorința lor de a fi cu adevărat „prieteni lui Hristos”, cum le este denumirea. Acum ei nu mai vor să fie o simplă sectă de altădată, ci o mișcare reînnoitoare creștină, tocmai în Apusul cel atât de descreștinat prin isteria militaristă. Această hotărâre, schițată încă în 1949, a fost definită la conferința generală quakeră din 1952, pentru ca stăruința pentru pace să nu mai fie un simplu pacifism. În adevăr, a fi pacifist înseamnă doar a căuta împăcare între antiteze, o împăcare măcar formală, de a potoli certurile și de a realiza o tole-

ranță reciprocă pe bază de diplomatie creștină. În schimb, a fi creștin convins pentru pace, este a milita cu convingere pentru pacea omenirii, precum o fac membrii Mișcării creștine pentru pace de la Praga, din 1958. În acest cadru se depune o stăruință conștientă pentru apărarea păcii — pentru că așa o vrea Mîntuitorul Hristos — și deci de a convinge cu argumente evanghelice, de a lămuri ce este greșit în militarism și de a indica singura cale posibilă pentru creștini: colaborare comună în deplină convingere pentru pace reală în lume. De

aceia quakerii, înțelegînd această misiune înaltă creștină, chiar de la început s-au alăturat acestei Mișcări creștine pentru pace. În fruntea activiștilor stau cunoscuții luptători prof. Emil Fuchs de la Lipsa din Germania, prof. Richard Ullmann din Anglia și alții. Ca să fie lămurită această poziție, la conferința generală quakeră din 1959 s-au revizuit statutele din 1872 și 1925 pentru ca mișcarea quakeră să aducă aportul ei real pentru creștinismul apusean în lămurirea problemelor actuale. În acest scop, în 1960 s-a publicat la Londra o lucrare amănunțită lămuritoare, intitulată: „Credința și fapta creștină în experiența Societății Prietenilor” (p. 276). Iar prof. R. Ullmann a mai publicat lucrarea: „Între Dumnezeu și istorie” (Londra 1959, p. 212) în care subliniază poziția umană în explicarea activității quakere, ca să precizeze faptul că pentru creștin viața trebuie să se desfășoare după voia lui Dumnezeu, care pentru prezent este exprimată prin voința spre pace.

MITROPOLIA ORTODOXĂ CEHO-SLOVACĂ a publicat în 1960 un Anuar propriu (p. 130), care este o continuare a revistei Pravoslavna mäsľ; scopul lui este să ofere infor-

mații despre viața Bisericii ortodoxe cehoslovace, care în decembrie 1961 își va serba a 10-a aniversare a autocefaliei. Numărul de față prezintă în sinteză următoarele probleme: Istoricul bisericii ortodoxe cehoslovace (de J. Novak), cuprinzând cele 3 perioade, de la început pînă 1918, apoi pînă 1945, cînd biserica a suferit pe vremea „protectoratului” hitlerist și episcopul Gorazd a fost împușcat în 1942, și ultima perioadă de refacere cu proclamarea autocefaliei și anii următori de activitate; urmează istoricul celor 4 eparhii ortodoxe cehoslovace (Praga, Olomouț, Prešov și Mihalovițe), cu indicații de amănunt (N. Scerbin); Jubileul de 10 ani al Facultății de teologie de la Prešov (P. Kernașevici); rolul mirenilor în biserică (B. Aleș), cuprinzînd principii și aplicări; apoi este indicată activitatea teologică pentru anii 1926—1959 (J. Novak), cea istorică de lămurire a tradițiilor ortodoxe la cehoslovaci (J. Rosak) și activitatea publicistică a mitropoliei (J. Leixner), fiind subliniat și aportul teologilor romîni sibieni D. Belu și M. Șesan (p. 14); și apoi este prezentată cu amănunte activitatea pentru pace a Mitropoliei, atît acasă, precum și în cadrul unor întîlniri internaționale și interconfesionale (A. Mihalov, St. Balogh). Articolele sînt scrise în limba rusă și au la sfîrșit un rezumat în limbile engleză și germană. Despre aceeași tematică, prezentată însă mai popular, tratează și cîteva din numerele ultime ale revistei: *Hlas Pravoslavi — Glasul Ortodoxiei*, pentru credincioșii ortodocși cehoslovaci, scrise în limba cehă. Astfel în nr. 8 pe 1960 e subliniată conferința Mișcării creștine pentru pace de la Praga, din septembrie 1960; în nr. 9 continuă indicarea unor amănunte despre această conferință și sînt prezentate considerații asupra conferinței Mișcării bisericilor europene de la Nyborg din oc-

tombrie 1960, cu 55 delegați din 20 de țări europene, la care și problema păcii a fost discutată cu deosebit interes. Se oferă informații și îndemnuri duhovnicești, știri din lumea creștină și unele contribuții ale prof. D. Belu și M. Șesan (nr. 8, 1960 și 2 pe 1961).

BISERICA GREACĂ a suferit de curînd pierderi dureroase prin decesul unor teologi deosebiți și anume al profesorilor arhim. E. Antoniadis (1958), arhim. V. Stefanidis (1958) și D. Balanos (1959). Pentru cinstirea primului dintre ei s-a publicat de către decanul Facultății de teologie din Atena, Gher. Konidaris, un bogat volum omagial, la Atena, pe 416 pagini. După necrologul cuvenit (p. 11—28), urmează o serie de articole importante, care merită să fie menționate: H. Alivisatos, Despre primele două articole din noul Regulament bisericesc din 1952 (p. 3—12); P. Trempeles, Inceputul cultului creștin (p. 15—42) subliniind părțile moștenite din cultul templului, precum și cele originale creștine; V. Velas, Comentărilor la cărțile lui Avacum (p. 95—150), o comparație cu textele de la Qumran; P. Bratsiotis, Ap. Pavel și unitatea bisericii (p. 153—163); I. Karmiris, Teologia Sf. Grigore Teologul (p. 167—216); G. Konidaris, Cercetări noi despre ierarhia primelor veacuri, dintre anii 34—156 (p. 219—304), justificînd ierarhia bisericească a celor trei trepte din timpurile apostolice; teza o reia rezumativ apoi și în *Theologia* 4, pe 1960; D. Moraitis, Metodele educației creștine (p. 307—338); K. Bonis, Tezele politicii lui Fotie (p. 341—357), în discuție cu prof. Dvornik; M. Siotas, Despre unele sensuri dogmatice din Noul Testament (p. 361—407). La sfîrșit se află și necrologul prof. Balanos, cu sublinierea activității sale.

M. Ș.

CERCETĂRI COMENIOLOGICE.

Figura pedagogului creștin Ioan Amos Comenius din veacul al XVII-lea este mereu menținută vie prin revista periodică cehă: *Acta Comeniana*. Numărul 1 pe 1960 oferă interesante amănunte despre unele texte noi ale lucrărilor sale, despre ediții corectate, despre activitatea lui la Amsterdam în 1641 și 1656, apoi recenzii despre cercetări comeniologice, citarea lui în variate enciclopedii, cronici. De reținut sînt considerațiile pedagogilor sovietici despre elementele progresiste comeniene și altele.

SFÎRȘITUL EPOCII CONSTANTINIENE. Sub această noțiune se înțelege acum în Apus încetarea existenței bisericii de stat, cum a rînduit-o în 313 împ. Constantin cel Mare. La începutul veacului nostru s-a spus acestei încetări: separarea statului de biserică, cum s-a inițiat aceasta în Franța (1905) și Uniunea Sovietică (1918), pentru ca ambele părți să-și poată administra autonom problemele proprii, după cuvîntul Mîntuitorului: „dați cezarului...” (Mat. 22, 21). În Anglia însă regele a rămas mai departe șeful bisericii în sens cezaropapist, iar papa se mai gîndea încă la papocrație universală. După al doilea război mondial, în statele de democrație populară s-a aplicat principiul separației, pe cînd în Germania se discuta de „sfîrșitul epocii constantiniene”, oarecum cu unele deosebiri de amănunt și raporturi, după împrejurările locale. Dacă teologii germani democrați înțeleg prin acest sfîrșit încetarea bisericanismului de stat, dar cu asistența statului în probleme sociale comune, în schimb teologii germani militariști, și cei americani, acceptă ca statul să ceară bisericii, în baza principiului de simfonie sau autonomie, chiar sprijinirea unor acțiuni

în contrazicere cu învățătura evidentă a Mîntuitorului. Astfel în Germania federală s-a născut recent teza, de nuanță iosefinistă, că biserica stă în serviciul intereselor statului și aceasta tocmai cu privire la sprijinirea psihologiei militariste apusene, că Dumnezeu ar admite armele nucleare omenești în cadrul Providenței Sale pentru lume, teză care este în esență sa cu totul absurdă.

Dar pentru ea militează numeroși scriitori creștini, ca d. p. olandezul H. Berkhof, în lucrarea: *Biserica și împăratul*, Zürich 1947, ca derivînd din teocratismul bizantin, ceea ce este eronat. Mai ales se observă aceasta la olandezul calvin radical C. W. Mönich, în lucrarea: *Căile creștinătății*, Stuttgart 1960. Deși critică papalitatea, totuși caută să justifice teza, că biserica ar fi fost de la început o grupare de cult cu țeluri politice (p. 33), deci alături de interesele statului (p. 189s). Din această teză antică, desigur nepotrivită, se trag apoi concluzii divin-deterministe pentru actualitate (p. 181: „tu ne faci păcătoși”; p. 205), ca să nu poată înceta epoca constantiniană (p. 100s) și să nu înceteze nici sprijinul teologiei pentru suverani (p. 126), deși aceasta este cu risc (p. 209), așa că între teologi unii s-au arătat a fi chiar oportuniști, demagogi, și în orice caz păcătoși (p. 75). De aceea împărăția lui Hristos, cea a păcii, nu este din această lume, ci are caracter eshatologic (p. 113, 202), în care nu se poate interveni din partea oamenilor; în schimb moartea face parte din istorie (p. 47) și poate fi determinată de om. Deci pacea nu e din lumea aceasta creștină care este din lumea aceasta, dar moartea da! Ce concluzii curioase pentru o „comunitate creștină care este în drum după Hristos”!

M. ȘESAN

ARTĂ — SAU ALTCEVA? În Europa apuseană stîrnește interes, uimire sau indignare — după caz și împrejurări — o specie de pseudo-artă care se autodefinește „suprarealistă”, pretinzînd a surprinde esența realității în imaginile iraționale din vis. Cel mai tipic reprezentant al acestei aberații nedemne de îndeletnicirile proprii omului care pretinde că servește artei — sau, prin artă, societății — este „pictorul” Salvador Dali.

Numitul poartă mustați-antenă, își unge părul cu lac, își agață de umeri pahare cu lichior în care înnoată muște moarte, declară că se hrănește cu sticlă pisată și arată invitaților săi un dulap din care a ros o parte, mărturisind totuși că lemnul nu-i prieste la stomac. A ținut o conferință despre conopidă. „Pictura” sa — pictură? — este pur și simplu ne-intervenție în accidente materiale. Exemplu: Pe o placă de sticlă incasabilă, Dali pune un număr de tuburi de culori pe care le strivește cu o presă de mînă. Deasupra acestor noroaie colorate aplică o altă placă de sticlă și „opera” e terminată. Ea poartă pomposul nume de: „Imagine a lumii”. Sînt oameni de bani gata care se dau în vînt — și aruncă banii în vînt — ca să achiziționeze astfel de capodopere ratate. Buzunarele acestora îl interesează pe „artistul” care adoptă ținută scandalooasă în societate, afișează opinii stridente și dă nume bizare picturilor săle.

Salvador Dali și ceilalți suprarealiști din Occident ilustrează una din treptele de jos ale decadenței la care poate ajunge arta și artistul într-o lume pornită pe ducă... R.

LA CAPĂȚIIUL PĂRINTELUI GALA GALACTION. Sînt unul din preoții tineri care s-au bucurat de căldura inimii acestui preot, de o imnesă bunătate, unul din-

tre cei care s-au întristat la știrea că Gala Galaction a plecat dintre noi, unul din cei care au cunoscut și au iubit imensa sa operă literară și activitatea sa de preoție devotată.

Cînd a plecat, ni se pare că este mai puțină lumină în jurul nostru, la fel ca în toamna tîrzie, cînd soarele trece în păduri triste, fără frunzișuri și fără cîntec.

Știu că se vor scrie multe șiruri despre viața și opera acestui mare scriitor, care a slujit cu dărnicie atît literatura laică cît și literatura religioasă. Opera de căpetenie va rămîne traducerea la înaltă valoare a Bibliei, dar cîte cîmpuri literare au înflorit, atinse de fluierul fermecat al acestui maestru cunoscător al limbii romînești, al sufletului și al poeziei poporului nostru!

Gala Galaction a fost un mare realist, care a zugrăvit viața în toate anotimpurile sale, în toate dimensiunile sale. Pașii săi au umblat pînă departe, în Țara Sfîntă, de unde a scris „Scrisori către Simforoza”, dar sufletul său a rămas tot aici, înfiorîndu-se de talazurile albe, ivite din Marea cea mare, de clopotele ce răsuna peste pajiștele din jurul mănăstirii Neamțului, de frumoșii brazi peste care scrisul său creșta răboj. A iubit Biserica crescută din jertfă și a chemat pe Roxana să se alăture acestui gînd înalt. A iubit pe cei care sufereau și el a chemat pe doctorul Taifun să vindece rănile. A iubit pe cei de alt neam și el a ales pe turcul Mahmud să se mîntuiască la fel ca cei creștini.

Cînd l-am cunoscut, cînd am urcat treptele pînă la el, m-a primit atît de cald, că sufletul meu n-ar mai fi vrut să plece din atmosfera în care preotul și scriitorul trăia. Mă simțeam bine lîngă acest bătrîn al umanității, asemănător patriarhilor din vechime, nu numai prin figura sa, dar prin întreg traiul său simplu și înțelept. Pentru

el, care a chemat stelele cerului să vegheze dreptatea celor mulți, aceste gânduri vor părea sărace. Le trimit totuși, cu versurile care urmează, căci

m-aș simți nevrednic dacă dragostea mea pentru el s-ar pierde în fîntînile tăcerii!...

PICURI DE CEARĂ PENTRU GALA GALACTION

Și inima a încetat să bată,
în albe liniști, albe ca de vată;
O Simfonie parcă s-a oprit,
ce a cîntat înalt și ne-a vrăjit.

Cînd a dormit, lin a venit Roxana
să pună mîna-i bună peste rana,
din trupul stins cum se topecsc făclii.
Ea l-a privit duios, cu ochii vii.

Și amîndoi s-au dus în Templul care,
e dincolo de veac și de hotare.
Ei l-au văzut în timp mereu crescînd,
din dărnicii de inimă și gînd.

Vor întîlni pe Doctorul Taifun,
ce împărțea la toți un suflet bun;
Și-n Țara-n care nimeni nu e crud,
îl vor găsi, desigur, pe Mahmud.

Nu totul va pleca spre altă zare.
Noi vom lua din scrisul său visare.
Și decît bronzul scrisul e mai viu.
Rămîne-n suflete tîrziu, tîrziu.

Cînd ne ducea spre taine întrebarea,
tot sufletu-i se deschidea ca floarea
Ne lua de mînă ca pe cei mai mici
Și ne spunea că sîntem ucenici.

Se dăruia ca piinea și ca vinul.
In casa lui era primit străinul.
Nu-s ochii săi bătrîni ce au iubit,
nu-i inima, — un rug ce-a încălzit!...

Preot NICOLAE MODOIU
Brașov

TIPOGRAFIA EPARHIALĂ
S I B I U

Biblioteca Mitropolitană Sibiu